

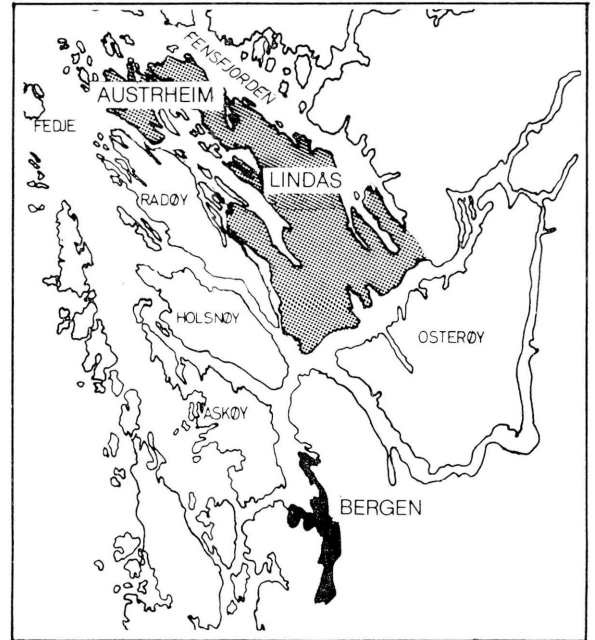
LINDÅS PROSJEKTET

RAPPORT NR. 6

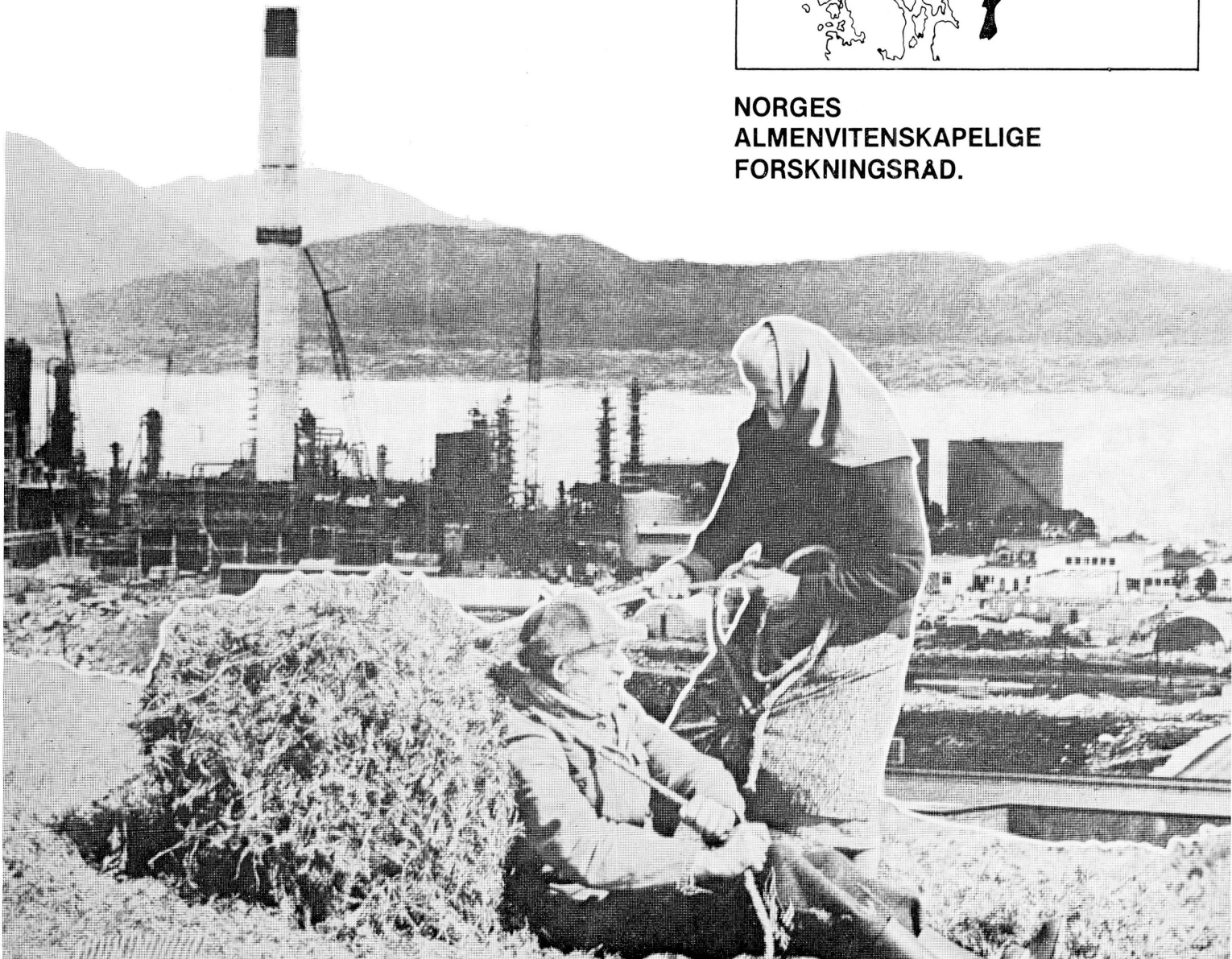
Erik Thomassen

**Befolkningsutvikling og yrkesstruktur
i Lindås prestegjeld 1660-årene – 1801.**

Bergen 1980

**NORGES
ALMENVITENSKAPELIGE
FORSKNINGSRAD.**

Befolkningsutvikling og yrkesstruktur i

Lindås prestegjeld 1660-årene - 1801.

av

Erik Thomassen

Hovedfagsoppgave i historie ved

Universitetet i Bergen

Høsten 1973.

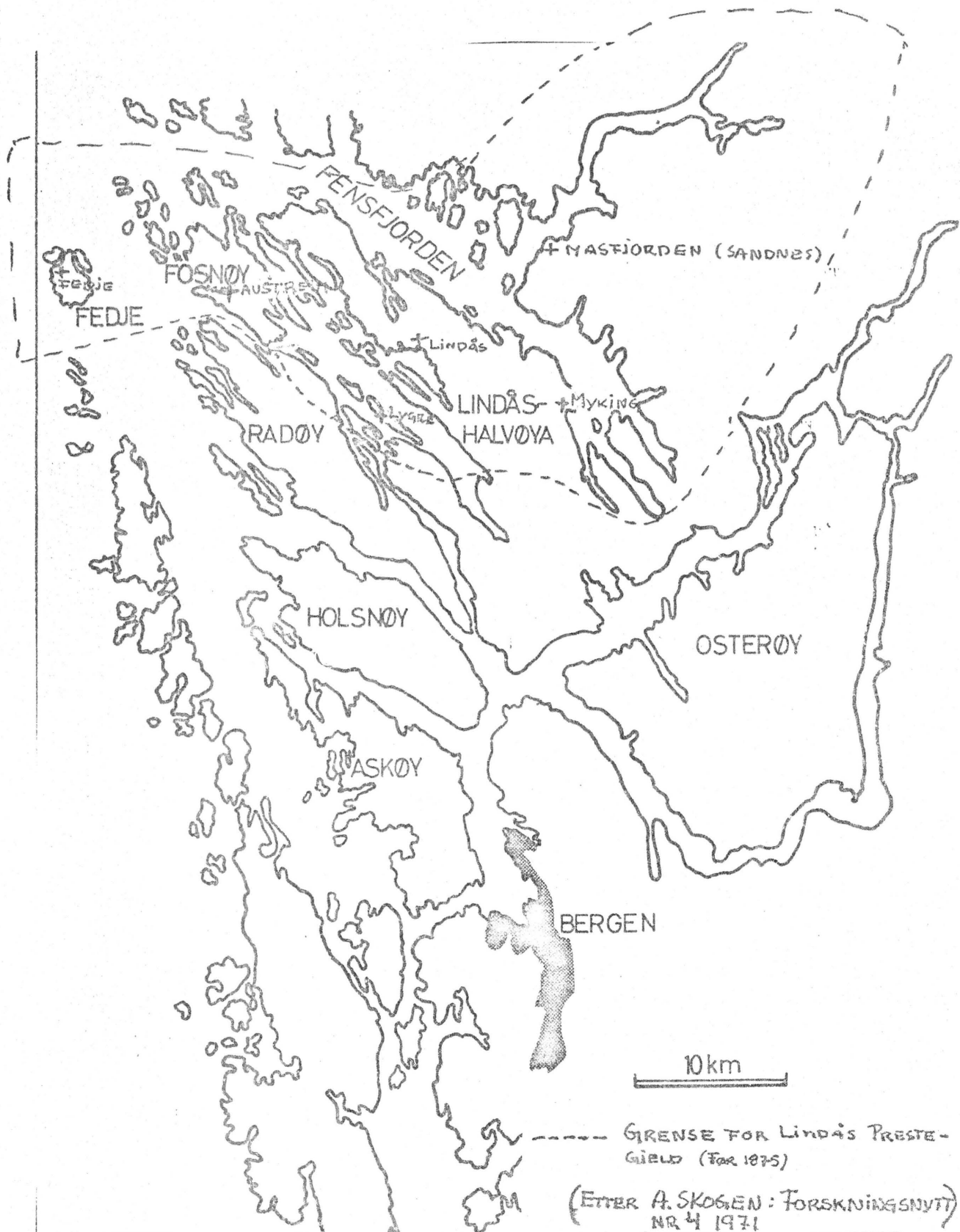

INNHOOLD

Litteratur	2
Innledning	3
Kap. 1. Befolkningsutviklingen 1660-årene - 1801	7
A. Manntallene i 1660-årene	7
B. Manntallet i 1701	29
C. Folketellingen i 1769	41
D. Folketellingen i 1801	49
E. Befolkningsutviklingen 1666 - 1801	50
Kap.2. Demografisk analyse av befolkningsutviklingen i Lindås	53
A. Kirkebøkene som demografisk kildemateriale	54
B. Befolkningsutviklingen 1699 - 1740	57
C. Gifte, fødte, døde og utflyttede 1740 - 1801	68
1. Nuptialitet	68
2. Nativitet	74
3. Mortalitet	78
4. Fødselsoverskudd og utflytning	36
Kap. 3. Endringer i yrkesstrukturen 1666 - 1801.	
Sosiale forhold i 1801.	90
A. Yrkesutviklingen 1666 - 1801	90
B. Sosiale forhold i 1801	111
Sammendrag	118
Kilder	120

LITTERATUR

- Aschehoug, T.H. 1848: Om Norges Folkemengde i Aarene 1664 - 1666. (Kristiania).
- Christiansen, T. 1971: Befolkningsutvikling og endringer i samfunnsstrukturen i Overhalla 1664 - 1801. Hovedfagsoppgave. (Forkortet T.Chr. Bef. i Ovh.) (Bergen)
- Drake, M. 1968: Population and Society in Norway 1735 - 1865. (Cambridge)
- Dyrvik, S. 1971: Befolkningsutvikling og sosiale tilhøve i Etne prestegjeld 1665 - 1801. Hovedfagsoppgave. (Forkortet St.Dy. Bef. i Etne). (Bergen)
- Frølich, T. 1922: Masfjordens historie. (Kristiania).
- Herstad, J. 1970: Folkemengdens bevegelser i Bergen Stift 1735 - 1820. Tall og Fakta.
- Juhasz, L. 1971: Demografiske kriser. Heimen nr. 4.
- Lanes, A. 1973: Befolkningsutvikling og yrkesstruktur i Lyngen Prestegjeld 1660-årene - 1801. Hovedfagsoppgave. (Forkortet A.La. Bef. i Lyngen). (Bergen)
- Lindstøl, T. 1887: Mandtallet i Norge 1701. (Kristiania).
- Mykland, K. 1972: Norge under Eneveldet 1660 - 1720. Håndbok i Norges historie. (Bergen).
- Oldervold, J. 1970: Befolkningsutviklingen i Os prestegjeld ca. 1660 - 1801. Hovedfagsoppgave. (Bergen.) (Forkortet J.O. Bef. i Os).
- Skorgen, B. 1973: Befolkningsutvikling og yrkesstrukturen i Nesset Prestegjeld 1665 - 1801. (Bergen). Hovedfagsoppgave. (Forkortet Bj. Sk. Bef. i Nesset.)
- Steen, S. 1930: Det norske folks liv og historie. (Oslo).
- Utterström, G. 1965: Two Essays on Population in Eighteenth-Century Scandinavia. (Population in History. London).

INNLEDNING

Dette arbeidet har som mål å undersøke befolkningsutviklingen i Lindås prestegjeld i tidsrommet fra 1660-årene og fram til 1801.

Undersøkelsen vil falle i tre deler. Den første delen vil kartlegge befolkningsutviklingen gjennom beregning av folketallet ved fire forskjellige tidspunkt. Derest vil det bli foretatt en demografisk analyse av befolkningsutviklingen. Undersøkelsen vil så i siste del gå inn på de endringer i yrkesstrukturen som eventuelt har oppstått som følge av befolkningsutviklingen. I tillegg vil et forsøk bli gjort på å beskrive de sosiale forhold i 1801.

Det er flere grunner til at et demografisk emne ble valgt. For det første eksisterer det et behov for å undersøke befolkningsutviklingen i Norge på det lokale plan. Det bildet vi i dag har av befolkningsutviklingen i Norge på 16.-17. hundretallet er noe overfladisk og ufullstendig. Sammen med lignende undersøkelser som er utført tidligere og eventuelle framtidige undersøkelser, sikter derfor dette arbeid også mot å gi oss økt kunnskap om og et mer nyansert bilde av befolkningsutviklingen i Norge på den tid.

Derest innbyr også kildematerialet til at man tar opp dette emnet. Norge har et rikholdig demografisk kildemateriale fra den preindustrielle periode som det bare i liten grad har vært forsket i.

Primærmaterialet som denne undersøkelsen i all hovedsak vil komme til å bygge på, er manntallene fra 1660-årene og 1701, folketellingene i 1769 og 1801. Disse vil bli benyttet til beregning av folketallet i perioden, og siden de grupperer befolkningen etter familietilhørighet og yrke på tellingstidspunktene, vil de danne grunnlag for undersøkelsen av de yrkesmessige og sosiale forhold. Kirkebøkene, som for Lindås er bevart fra 1699, er nøkkeltilden til den demografiske analyse, da det er de tall disse gir om fødte, døde og gifte som kan forklare utviklingen mellom tellingene. Som supplerings- og kontrollmateriale

vil en rekke andre kilder bli benyttet. De viktigste er matrikkelen av 1669, skoskattemanntallet av 1711, matrikkelforarbeidet fra 1723 og jordavgiftskommisjonens innberetning av 1803. Dessuten vil det bli hentet opplysninger fra tingbøker, skifteprotokoller og militære mannskapsruller.

Avgrensning av undersøkelsen i tid er bestemt av kildematerialet fordi man for første gang med noenlunde sikkerhet er i stand til å bestemme folketallet i Norge i 1660-årene, og fordi man i 1801 får den første moderne folketelling, og befolkningsstatistikken blir mer pålitelig fra da av.

Da kildematerialet ofte inneholder feilkilder, må man operere med enheter som er av den størrelsesorden at det er mulig å foreta en kildekritisk vurdering innenfor tidsrammen av et hovedfagsstudium. Ut fra denne forutsetning pekte Lindås prestegjeld seg ut som et gunstig undersøkelsesområde. Det er ikke for stort, men samtidig stort nok til at resultatene blir interessante i en større sammenheng ved at de får sammenligningsverdi.

Hovedgrunnen til at Lindås ble valgt, var imidlertid det forhold at undersøkelsen kunne innpasses i et tverrvitenskapelig prosjekt, Lindåsprosjektet, som har til målsetting ved hjelp av en rekke vitenskapelige disipliner, humanistiske, samfunnsvitenskapelige og naturvitenskapelige, å gi en total analyse av området som et økosystem.

Lindås prestegjeld besto i den periode denne undersøkelsen omhandler av seks sogn, Lindås, Lygre, Austreim, Fedje, Myking og Masfjorden. Det var det nordligste prestegjeld i Nordhordland, og det folkerikeste. Det dekket et område på ca. 850 km² og ble delt i to av Fensfjorden og dens forlengelse, Austfjorden. Fem av sognene med ca. 3/4 av befolkningen lå på vestsiden av fjorden. Denne delen som besto av selve Lindåshalvøya og en rekke store og mindre øyer og halvøyer, utgjorde ikke mer enn ca. 1/3 av det samlede areal i prestegjeldet. Den andre delen, Sandnes sogn med ca. 2/3 av arealet og ca. 1/4

av befolkningen var på mange måter isolert fra resten av prestegjeldet, og i 1875 ble det et eget prestegjeld og delt i to sogn, Solheim og Masfjorden.

Etter sivil administrativ inndeling besto Lindås Prestegjeld av hele Lindås Skipreide foruten deler av Gulen, Eikanger, Alenfit og Radø skipreider.

Næringsgeografisk kan området grovt skissert deles i tre:

1. Masfjorden (Sandnes sogn): Jordbruk, skogbruk og fiske (gode beiteforhold).
2. De sentrale deler av Lindås: Jordbruk og fiske, litt skog, dårlige beiteforhold.
3. Ytre deler av Austreim og Fedje: Fiske kombinert med litt jordbruk.

Av litteratur om befolkningsstatistiske emner fins det for hele landet noen helt sentrale arbeider. Først må nevnes T.H. Aschehougs arbeid "Om Norges Folkemengde i Aarene 1664-66 (KRA 1848) (revidert i 1890) hvor han har beregnet folketallet i Norge i 1660-årene på grunnlag av manntallslistene fra den tid. Hans resultater for den samlede befolkning er ikke i nevneverdig grad blitt røkket ved av nyere forskning.

Manntallet i 1701 er blitt behandlet av Tallak Lindstøl (1887), og hans arbeid er blitt stående som et standardverk på dette feltet.

Det eneste større landsomfattende arbeid som over et lengre tidsrom systematisk behandler befolkningsutviklingen på grunnlag av studier av de demografiske faktorer, er utført av engelskmannen Michael Drake. I sin avhandling "Population and Society in Norway 1735-1865" (Cambr. 1968) har han på grunnlag av lister som prestene årlig sendte bispene over fødte, døde og ektevidde, kartlagt og gitt en demografisk forklaring på befolkningsutviklingen i Norge, stiftsvis og for hele landet.

Av andre arbeid bør nevnes "Om Dødeligheten i Norge " og "Om

Giftermål i Norge" av presten og samfunnsforskeren Eilert Sundt (1817 - 1875).

Det har i de senere år også blitt foretatt undersøkelser av samme type som denne for en del andre prestegjeld, og disse har alle hatt mye å si for utformingen av dette arbeid. Jan Oldervold har tatt for seg befolkningsutviklingen i Os prestegjeld i perioden, Ståle Dyrvik Etne, Torkel Christiansen Overhalla, Asbjørn Lanes Lyngen og Bjarne Skorgen Nesset prestegjeld (se forøvrig litteraturlisten).

Av lokalhistorisk litteratur fins det en bygdebok for Masfjorden og en bygdebok for Austreim, men ingen som dekker hele området. En tidligere prest i Masfjorden, T. Frølich, ga i 1922 dessuten ut en bok om Masfjorden som gir oss mange interessante opplysninger om hele prestegjeldet.

Kapittel 1.

BEFOLKNINGSUTVIKLINGEN 1666 - 1801.

Dette kapitlet vil først forsøke å fastslå folketallet i Lindås i 1660-årene, i 1701, i 1769 og 1801, for derigjennom å kartlegge befolkningsutviklingen i perioden.

For Lindås og storparten av Norge foreligger det et tellingsmateriale som etter en viss bearbeidelse og ved forsiktig bruk kan hjelpe oss til å fastslå folkemengden ved de fire forannevnte tidspunkt. Dette materialet har oppstått til forskjellige tider og under ulike forhold. Det har tildels hatt forskjellige formål, og graden av pålitelighet og anvendelighet for vår bruk varierer følgelig deretter. De to første tellingene tok således bare med mannspersoner, mens folketellingen i 1801 er den første moderne fullstendige folketelling. Alt dette medfører at det er nødvendig med en inngående diskusjon av kildematerialet og de opplysninger dette gir, før befolkningsutviklingen kan kartlegges.

A. Manntallene i 1664 - 66.

For første gang i vår historie blir det i 1660-årene mulig å komme fram til et noenlunde nøyaktig tall for Norges befolkning. En befaling utgått fra Kongen 20/9 1663 påla alle landets embetsmenn, såvel geistlige som verdslige, å ^{x)} "assistere Comisarius Titus Bülche anlangende Matriculs Foretning over Kircke og Presteboels Eiendom, såvel som anlangende Mandtal på Mandkjøn i hvert Gield." Denne befaling påla prester og fogder å sende inn lister over samtlige mannspersoner fra 12 år og over. Det kan synes som om denne befaling ikke er blitt like nøye overholdt alle steder, for 30/10 1665 ble det påny sendt ut et åpent brev fra Kongen som innskjerpet befalingen av 1663 og samtidig utvidet den til også å omfatte guttebarn under 12 år.

^{x)}T.Aschehoug.
Om Norges Folke-
mengde i Aarene
1664-66. s. 305.

Foranledningen til disse manntallene er ikke helt klarlagt, men de må sees i sammenheng med innføringen av eneveldet og det behov sentraladministrasjonen hadde for å få oversikt over de ressurser av menneskelig og økonomisk art som riket rådde over. Presten Lyttich H. Ovenstad synes å ha klart for seg hva materialet skulle brukes til, for i hans innberetning fra 1664 skriver han etter å ha presisert hvilke personer som er tatt med: "Naar Hans Maytt til sin tjeneste folk behøffuer, så befindes well, huilcke dertil kand være duelig og bequemme". Motivet bak manntallet var i første rekke av militær og økonomisk art. Kjennskap til befolkningens størrelse i seg selv var ikke målet med disse tellingene fra 1660-årene, og derfor er det påkrevet med en nøye kildekritisk gjennomgåelse før vi kan benytte oss av deres resultater.

For Lindås prestegjeld er det bevart 3 manntall. Det første er undertegnet av Presten Lyttich Hansen Ovenstad i august 1664. (Fra nå av P.M. 64). Det andre er undertegnet av fogden i januar 1665 (fra nå av P.M. 65), og endelig ett undertegnet av presten i september 1666 (P.M.66). Manntallene vil her bli stilt opp og vurdert mot hverandre, og det som blir funnet å være mest pålitelig, vil danne grunnlaget for fastsettelsen av folketallet i Lindås i 1660-årene.

Det første manntallet (P.M. 64) tar med mannspersoner over 12 år. Opplysningene er ført i fire rubrikker, nemlig "Gaarder, Bønder, Sønner og Dreng, Husmend og Strandsiddere". Oppsitterne er for en stor del bare oppført med fornavn og uten aldersangivelse. Det samme gjelder også for husmennene. Sønnene og tjenerne er oppført med alder, men bare sjelden med etternavn. Tellingen gir seg ut for å være fullstendig for menn over 12 år, men samtidig presiserer presten i sin innberetning at han har utelatt alle spesielt gamle og vannføre bønder som ikke lenger selv driver gården, gamle og vannføre husmenn som tigger for sitt brød, og alle "halte, blinde, siuge og ubotelig sårede dreng". Presten skriver at tellingen er foretatt i april, men første nedskrevet i august. Gårdenes rekkefølge er ordnet etter geo-

grafisk beliggenhet innenfor de enkelte sogn uten hensyn til deres størrelse eller status. Presten har kommet frem til at det fantes 823 mannspersoner over 12 år i 1664.

Fogdemanntallet av 1665 ligner svært på P.M. 64, og man må kunne gå ut fra at man har med to avhengige kilder å gjøre. Det går likevel helt klart fram at de to ikke er ført i pennen av samme mann. Både håndskrift og ortografi viser dette tydelig. (Se vedlegg 1 og 2). Fogdemanntallet benytter seg av den danske skrivemåten på navn, mens presten skriver de norske former, for eksempel Olle - Ola. Men ellers har de nøyaktig samme oppstilling, og rekkefølgen på gårdene er den samme. Et unntak her er gården Spjeldnes som tilhørte presten. Enda mer påfallende er det at det ikke finnes et eneste avvik når det gjelder aldersangivelsene i de to tellingene. Dette må tillegges avgjørende betydning, for dersom prestens ord om tidspunktet for tellingen legges til grunn, skulle en stor del av de som ble talt av fogden 3/4 år senere, ha fylt år i mellomtiden, og dermed vært oppført som 1 år eldre i F.M. 65.

Når det gjelder det kvantitative innholdet av de to tellingene, er forskjellen også relativt liten. Presten har 24 personer som fogden ikke har, mens fogden har 10 personer som ikke presten har. Av de 24 er det 9 tjenestegutter på prestegården som presten har ført opp til slutt. Det finnes enkelte små ulikheter i de to manntallene som man meget vel kan tenke seg har oppstått som følge av gal avskrift. På gården Østrem under rubrikken husmenn og strandsittere, kan man f.eks. lese:

P.M. 64 Nils Andersen

F.M. 65 Nils og Anders

På gården Rognevær under samme rubrikk:

P.M. 64 Mogens og hans sønn Mogens, 16 år, vanfør

F.M. 65 Mogens og Hans, 16 år.

På gården Løvli under rubrikken bønder:

P.M. 64 Nils Mogensen

F.M. 65 Nils og Mogens

Det er følgelig liten tvil om at kildene er avhengige, men spørsmålet blir hvilken kilde som er primærkilden.

Det faktum at P.M. 64 er underskrevet et halvt år tidligere enn F.M. 65 taler for at P.M. 64 er primærkilden, men er likevel ingen garanti, for fogden hadde et større embetsdistrikt og ville naturlig trenge lengre tid på innsamlingen av materialet. Påfallende er det likevel at prestegården på Lindås er utelatt i begge tellingene. Det ville vel være mer naturlig for presten å utelate den enn det ville være for fogden.

Presten Lyttich Hansen Ovenstad som hadde vært prest i Lindås i over 30 år må dessuten antas å ha hatt størst lokalkunnskap og dermed større mulighet til å vurdere de innkomne opplysninger. Prestens nære tilknytning til distriktet og menneskene gjenspeiles også i det forhold at han skrev egennavnene nær opp til den lokale dialekt, og ved at han benyttet navnet på plassen, evt. bruket i tillegg til fornavnet, f.eks. Ola i Lorken, Hans i Askevigen. Prestens manntall virker dessuten meget solid og tillitvekkende utført. I sin innberetning har han tatt for seg alle punkter i Kongens befaling og presisert hvordan han tolket de enkelte poster. Han har som tidligere nevnt gjort helt klart hvilke personer han ikke tar med, noe fogden ikke har gjort. Dertil kommer at presten har med flere personer enn fogden, og siden det er rimelig å regne med at det er større mulighet for at en person blir utelatt enn at han blir tatt med 2 ganger, skulle også dette indikere at P.M. 64 var primærkilden.

Hvordan skal man så forklare at Fogden har med 10 personer som ikke fins i P.M. 64? 2 av disse 10 kan forklares oppstått på grunn av feil avskrift, som ved at Nils Andersen blir til Nils og Anders. Når det gjelder de øvrige, viser en sammenligning med P.M. 66 at 3 også fins i denne, og følgelig er det stor mulighet for at de har vært uteglemt i P.M. 64. De siste fem har det ikke vært mulig å finne igjen.

Det virker etter dette sannsynlig at F.M. 66 ikke er en direkte av-

skrift av P.M. 64 slik det foreligger. Det har sannsynligvis eksistert et konsept eller en tredje telling, muligens utført av presten, som ligger til grunn for begge tellingene. Dersom denne hypotese er riktig, kan den også forklare det faktum at F.M. 65 tar med alderen på oppsitterne og ikke bare på sønner og tjenere (husmenn har ingen av dem alder på). Dette er det eneste punkt hvor F.M. 65 gir flere opplysninger enn P.M. 64. Når presten ikke har tatt med alderen, kan det både skyldes det faktum at det ikke var påbud om det i den kongelige befaling, og at han visste at aldersangivelsene var svært feilaktige. Alderspyramiden basert på F.M. 65 (se Fig. 2) kan tyde på det. Den virker svært usannsynlig med alt for mange mennesker i de øvre aldersgrupper. (Jfr. 127 mann mellom 20 - 40 og 199 mellom 60 - 80.) Forøvrig vises til diskusjonen av alderspyramiden for P.M. 66.

Kort synes denne konklusjon å kunne trekkes. Det foreligger to nesten identiske manntall. Sannsynligheten taler for at de begge er avhengige av en tredjekilde, men det synes klart at P.M. 64 er den mest fullstendige av de to. Vi går nå over til å sammenligne de to med det tredje manntallet som foreligger fra 1660-årene.

Dette tredje manntallet (P.M. 66) er undertegnet 20. september 1666, altså ca. 2 1/2 år etter at første telling skulle vært foretatt. Det går tydelig fram av håndskriften at det er samme mann som har skrevet både P.M. 64 og 66, og man kunne derfor kanskje mene at vitneverdien av den siste ville bli redusert p.g.a. et naturlig avhengighetsforhold til den første. En sammenligning mellom de to viser at dette neppe kan være tilfelle. P.M. 66 er av en helt annen karakter. For det første er oppstillingen en annen. Gårdene er inndelt i fem kategorier, nemlig fullgårder, halvgårder, ødegårder, halve ødegårder og rydningsplasser. Siden blir de oppstilt etter sin geografiske rekkefølge innenfor hver kategori i de respektive sogn. Dessuten har han laget en ekstra rubrikk for utskrevne soldater (Knechte). I rubrikken sønner og drenger har han spesifisert husmannssønnene. I gruppen sønner og tjenestefolk hvor alderen er oppgitt både i P.M. 64 og P.M.

<p>Bearden. Sørbo Malt 2-2. (358)</p>	<p>Lindbo Sørbo Malt 2-2. Malt 2-2. Malt 2-2. Malt 2-2.</p>	<p>Lindbo Sørbo Malt 2-2. Malt 2-2. Malt 2-2. Malt 2-2.</p>	<p>Sørbo Malt 2-2. Malt 2-2. Malt 2-2.</p>
<p>Dolmbo Sørbo Malt 2-2.</p>	<p>Lindbo Sørbo Malt 2-2.</p>	<p>Lindbo Sørbo Malt 2-2.</p>	
<p>Lindbo Sørbo Malt 2-2.</p>	<p>Lindbo Sørbo Malt 2-2.</p>	<p>Lindbo Sørbo Malt 2-2.</p>	
<p>Lindbo Sørbo Malt 2-2.</p>	<p>Lindbo Sørbo Malt 2-2.</p>	<p>Lindbo Sørbo Malt 2-2.</p>	
<p>Lindbo Sørbo Malt 2-2.</p>	<p>Lindbo Sørbo Malt 2-2.</p>	<p>Lindbo Sørbo Malt 2-2.</p>	
<p>Lindbo Sørbo Malt 2-2.</p>	<p>Lindbo Sørbo Malt 2-2.</p>	<p>Lindbo Sørbo Malt 2-2.</p>	
<p>Lindbo Sørbo Malt 2-2.</p>	<p>Lindbo Sørbo Malt 2-2.</p>	<p>Lindbo Sørbo Malt 2-2.</p>	
<p>Lindbo Sørbo Malt 2-2.</p>	<p>Lindbo Sørbo Malt 2-2.</p>	<p>Lindbo Sørbo Malt 2-2.</p>	
<p>Lindbo Sørbo Malt 2-2.</p>	<p>Lindbo Sørbo Malt 2-2.</p>	<p>Lindbo Sørbo Malt 2-2.</p>	
<p>Lindbo Sørbo Malt 2-2.</p>	<p>Lindbo Sørbo Malt 2-2.</p>	<p>Lindbo Sørbo Malt 2-2.</p>	
<p>Lindbo Sørbo Malt 2-2.</p>	<p>Lindbo Sørbo Malt 2-2.</p>	<p>Lindbo Sørbo Malt 2-2.</p>	
<p>Lindbo Sørbo Malt 2-2.</p>	<p>Lindbo Sørbo Malt 2-2.</p>	<p>Lindbo Sørbo Malt 2-2.</p>	
<p>Lindbo Sørbo Malt 2-2.</p>	<p>Lindbo Sørbo Malt 2-2.</p>	<p>Lindbo Sørbo Malt 2-2.</p>	

(161)

Lindraafjeld,

Gravder, Bønder

Bønder og den
"neste Dreng;

Søndermanden
og Brandf. ...

Samme høst
i Tøndermølle
2 1/2 Malt

Tønder - 50
Tønder - 40
Tønder - 36
Malt - 60
Tønder - 28

alle Tønder
Tønder - i Tønder }
alle - i Tønder } Dring

Land,

Holmraaf
i Tøndermølle
1/2 M. malt

Tønder - 42
Land - 67

Tønder - i Tønder Dr.

Holmraaf
i Tøndermølle
1/2 Malt

Tønder - 45
Tønder - 62
Malt - 80

Tønder - i Tønder
Tønder - i Tønder

Hilddinger
i Tøndermølle
2 Tønder

Tønder - 90
Tønder - 40
Tønder - 60
Tønder - 52
Tønder - 28
Tønder - 20

Tønder - i Tønder
Tønder, Tønder

Fjeldnes
i Tøndermølle

Tønder i Tønder

Milboe
i Tøndermølle
1/2 Malt

Tønder i Tønder

Tønder i Tønder
Dring

Milboe
i Tøndermølle

Tønder i Tønder

Fjeldnes
i Tøndermølle
1/2 Malt

Tønder - 52
Tønder - 67
Tønder - 86

Tønder - 15 Tønder Dr.
Tønder 22 Tønder Dr.
Tønder Tønder

66 stemmer alderen på de identifiserbare personer dårlig overens. P.M. 66 er et fullstendig manntall som tar med alle mannspersoner, og ikke som i mange andre prestegjeld supplementslister som bare tar med mannspersoner under 12 år. I det åpne kongebrev av 30/10 1665 går det klart fram at myndighetene i København ikke er fornøyd med resultatene av den første tellingen. Etter at Kongen har påtalt at ikke alle har levert inn lister og at noen har levert inn uriktige manntall, skriver han bl.a.: ^{x)} "Item eftersom Vores naadigste udgagne Brev om Mandkjønnet formedelst at de, som ere tolv Aar og derover skulle antegnes, og Vi nu erfare at Vi ei derom fuldkommen Riktighed kunde erlange, med mindre de som ere under tolv Aar tillige bliver antegnet, da skal de bemeldte Fogder, Enhver udi sitt F øgderie, et rigtig Mandtall forfatte over det unge Mandkiøn, som ere under tolv Aar og udi vore forige Befaling ere udelukket".

^{x)} Aschehoug: Om Norges Folkemengde i Aarene 1664-66. s. 382.

Som man ser, krever befalingen bare at det skal sendes inn supplementslister. Når nå Lindåspresten har forfattet et helt nytt manntall, kan dette bety at han har vært klar over at P.M. 64 var dårlig og ufullstendig og at han har tatt myndighetenes kritikk ad notam og laget et nytt og og mer nøyaktig manntall. Resultatene fra P.M. 66 kan tyde på dette.

Tab. 1.1. Sammenligning mellom P.M. 64 og P.M.66

	Tot. P.M.64	Bare P.M.64	Både P.M. 64 og 66	Nye i P.M.66	Total P.M.66
Lindås	151	20	131	123	254
Lygre	126	26	100	113	213
Austrheim	143	26	117	121	238
Fedje	39	12	27	27	54
Sandnes	189	28	161	165	326
Myking	179	31	148	161	309
	827	143	684	710	1394

Ser vi f.eks. på de endringer som har funnet sted innenfor hvert enkelt sogn og gård, (tab. 1.1), vil vi fort forstå at det neppe kan være noen avhengighet mellom P.M. 64 og P.M. 66. Det må presiseres at tallene bare gir uttrykk for de forandringer som har funnet sted innen for hver enkelt gård. Tallene i andre kolonne betyr ikke at det har dødd 143 mannspersoner over 12 år mellom tellingene, men at 143 personer ikke står oppført under samme gård som i P.M. 64.

Tab. 1.2. Oversikt over personer i P.M. 64 som ikke var oppført under samme gård i P.M. 66.

	Opp- sittere	Hus- menn	Tje- nere	Søn- ner	Totalt
Levende gjenfunnet	2	12	8	4	26
Døde gjenfunnet	22	3	0	0	25
Ikke gjenfunnet	6	20	38	28	89
	30	35	46	32	143

Blant de 143 som bare forekommer i P.M. 64 er det 30 oppsittere, 35 husmenn, 46 tjenere, 32 sønner. Av de 30 oppsitterne er 2 funnet igjen på andre gårder, 22 må være døde, fordi barna deres er oppført som stebarn i P.M. 66, og i noen tilfeller driver enkene bruket. Seks personer har det ikke vært mulig å identifisere. De savnete medlemmene av de andre gruppene har det vært mye vanskeligere å identifisere p.g.a. deres løse tilknytning til gården og større mobilitet i samfunnet. Når de fleste også i tillegg bare er oppført med fornavn, ville det være en nærmest umulig oppgave å finne alle igjen.

Den måten presten har foretatt den sosiale grupperingen på i P.M. 64 og P.M. 66, taler og for at disse må være uavhengige. Generelt kan man si at embetsmennene ble pålagt å føre befolkningen i kategorier som var felles for hele landet. Dette ble sekkebegrep, og det er klart at i mange tilfelle forekom det grensetilfelle hvor plasseringen av de enkelte personer i den ene eller annen gruppering avhang av embets-

mannens skjønn. Når presten i Lindås fører opp at tredive personer har gått over fra en kategori til en annen innenfor samme gård i løpet av 2 år, er det sannsynlig at dette i mange tilfelle ikke er reelle forandringer, men snarere uttrykk for at presten har hatt definisjonsproblemer og løst disse på ulik måte i P.M. 64 og P.M. 66.

Ser vi f.eks. på husmannsgruppen, virker det ikke som om presten har hatt en helt klar forestilling om hvem som hørte hjemme der. Husmannsbegrepet med det klart definerte innhold som dette fikk på slutten av 1700-tallet har han neppe lagt til grunn for sin gruppering. Denne usikkerhet viser seg i det at 16 personer som i P.M. 64 er oppført som oppsittere, er blitt husmenn i P.M. 66. Av disse er 10 over 60 år, 3 mellom 50 og 60 år, og 3 mellom 40 og 50 år. Dette kan tyde på at husmannsgruppen i 1660-årene foruten de egentlige husmenn også inneholdt kårfolk.

Det må følgelig være rimelig å anse de to manntallene som uavhengige kilder. Jeg vil nå gå over til å se litt nærmere på ulikheten slik den opptrer innenfor de enkelte grupper, og ta stilling til hvilken av de to som er mest pålitelig.

^{x)}Menn over 12 år. Tab. 1.3. P.M. 64 og ^{x)}P.M. 66 sammenstilt etter yrke. (Ukorrigert.)

	Gårdbr.		Tje-		Husm.-		Totalt
	enker	opps.	Sønner	nere	Husm.	sønner	
P.M. 64	4	592	81	65	83	2	827
P.M. 66	22	603	127	79	90	8	929

Man vil her med en gang se en til dels betydelig økning i alle grupper, og selv om man ikke kan vente nøyaktig samme tall p.g.a. fødsler, død og migrasjon i de mellomliggende år, kan likevel den klare forskjellen bare forklares ved en markert underregistrering i 1664. Som man ser, er økningen minst når det gjelder mannlige oppsittere. Dette lar seg forklare utfra bøndernes sentrale posisjon i

datidens samfunn, og ved at brukets stilling som skatteobjekt for myndighetene gjorde det vanskelig for oppsitterne å unndra seg registrering. Det er vel dessuten sannsynlig at både presten og fogden har hatt tiendelister og skattelister over oppsitterne fra tidligere. Når det gjelder de gårdbrukende enkene, later det til at presten nesten konsekvent har utelatt disse i 1664, og dermed bidradd til at det samlede brukstall ble såpass mye lavere enn i 1666. Det må også nevnes at i P.M. 66 er det oppført 8 nye rydningsplasser, dette betyr neppe at det er forekommet så mye nyrydning på 2 år, for i 4 av tilfellene kan det konkret påvises at det dreier seg om plasser hvor oppsitterne i P.M. 64 ble oppført som husmenn. Dette kan også være tilfelle med de øvrige.

Ved vurderingen av tallene, og kanskje særlig tallene for husmenn, må det påpekes at presten i 1666 ikke nevner å ha utelatt personer som i P.M. 64. Dette kan muligens forklare en del av den store forskjellen mellom de to manntallene. Dette vil bli tatt opp under diskusjon av P.M. 66. Tjenergruppen kan i begge tellingene kanskje også virke liten i forhold til antall bruk, men brukene var forholdsvis små, mange steder som i Austrheim og Fedje dreier det seg ofte om små plasser som ikke var nok til å brødfø en familie. Fisket var her hovednæringen. Og det er en mulighet at manntallet i likhet med P.M. 64 er opptalt om våren da behovet for arbeidskraft på gården var lite, men først nedskrevet på sensommeren. Det er neppe opptatt i onnetiden om sommeren for da ville sannsynligvis antall tjenere vært større. Når det gjelder tjenere, viser det seg at flere av deres barn er blitt oppført blant oppsitternes sønner. Men heller ikke her har presten vært konsekvent, og i gruppen tjenere finner vi bl.a. fem som er under 8 år, og som nok er tjenersønner eller barn som falt utenom de oppstilte grupperinger, f.eks. fosterbarn.

På bakgrunn av den store forskjell mellom oppgavene i de to manntallene, og fordi det er rimelig å regne de oppgitte tall som minimumstall, kan det herske liten tvil om at P.M. 66 er det som må

183

Lindaas Schibbred.
Scelegaarde

Soepland,

idlingen
og Børgere

Jens Laabbe og Lunde

ijlder/mor
ijter/mor

Slies —
Olla —
Rasp —
Lauv —

ijlder

Posten
Jens Laabbe
og Lunde

Fanneboest

ijlder/mor
ijter/mor

baestens —
Lauv —
Lauv —
Lauv —
Lauv —
Lauv —

ijlder

Posten
Jens Laabbe og Lunde

Soeppe

ijlder/mor
ijter/mor

Lauv —
Lauv —
Lauv —
Lauv —

ijlder

Lauvmanden
og Børgere
Jens Laabbe
og Lunde

Strimb.

ijlder/mor
ijter/mor
Lauv

Magnus, Lunde
Magnus, Lunde
Magnus, Lunde
Magnus, Lunde

ijlder

Høj

Einverstantige ...
Einverstantige ...

1. 1669 Betlehose ...

Wann ...
Land ...

Einverstantige ...

Einverstantige ...

Einverstantige ...

1. 1669 ...

Wann ...
Land ...

Einverstantige ...

Einverstantige ...

Einverstantige ...

1. 1669 ...

Wann ...
Land ...

Einverstantige ...

Einverstantige ...

Einverstantige ...

legges til grunn ved fastsettelsen av folketallet i 1660 -årene.

Det spørsmål som da med en gang melder seg, er i hvilken grad de opplysninger som gis i P.M. 66 er pålitelige nok til at man uten videre kan godta dem, og hvilke muligheter vi eventuelt har til å kunne kontrollere P.M. 66. Det må i denne forbindelse nevnes at det ikke nettopp kan ha vært en lett oppgave for presten å forfatte et manntall. Folk flest så nok med den aller største mistro på en slik nedtegning fra myndighetenes side. Slikt ble forbundet med skatter og utskrivning, og de forsøkte vel etter beste evne å unndra seg registrering. ^{x)} Aschehoug nevner at flere av prestene har opplyst dette.

x) T.H. Aschehoug:
Om Norges Folke-
mængde i Aarene
1664-66. S.312.

Våre muligheter til kontroll av P.M. 66 er dessverre begrenset. Kontroll kan stort sett gjøres ad to veier. For det første: Sammenligning med de opplysninger P.M. 64 og F.M. 65 gir, eventuelt supplert med Landkommisjonens innberetning fra 1661 og matrikkelen fra 1669, og for det andre : Kontroll av de opplysninger manntallet gir mot det vi vet om befolkninger og deres sammensetning i sin allminnelighet. Når det gjelder det første, er det også her begrenset hva man kan trekke ut av en slik sammenligning. Enkelt personer kan man vanskelig si noe om, for da kommer faktorer til som man ikke har oversikt over, som f.eks. dødsfall, flyttinger og det faktum at stereotypi i navnevalg, kombinert med at man benyttet patronymer, gjør det svært vanskelig å identifisere en person dersom han forlater en gård og drar til en annen.

En sammenligning har i første rekke betydning dersom man vil undersøke om gårder har blitt utelatt eller uteglemt, og i denne sammenheng må nevnes at det er oppdaget en gård, Nævdal, Myking sogn, som er nevnt i P.M. 64, men ikke i P.M. 66. Da denne også er nevnt i matrikkelen fra 1669, er det sannsynlig at den ikke har vært nedlagt, men at presten bare har glemt å ta den med. Gården hadde i P.M. 64 2 oppsittere, og det synes rimelig å regne et tillegg for denne på 5 mannspersoner, 2 oppsittere og 3 sønner. Som før nevnt skriver presten i P.M. 64 at han har utelatt alle særlig gamle og vanføre

ALDERSTORDELING P.M. 66
1352 MENN MED OPPGITT ALDER

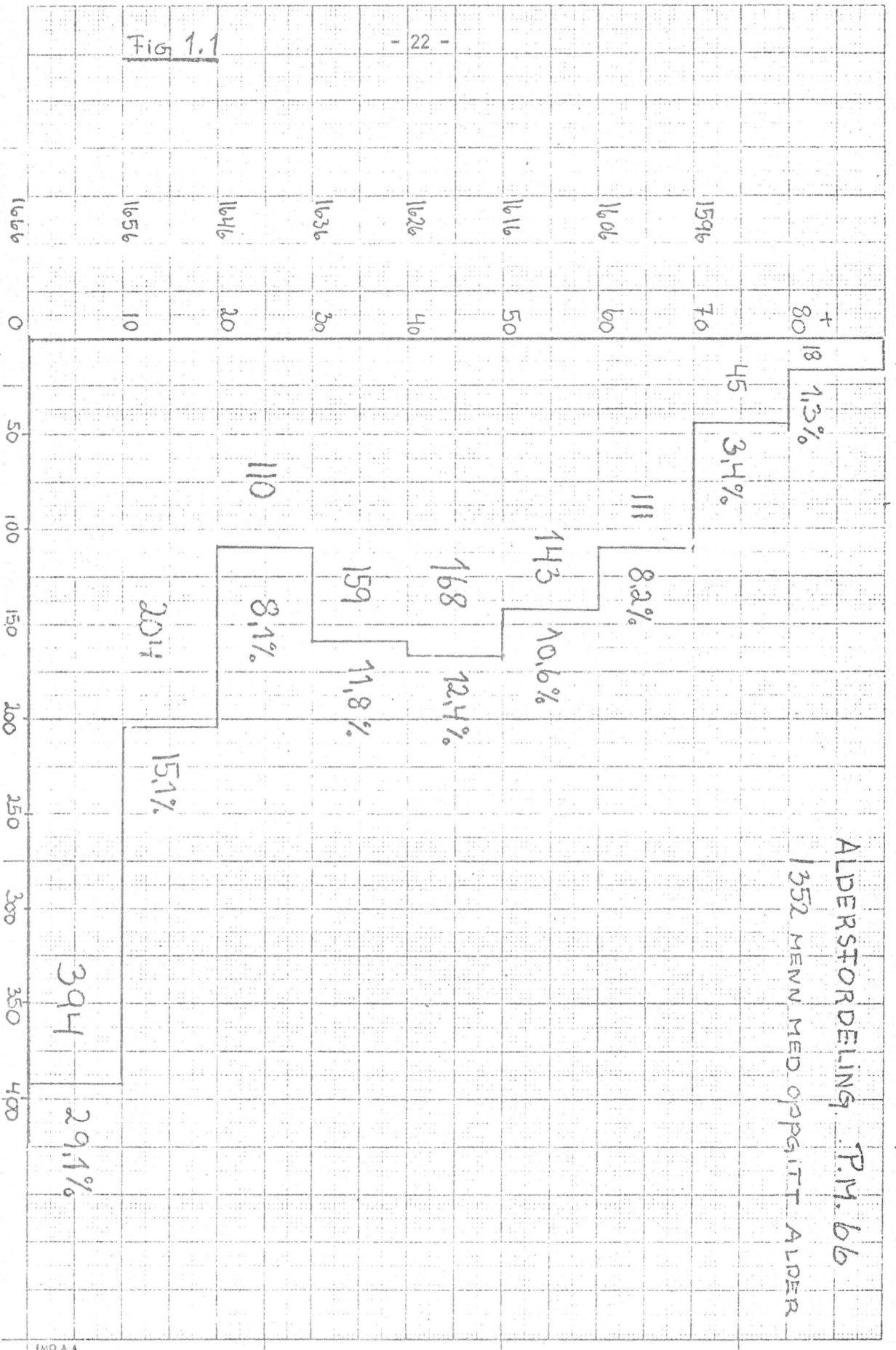
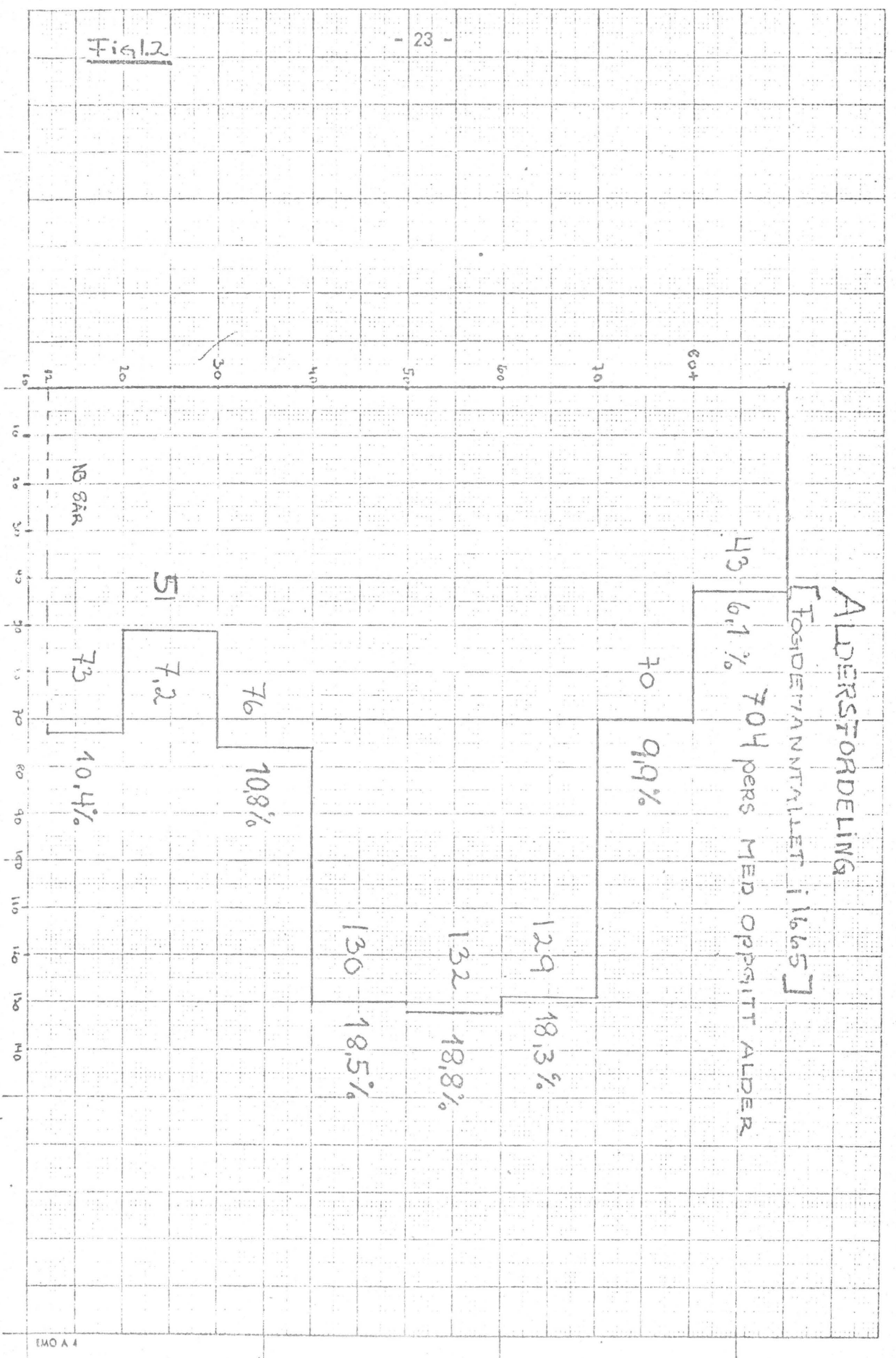

Fig 1.1

Fig. 1.2

bønder, husmenn og tjenere. Det ville da kanskje være naturlig å anta at presten også i P.M. 66 har utelatt disse. Siden presten i P.M. 66 også har presisert nøye alle postene i den Kongelige befaling på samme måte som i P.M. 64 og denne gang ikke nevner å ha utelatt noen, synes det ikke på sin plass å beregne tillegg for disse.

Kontroll utfra sammenligning med det man ellers vet om alderssammensetningen er om mulig enda mer problematisk. Når man som i dette tilfelle dukker ned i et områdes befolkningshistorie på et bestemt tidspunkt uten å ha ordentlig mulighet til å vite hvilken utvikling som ligger til grunn for folketallet, må man utvise en meget stor forsiktighet når man sammenligner den foreliggende telling, med det man venter å få fram på grunnlag av hva som ville være "normalt". Slike sammenligninger kan i grunnen bare avsløre helt ekstreme misforhold. Ellers kan de gi visse indikasjoner på hva som er sannsynlig.

På denne bakgrunn kan man benytte aldersfordelingen slik den framtrer i P.M. 66, til å diskutere manntallets pålitelighet generelt.

Det første problem som da dukker opp, er om aldersangivelsen er pålitelig nok til at det overhodet er verdt å operere med en aldersfordeling i 1666. Her må det bemerkes at aldersangivelsen kan virke unøyaktig med en klar tendens til opphopning rundt tiår.

I tillegg forekommer det bemerkelsesverdig mange personer som er 36 år. Det første forholdet kan forklares ved at folk bare anga sann omtrentlig hvor gamle de var, og særlig vanlig var dette fra tredveårs-alderen og oppover. Det andre henger sammen med at høyeste alder ved nyutskrivning til militærtjeneste var 36 år, og at folk dermed bevisst oppga å være eldre enn de var. Begge disse forhold bidrar i høy grad til å svekke verdien av aldersangivelsene. Men de er ikke tilstrekkelige til at man kan fraskrive opplysningene om alder i P.M. 66 enhver verdi. I tilfellet med opphopning rundt 10-år kan de skjevheter som derved har oppstått, til en viss grad elimineres ved at man setter opp alderspyramiden i 10-år fra 0-9 år o.s.v. slik at de markante toppene blir utlignet på hele 10-året. Ser man på aldersfor-

delingen slik den kommer til uttrykk i alderspyramiden (se Fig. 1.1), vil det første som slår en, være den sterkt amputerte gruppen fra 20 - 29 år. Vi ville ventet at denne gruppen hadde vært betydelig større. Det fins f.eks. færre mannspersoner mellom 20 - 29 enn mellom 60 og 70 (110 - 111), og dette er i aller høyeste grad unormalt.

Hvorledes skal så dette tolkes? En mulighet er det at man slutter at det har forekommet en tildels markert underregistrering av unge menn i alderen 15 - 30 år. Dette er ikke urimelig på bakgrunn av at dette er de mest mobile årsklassene som i hovedsak består av sønner og tjenestefolk, og det er vanlig at de flytter rundt på gårder i og utenfor prestegjeldet. På den annen side må man tilføye at slik utflytting som regel blir kompensert ved at tjenestefolk fra andre prestegjeld flytter inn.

Man kan heller ikke se bort fra at det her dreier seg om mennesker med et bevisst ønske om å unndra seg registrering. De ville da sannsynligvis være den gruppen som hadde best anledning til det, både fordi det var den mest mobile gruppen, og fordi de i mindre grad enn folk i de øvre aldersklassene, som for det meste var oppsittere, var bundet til fast skattepliktig eiendom. Motivasjonen var i tillegg sannsynligvis stor på grunn av frykten for utskrivning til militærtjeneste.

Dette bringer oss over på en annen tolkningsmulighet av alderspyramiden. Det kan tenkes at den før nevnte 36-årsgrensen for nyutskrivning har forledet mange til å oppgi at de var eldre enn de i virkeligheten var og derved bidratt til at tyngdepunktet er blitt skjøvet oppover i alderspyramiden. Det synes likevel klart at dette vanskelig kan være hele forklaringen, for da skulle dette ha gitt seg klarere utslag. Alderspyramiden i 1701 (Fig. 1.3) viser at de årskull som i 1666 var mellom 20 og 30 år, og som besto av 110 personer (Fig. 1.1), 35 år senere - da de var mellom 55 og 65 - fremdeles består av 110 personer. Selv om man ikke kan utelukke muligheten av en betydelig innflytting av folk i disse aldersklasser, må dette tas som et indisium på

underregistrering i P.M. 66.

Disse tolkninger av aldersfordelingen i P.M. 66 tar sitt utgangspunkt i manntallet og de opplysninger dette gir, eventuelt ikke gir.

Man kan imidlertid søke en naturlig forklaring på fenomenet, nemlig at ^{x)} en demografisk krise må ha funnet sted 15 til 20 år tidligere.

Det kan ha dreid seg om en økonomisk nedgangstid med hungersnød og påfølgende epidemier som har desimert store deler av barnekullene samtidig med at mange ekteskap er blitt utsatt p.g.a. de dårlige tidene, et forhold som ytterligere har bidratt til å holde barnetallet nede. Denne hypotese virker ikke urimelig når man ser på det forholdsvise store antall barn mellom 0 og 15 år, for det er et kjent demografisk fenomen at etter vanskelige år med hungersnød og sykdommer vil barnetallet gjøre et kraftig byks framover p.g.a. synkende dødelighet og ved at "utsatte" ekteskap blir inngått og dermed fører til et større antall konsepsjoner og fødsler. Alderspyramiden fra F.M. 65 kan også tas som et svakt indisium på at en demografisk krise har funnet sted. Selv om den åpenbart ikke er korrekt, kan man se at tendensen i den - relativt få unge og mange middelaldrende - faller sammen med tendensen i aldersfordelingen i P.M. 66.

Hvilken av disse tolkninger er så den riktige? Det er opplagt at vår vurdering av hele P.M. 66 og mulighetene til å komme fram til et sant bilde av folketallet på grunnlag av P.M.66, avhenger av hvilken tolkning man velger. Dersom man velger å legge hovedvekten på første tolkning, må man eventuelt beregne et betydelig tillegg.

Den demografiske forklaring synes imidlertid å være vel så plausibel, og med så mange usikkerhetsfaktorer som er inne i bildet, synes det ikke å foreligge tilstrekkelig grunnlag til å beregne tillegg for menn mellom 15-30 år.

I det foregående er kildematerialets pålitelighet blitt vurdert ut fra de muligheter som foreligger, nemlig gjennom sammenligning med P.M. 64 og matrikkelen fra 1669 og via en kritisk gjennomgåing av de opplysninger det gir om folks alder i 1666. Konklusjonen må bli at

^{x)} Vi vet fra de få kirkebøkene som er bevart at mange prestegjeld var hjem-søkt av demografiske kriser i 1640-50-årene. (Jfr. L. Juhasz: Demografiske kriser, Heimen 4, 1971.)

bare på ett punkt har det vært mulig med stor sannsynlighet å korrigere de opplysningene presten Lyttich Hansen gir oss i 1666, nemlig i tilfellet med gården Nævdal som var utelatt.

Tab. 1.4. P.M. 66 Sognvis etter yrke. (korrigert)

	Opp- sittere	Gbr. enker	Sønner	Tjenere	Husm.- Husm.	sønner	Totalt
Lindås	108	3	100	25	13	5	254
Lygre	94	8	85	14	7	5	213
Austrheim	102	4	88	16	18	10	238
Fedje	26	0	13	10	2	3	54
Sandnes	137	0	115	21	37	16	326
Myking	138 ^{x)}	7	138 ^{x)}	13	13	5	314
	605	22	539	99	90	44	1399

^{x)}Tillegg for Nævdal

Når man trekker fra tallet på gårdsbrukende enker, fantes da etter dette 1377 mannspersoner i Lindås prestegjeld pr. 20/9 - 1666.

I et brev som presten skrev til biskopen og som er datert 22/3 1665 står det bl.a.: "Anlangende Mandkiøn fødde og døde i det forgangne Aar 1664. Fødde og døbte 42. Døde 46 ". Det er her regnet ut hvilke nativitets- og mortalitetsrater dette ville svare til, på basis av en mannlig befolkning på 1380 personer. Dette er gjort for å få en pekepinn på om resultatet fra manntallet og de tallene som er nevnt i brevet, på noen måte skulle kunne utelukke hverandre. Ratene vi får fram - 30,4 (nativitet) og 33,0 (mortalitet) - må imidlertid sies å være høyst normale og kan tolkes som et indisium på at tallene det her opereres med, er nær de korrekte.

Etter denne diskusjonen av manntallets resultater må man på grunnlag av antall menn beregne seg fram til et tilnærmet riktig tall for den samlede befolkning. Siden det under normale omstendigheter rår et nærmest fast forhold mellom antall menn og kvinner med små prosentvise avvik fra tid til annen, velger jeg å benytte meg av forholdstallet fra 1769,

da kvinnene for første gang ble talt med. Det vil si en kjønnsproporsjon på 90, som vil gi et folketall på 2907 i 1666.

Til slutt må det sies noen ord om Aschehous resultater sammenlignet med de som man her er kommet fram til. Sammenligningen er ikke helt relevant når det gjelder det endelige resultat fordi Aschehoug tydeligvis ikke har kjent til P.M.66, men den gir likevel interessante opplysninger om hans beregningsmetode. Han tar utgangspunkt i P.M. 64 hvor han har kommet fram til 823 mannspersoner over 12 år, altså samme resultat som det er kommet fram til i denne undersøkelsen.

I sin avhandling "Statistiske studier over folkemengde og jordbruk" (Kra. 1890) som kom ut 42 år etter hans første arbeid, har Aschehoug beregnet seg fram til en totalbefolkning på Lindås på ca. 2920 mennesker. Dette er litt flere enn det denne undersøkelsen regner med.

Dette kan fortone seg litt merkelig når man vet at han for den mannlige befolkning over 12 år har gått ut fra et tall som ligger mer enn hundre personer under utgangspunktet for denne undersøkelsen. (P.M. 66, 929 personer under 12 år). Aschehoug har imidlertid på grunnlag av enkelte lister, hovedsakelig fra Østlandet og Trøndelag, hvor alle mannspersoner var tatt med, regnet seg fram til hvor stor prosentdel de under 12 år utgjorde av gruppen over 12 år. Dette tallet som han satte til ^{x)}62 % i prestemantallene, (70 % i fogdemantallene) er for Lindås alt for høyt. Her var tallet 52,3 %. Ved lignende undersøkelser for andre prestegjeld på Vestlandet, og i Trøndelag har man nådd fram til resultat som stemmer godt overens med dette, ca. 50 %.

Dette viser bl.a. hvor vanskelig det er å trekke slutninger på grunnlag av resultater fra en landsdel til en annen. Men den høye presentsats for de under 12 år er allikevel ikke nok til å forklare det høye tallet Aschehoug kom fram til.

Utenom tillegget for barn under 12 år opererte Aschehoug med et generelt tillegg på 8 % på landsbasis for andre mulige feilkilder. På grunn av den kritikk som var reist mot hans resultater i 1870- og 80-årene av L. Havstad og T. Lindstøl, bl.a. at tallene for Nord-Norge var for

^{x)}T.H.A. Stat.Stud.
s.7.

små og de for Sør-Norge var for store, justerte han tallene ved å ta personer fra et prestegjeld og legge til andre steder. I Lindås ble dermed det generelle tillegget redusert til 4,2 %.

Denne gjennomgåingen av Aschehougs metode for bearbeidelsen av 1660-manntallene skulle vise berettigelsen og nødvendigheten av at kildematerialet blir tatt opp til kritisk vurdering på det lokale plan. Selv om hans totaltall stemmer godt overens med de det her er kommet fram til, er det vel sannsynlig at det generelle tillegg han opererer med, vil kunne slå uheldig ut mange steder.

B. Manntallet i 1701.

Manntallet i 1701 må i likhet med de tidligere manntallene ses i sammenheng med politiske hendelser i samtiden. Mobiliseringen i 1699/1700 i forbindelse med utbruddet av den store nordiske krig, hadde avslørt store mangler ved det norske forsvar, og manntallet kan betraktes som et første ledd i den styrkingen av krigsberedskapen som ble gjennomført i de 10 første årene av århundret. ^{x)} En befaling utgått fra kongen i juli 1701 krevde at fogdene i samarbeid med sorenskriverne og prestene i hvert distrikt skulle utarbeide nøyaktige oppgaver over "alt Mandschab som der udi befindes".

I 1660-årene ble fogdene og prestene pålagt å forfatte hver sine manntall, og det var vanlig med store forskjeller i resultatene fra ett og samme prestegjeld. For å skape større enhet og dessuten sikre et mer pålitelig manntall ble det bestemt at de korgelige embetsmenn skulle være sammen om utarbeidelsen. Tellingen skulle foretas innen utgangen av august og være innsendt til rentekammeret innen midten av september. Det ble gitt klar instruks om hvordan hvert manntall skulle innrettes både med hensyn til oppsett og til rekkefølge. Nedtegnelsen av gårdene skulle følge budstikkens vei innenfor prestegjeldet uten hensyn til gårdenes størrelse og sognegrensene, og selve manntallet skulle føres i åtte kolonner etter følgende modell ^{x)}

^{x)} T. Lindstøl: Mandtallet i Norge 1701, s. 31, 32.

^{x)} T.L. s. 34.

Thomas Westegjeld

^{vide}
Anders Jørgensen

²⁴
Norskeindvængsk Mandat

¹⁷⁰¹
Alltids Landskab, Sore
der defunctis, Hu. Et
Hans Alder, 23
fi Fremdeles

Partikel vid Land

1701

oppsitters. eller leilendings stand og vilkår	gårdenes eller plassenes navn	oppsitters eller leilendings navn	Deres alder	Deres sønners navn og hvor de findes	Deres alder	Tje- neste- folk	Deres alder
---	--	--	----------------	---	----------------	------------------------	----------------

Etter at alle gårdene og oppsitterne var opptalt, skulle husmennene og husmannsplassene nedtegnes etter den samme rubrikkinndeling som ovenfor. Var en mann utskrevet til soldat eller reserve, skulle dette anføres i første kolonne. Tellingene som er undertegnet 14. sept. 1701 av presten Johan Mattsøn, sorenskriver Mats Holm og fogd Nicolay Abo, gir følgende opplysninger:

Tab. 1.5. M.T. 1701. Sognvis og etter yrke.
(Ukorrigert)

Sogn	Oppsitt- ere	Ops. enker	Sønner	Tjenere	Husmenn	Husm. sønner	Total
Lindås	95	2	91	15	11	7	221
Lygre	81	3	79	14	5	0	182
Austrheim	99	5	97	28	9	6	244
Fedje	27	0	12	11	1	0	51
Sandnes	127	0	145	29	18	5	324
Myking	121	7	103	19	7	0	257
	550	17	527	116	51	18	1279

Spørsmålet reiser seg da om hvor pålitelige opplysningene i manntallet er. Dette at manntallet har et slikt klart militært formål, gjør at man må vurdere effektiviteten av registreringen nøye. Samtidig må det medgis at kontroll av de opplysningene manntallet gir, kanskje er enda vanskeligere enn i tilfellet med P.M. 66 fordi det ikke finnes tilsvarende sammenlignbart materiale.

Som en helt generell betraktning kan det sies at manntallet virker tillitvekkende på det vis at den kongelige befaling er fulgt til punkt

og prikke. Det at tre ulike autoriteter sto ansvarlig, var ment å skulle styrke manntallets pålitelighet, og det er rimelig å tolke det dithen at dette også kan ha vært tilfelle.

Som nevnt skulle manntallet ikke føres sognvis som P.M. 66, men følge budstikkens vei innenfor prestegjeldet. Dette vil si at gårdene i stor utstrekning ville få samme rekkefølge som matrikkelen, som er ordnet i rekkefølge innenfor skipreidet. Lindås prestegjeld besto dengang av hele Lindås skipreide pluss deler av fire andre skipreider, nemlig Radøy, Alenfit, Eikanger og Gulen skipreide. Denne sammenblandingen av den geistlige og sivile administrative inndeling må være årsaken til at to av de største gårdene i Lygre sogn, Instebø og Melling-en, mangler i 1701. De ligger i Radøy skipreide og er sikkert uteglemt, for en undersøkelse av nabo-prestegjeldet Manger, som resten av Radøy skipreide hører inn under, viser at de heller ikke er tatt med der. Da det her dreier seg om store gårder med henholdsvis 10 og 11 mannspersoner i P.M. 66 (6 og 4 bruk) og med 30 og 46 mennesker i 1801, er det utelukket at gårdene kan ha vært nedlagt i 1701. Det må derfor beregnes et tillegg for disse, og det vil her bli benyttet de samme tall som for P.M. 66; 21 mannspersoner, 10 brukere og 10 sønner og 1 husmann.

En åpenbar feilkilde i et manntall som opererer med både hjemmehørende og tilstedeværende personer, er at en mann som er tjener i en annen del av prestegjeldet, kan bli talt 2 ganger, som tjener på én gård og som sønn på en annen. En kontroll av manntallet viser at bare i ett tilfelle har en slik dobbelføring funnet sted. Den åtte år gamle husmannssønnen Anders Gregoriusen Førland er ført som sønn på husmannsplassen og som tjener på nabogården Solem, og det må følgelig trekkes 1 husmannssønn fra manntallet.

Ved en analyse av et manntall med sikte på å komme fram til det sikrest mulige tall for den mannlige befolkning, er det naturlig å ta fatt på de spørsmål manntallsførerne har besvart. På omslaget til 1701-manntallet står det "Lindås Præstegjeld udi Nordhords Fogederi.

Det Allerunderdanigste mandtall ofver Alt Det Mandschab Som der befantis fra Et Års Alder og fremdelis. Forfatted udi Året 1701". Det man biter seg merke i, er formuleringen "fra et års alder". Betyr dette at man for 1 år regner barn som er mellom 0 og 1 år, og ikke som i dag barn mellom 1-2 år? Eller betyr det rett og slett at de under 1 år skulle utelates? Tallak Lindstøl hevder at de under 1 år er utelatt og undersøkelser blant annet i Os prestegjeld^{x)} synes å kunne bekrefte dette. I Lindås er det ført kirkebøker over alle fødte fra 1699 og fram til 1740, og det har dermed vært mulig å kontrollere alderen på dem som i manntallet er oppført som 1- og 2-åringer, og på den måten undersøke om de under 1 år er utelatt.

Det viser seg at av dem som er oppført som 1 år, er det bare en som kan være under 1 år. Han ble døpt i oktober 1700, og behøver selvsagt ikke være under 1, for han kunne ha vært mer enn en måned da han ble døpt. Det kan altså konstateres at de under 1 år er utelatt og at et tillegg må beregnes for disse.

Det har vært vanlig å regne at de under 1 år utgjør ^{x)} 2,5 - 3 % av den øvrige mannlige befolkningen. Det vil i Lindås si ca. 32-38 personer. Ifølge kirkeboken ble det døpt 38 guttebarn i tiden fra 15/9 1700 til 15/9 1701, men siden det ikke er registrert døde i denne tid, er det vanskelig å slutte noe direkte fra dette tall. Det er umulig å si om presten har ført inn alle fødte og døpte, eller om han bare har ført opp de som overlevde de første dagene. Dette vanskeliggjør en beregning av tallet på grunnlag av normal barnedødelighet. Denne undersøkelsen går ut fra at det var en relativt lav spedbarnsdødelighet, ^{x)} 15 %, og vi blir da stående med 32 personer under 1 år som må legges til, altså ca. 2,5 %. Ser vi på manntallet, vil vi finne at gruppen 1-åringer består av 18 personer, gruppen 2-åringer består av 47 personer og gruppen 3-åringer består av 41 personer.

Antallet 1-åringer synes umiddelbart for lite, og en undersøkelse av kirkeboken viser at bare 4 av de 18 er mellom 1 og 1 1/2 år, mens de øvrige 14 er mellom 1 1/2 og 2 år. Dette tyder på at mange

T.L. s. 15

x) J. Oldervold:
Befolkningsutvik-
linga i Os Preste-
gjeld ca. 1660 -
1801.

x) T.L. s. 14

x) Dette tall er litt
lavere enn gjennom-
snittet for tiåret
1740-49 (17,5%)
(se kap. 2).

1-åringer kan ha blitt utelatt, fortrinnsvis de som var nær ett-årsalderen. Ifølge kirkeboka ble det født 45 guttebarn mellom september 1699 og september 1700. Dersom disse levde opp, skulle de utgjøre gruppen 1-åringer i 1701-manntallet. Det at man ikke kjenner antallet døde, gjør at man igjen må foreta en beregning på grunnlag av en sannsynlig mortalitetsrate. Det vil her bli regnet med at ca. ^{x)} 20 % av guttene har dødd i årene fra de første ble døpt. Vi blir da stående tilbake med 36 gutter, et tall som er det dobbelte av det manntallet opererer med. Konklusjonene på denne kontrollen av de to yngste årsklassene blir at alle under 1 år og halvparten av de under 2 år er utelatt, og vi har beregnet oss fram til at 50 personer må legges til manntallet, 32 for de under 1 år, og 18 for de mellom 1 og 2.

Ved drøftingen av 1660-manntallet ble alderspyramiden dradd inn i diskusjonen om manntallets pålitelighet. Et hovedproblem var da at man ikke hadde noen mulighet til å kontrollere aldersangivelsene. Man så med en gang at den var usikker, fordi så mange (ca. 27 %) oppga alderen i tiår.

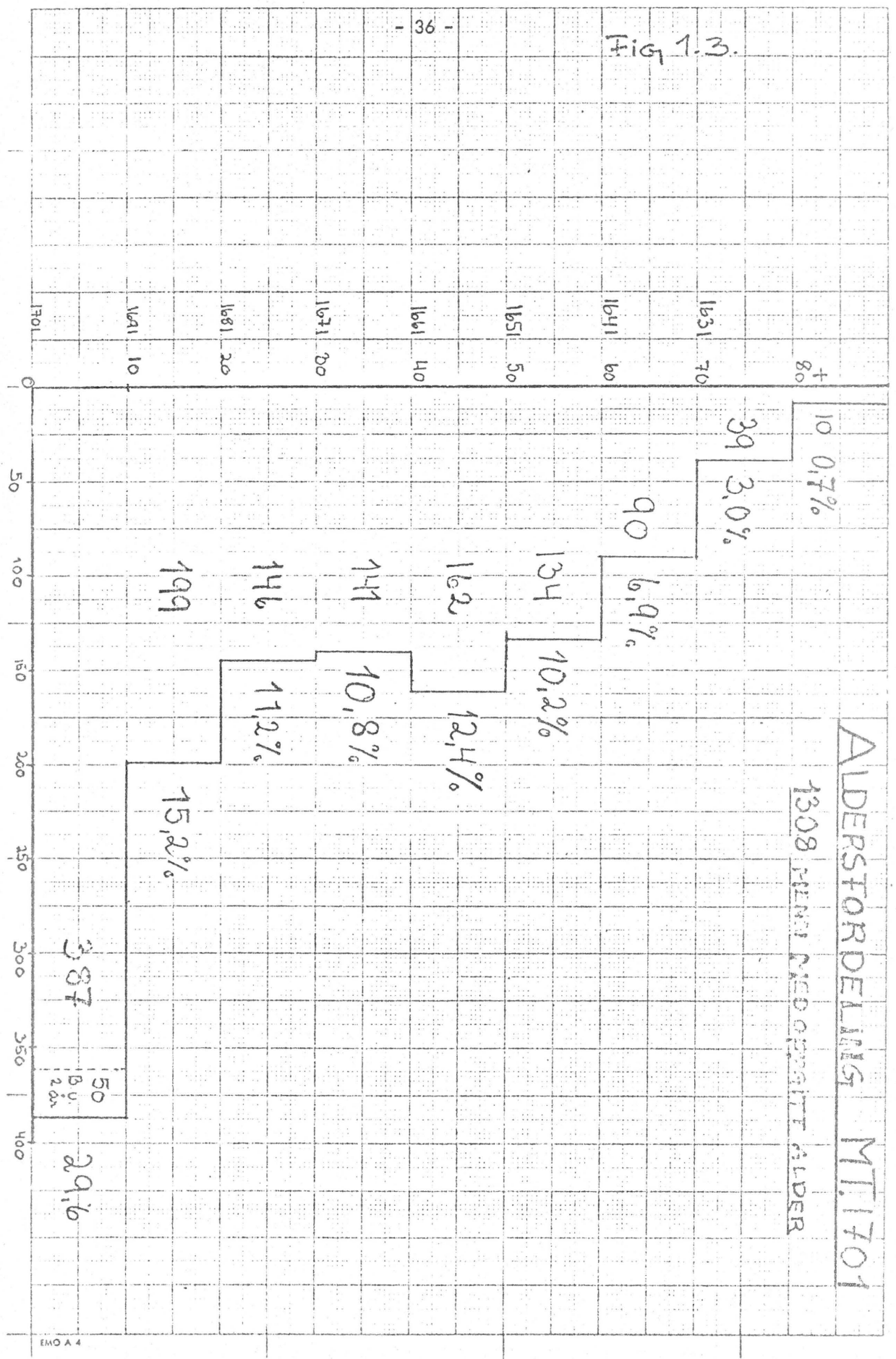
I 1701 ser vi også en klar tendens til dette, men likevel i atskillig mindre omfang, (ca. 18 %). Dette kan tolkes slik at 1701-manntallet er mer pålitelig enn P.M. 66, men en mer nøktern vurdering vil være at 1701 M.T. er noe mer presis enn P.M. 66 når det gjelder folks alder. Den praktiske konsekvens er nok dessuten svært liten når man som i tilfellet med P.M. 66, stiller opp alderspyramiden i 10-årsgrupper, slik at toppene blir utlignet på hele tiåret.

I 1701-manntallet har det i en viss utstrekning vært mulig å kontrollere aldersangivelsen. Alle tilgjengelige ^{x)} skifter fra tiden rundt 1700 er blitt gjennomgått, og alle personer med oppgitt alder ble plukket ut og deres alder sammenholdt med 1701-tellingen. Det dreier seg bare om 11 personer som alle var 10 år eller yngre i 1701. Dersom man gir et slingringsmon på 1 år begge veier - fordi man ikke vet når på året personene er født - stemmer alderen på 8 av de 11 overens, mens i tre tilfelle var det opptil 4 års diskrepans mellom de to kildene.

^{x)}Tallet er litt lavere enn gjennomsnittet for perioden 1740-99 (21,2 %).

^{x)}Skifteregister for Nordhordland 1702-1716. Sta. i B.

Fig 1.3.

Man kan selvsagt ikke utelukke at det er alderen i skiftene som er den unøyaktige, for tendensen til å runde av alderen til nærmeste 5 eller 10 år synes å bli større jo eldre man blir, og i hvertfall to av de aldersangivelsene som ikke stemte, kan virke avrundet. De tre var 4, 10 og 4 år i 1701, og henholdsvis 14 i 1713, og 20 og 15 i 1714.

x) Stiftamtmannens arkiv. I. L.nr.872. Breve og Dokumenter Stiftets administrasjon vedrørende. Rulle over utskrevne marinere i Nordhordland Fogderi pro anno 1711
2. Militære Mannfall B.6 s. 297-306.
3. L. 1134. Sesjoner og Mønster Rouller 1728-30. Sta. i B.

For Lindås fra årene 1711, 1718, 1729 fins det noen ^{x)}ruller over utskrevne mannskaper. Gjennom sammenligning mellom de opplysninger disse rullene gir, og 1701-manntallet, framkommer følgende resultat.

Tab. 1.6. Alderssammenligning mellom M.T. 1701 og Militære ruller.

		Sammenfall	Forskjell i år		
			2 år	3 år	4 år
1711	12 mann	4	2	5	1
1718	10 mann	4	5	1	0
1729	9 mann	7	1	0	1

Mannskapene som ble utskrevet i 1711 var mellom 10 og 20 år i 1701, mens de fra 1718 og 1729 var under 10 (13 av de 19 var under 5) i 1701.

Som vi ser, er det et betydelig større sammenfall i aldersangivelsen mellom de to siste rullene og 1701 M.T. Dette kan tolkes som et tegn på at aldersangivelsen er dårligere i den første enn i de to siste, men dette er neppe hele forklaringen. Vel så viktig var det nok at de utskrevne i 1711 var ca. 10 år eldre i 1701 enn de andre, og at presisjonen i aldersangivelsen synes å avta med økende alder. Konklusjonen man må kunne dra av denne undersøkelsen, er at aldersangivelsen i 1701 synes å være relativt pålitelig, med 55 % sammenfall mellom 1701 M.T. og kontrollkildene (42 personer). I 25 % av tilfellene var forskjellen 2 år og i 15 % av tilfellene var den 3 og mer. Disse forskjellene kan skyldes unøyaktighet både i 1701 M.T. og i kontrollmaterialet. Det synes også iblant som om alders-

oppgavene har en tendens til å bli mer unøyaktige desto eldre folk er, selv hos unge folk under 20 år. Resultatet av undersøkelsen kan i seg selv ikke sies å svekke kildens troverdighet, men det er kanskje tvilsomt om det i nevneverdig grad bidrar til å styrke den. Det synes imidlertid etter dette rimelig å anta at en alderspyramide basert på opplysningen fra 1701-M.T., skulle gi et relativt dekkende bilde av befolkningens sammensetning, fordi upresise opplysninger vil bli lignet ut på hele tiår og få liten betydning.

Når det gjelder bruken av alderspyramiden i diskusjonen omkring et manntalls pålidelighet, vil de samme ting gjelde som er nevnt i forbindelse med P.M. 66. Alderspyramiden kan bare avsløre helt ekstreme misforhold, eventuelt være et svakt indisium på kildens pålidelighet når det er samsvar mellom gruppene. Alderspyramiden for Lindås kan ikke sies å avdekke grove misforhold. Gruppene 20-30 og 30-40 kan synes små også her, men som tidligere nevnt kan dette bero på så mange ukontrollerbare faktorer at det ikke kan få konsekvenser for vår beregning av folketallet i 1701.

En annen måte å kontrollere manntallet på er å undersøke om folk som er nevnt i samtidige kilder også fins i manntallet. Hvis så er tilfelle, er dette et indisium på at manntallet kan være tilnærmet korrekt, i motsatt fall vil manntallets troverdighet svekkes.

Tingbok for
Nordhordland
nr. 27. Sta. i B.

Fra tingboka for året 1701 ble det hentet ut førti navn på personer fra Lindås prestegjeld, og en undersøkelse viste at alle var å finne i manntallet. Nå må det tilføyes at tingboka ikke er den beste kilde til kontroll av et manntall, for de som i første rekke blir nevnt der, er folk rekruttert fra oppsitter-gruppen som f.eks. lensmann og laugrettemenn. Under diskusjonen av P.M. 66 ble det argumentert med at denne gruppen sannsynligvis var den mest fullstendige registrerte, og dette vil også ha gyldighet for 1701 M.T. fordi samfunnsstrukturen var den samme. En undersøkelse av skiftene fra 1702-1705 - i alt 26 - viser at alle mannlige hovedpersoner som er nevnt der, også fins i 1701 M.T.. Barna er ikke ført opp med alder, så det er vanskelig å

bestemme hvor mange som ble født etter sept. 1699. (Jfr. beregningene som er foretatt for barn under 2 år). Disse har derfor vært holdt utenfor.

De samme forbehold som ble tatt for bruk av tingboka som kontrollmateriale, må tas for skriftene.

Den tidligere nevnte militærrulle fra 1711, hvor alle de utskrevne var mellom 10 og 20 år i 1701, kan derimot anses som et mer anvendelig kontrollmateriale, for her dreier det seg om folk som tilhører gruppen sønner og tjenere som det var lettest for, og som hadde størst interesse av, å unndra seg registrering i 1701. Her viser det seg at 11 av 13 utskrevne er å finne i 1701-manntallet. De øvrige kan være tilflyttet, for av etternavnene deres kan vi se at deres foreldre ikke har vært brukere eller husmenn på gårdene de kommer fra i 1701. De to andre rullene (1719-1729) ligger så langt unna i tid at de vanskelig kan benyttes til å bekrefte 1701-manntallet. Rullen fra 1729 f.eks. navngir 45 personer over 30 år, men bare 9 av disse er oppført som barn på samme gård i 1701. Rullen må vel betraktes mer som kilde til studiet av migrasjonen i perioden enn som kontrollkilde til 1701-manntallet.

Undersøkelsene både av skifter, tingboka og militærrullen fra 1711 synes dermed å styrke inntrykket av 1701-manntallet som et pålitelig manntall.

En kort oppsummering av kildekritikken hittil viser at selv om manntallet synes å være relativt pålitelig, har det vært nødvendig å beregne et til dels betydelig tillegg, i alt 61 personer. Dette skyldes ikke - så langt det har vært mulig å kontrollere - at manntallet har vært skjodesløst opptatt, men den måten manntallsførerne har tolket kongens befaling på og de konsekvenser dette medførte (Jfr. 50 personer under 2 år). Dessuten har to gårder falt ut, sannsynligvis som et resultat av sammenblanding av sivil og geistlig administrativ inndeling. (Jfr. 21 personer lagt til for gårdene Instebø og Mellingen i Lygre sogn).

På grunn av at manntallet opererer både med hjemmehørende og tilstedeværende personer, er 1 person blitt talt to ganger, og fradrag må også gjøres for 1 husmannssønn i Austreim sogn.

Tab. 1.7. 1701-manntallet sognvis etter yrke. (korrigert)

	Oppsitt- ere	Enker	Sønner	Tjenere	Husmenn	Husm. sønner	Totalt
Lindås	95	2	91	15	11	7	221
Lygre	91 ¹⁾	3	89	14	6	0	203
Austreim	99	5	97	28 ²⁾	9	5	243
Fedje	27	0	12	11	1	0	51
Sandnes	127	0	145	29	18	5	324
Myking	121	7	103	19	7	0	257
	560	17	537	116	52	17	1299
+ barn u. 2 år			45 ^{x)}			5 ^{x)}	50
	560	17	582	116	52	23	1349

1) Tillegg for Instebø og Møllingen

2) Fradrag for Anders Førland

x) (10% husm.sønner og 90% sønner; beregnet på grunnlav av forholdstallet mellom de to gruppene i M. T.)

En siste kontrollmulighet er å sammenligne med resultatene fra P.M. 66. Fordi samfunnet ikke har gjennomgått noen drastisk strukturforandring på de 35 årene mellom tellingene, vil man kunne vente et noenlunde samsvar mellom gruppene i de to tellingene. Vesentlige ulikheter vil måtte bety mangler med det ene eller begge manntallene.

Tab. 1.8. P.M. 66 og 1701-manntallet. Sammenstillt (Korrigert).

	Oppsit. + enker	Sønner	Tjenere	Husmenn	Husm. sønner	Totalt
P.M. 66	625	539	99	90	44	1399
i %	44,5	38	8	6,5	3	100
1701-M.T.	567	582	116	52	23	1349
i %	42	43	9	4	2	100

Som man ser av tab. 1.8., synes det å være godt samsvar mellom gruppene i tellingene.

Nedgangen i bruk på 2,5 % i forhold til antall mannspersoner og gårdbrukende enker er naturlig, fordi det er de minste brukene som er falt fra. Når det gjelder den relative forskjellen i antall sønner, kan dette bero på mange faktorer (Jfr. diskusjonen av alderspyramiden og gruppen mellom 15 og 30 år i P.M. 66), og den er ikke så stor at den er oppsiktsvekkende. Den største relative nedgangen finner vi i husmannsgruppen. Dette er helt i samsvar med det man kunne vente. For i et område med synkende befolkning vil det være naturlig at de minst ettertraktede muligheter til livets opprettholdelse blir de første som blir oppgitt.

Denne sammenligning må sies å styrke troverdigheten av begge kildene, og konklusjonen blir at den mannlige befolkningen i Lindås prestegjeld har bestått av 1332 personer i 1701.

For beregningen av det samlede folketall velges den samme kjønnsproporsjon som for 1769 og 1666, nemlig 90 mann pr. hundre kvinner. Dette gir et samlet folketall i 1701 på 2812 personer.

C. Folketellingen i 1769.

Sommeren 1769 ble den første systematiske og landsomfattende folketelling foretatt. Byfogd og magistrat i byene og prestene på landet ble pålagt å føre inn den tilstedeværende befolkning i hver by og hvert prestegjeld pr. 15. august 1769.

^{x)} Det Norske Folks liv og Historie 1720-70, s. 152-55.

^{x)} Sverre Steen hevder at folketellingen kom som et resultat av et voksende ønske og behov hos myndighetene til å få oversikt over landets ressurser, noe som hadde gitt seg utslag i økt interesse for statistikk i det 18. århundre.

Grunnen til at man ikke hadde fått en fullstending telling tidligere må sees i sammenheng med en inngrodd uvilje hos makthaverne i alle europeiske land mot å blottstille sine ressurser overfor rivaliserende land. Landets folketall hadde alltid vært betraktet som en militær statshemmelighet, og resultatet av en folketelling ville ikke være lett å holde hemmelig. Det hadde også vært religiøse fordommer mot å holde folketelling; man skulle ikke dra Gud til regnskap for hans opptreden overfor menneskene ved å vise hvilken virkning de prøvelser han sendte over dem (sult, pest og krig etc.), hadde på befolkningen. Det er verd å merke seg at denne første folketelling først kom etter en 50 år lang fredstid for landet og på en tid da den rasjonalistiske ånd var dominerende innenfor kirken.

For at tellingen skulle bli mest mulig ensartet, ble det sendt ut felles skjema til å føre befolkningen i (se vedlegg). Folk skulle her grupperes etter alder, kjønn og sivilstand innenfor hvert sogn og etter yrke innenfor prestegjeldet eller byen.

Folketellingen er numerisk, d.v.s. at den opererer bare med antall mennesker innen hver gruppe og gir ingen navn. Forklaringen på dette er sannsynligvis at en slik folketelling var lettere å gjennomføre lokalt, fordi folk gjerne fryktet skatter og utskrivning i forbindelse med slike nedtegnelser fra myndighetenes side og var uvillige til å gi personlige opplysninger, og at bearbeidelsen på det sentrale plan ble mindre arbeidskrevende.

Folketellingen som er undertegnet av sogneprest Ludvig Daae, gir følgende opplysninger om folkemengden i Lindås i 1769:

TABELL

over

Saavel Mand som Qvindelignemet udi *Lindaaes* Sogn eller Praefegield med dertil hørende *frue* Annex- under *Lindaaes* Stift (de udi Tieneste værende Gevorbene Myttere, Dragoner og Soldater, samt de ved de nationale-saabelsøm gevorbne Regimenter staaende Under-Officerer og Tambourer, for deres egne Personer undtagen, men deres Hustruer og Børn ibegybeden) saaledes som dets Tal efter hvers Alder befandtes at være den 15de Augusti 1769, nemlig:

Hver Bygd eller Navn i Sognet og Annexet.	1 Rubrique. paa 8te Aar og derunder		2 Rubrique. fra 8 til 16 Aar inclusive.		3 Rubrique. fra 16 til 24 Aar inclusive.		4 Rubrique. fra 24 til 32 Aar inclusive.		5 Rubrique. fra 32 til 40 Aar inclusive.		6 Rubrique. fra 40 til 48 Aar inclusive.		7 Rubrique. fra 48 Aar og derover.	
	Mandsfolk	Frue-timmer	Mandsfolk	Frue-timmer	Mandsfolk	Frue-timmer	Mandsfolk	Frue-timmer	Mandsfolk	Frue-timmer	Mandsfolk	Frue-timmer	Mandsfolk	Frue-timmer
<i>Lindaaes</i> Bygd - Doger	65	61	49	47	23	22	27	40	32	27	17	20	43	42
<i>Landnaes</i> Doger	83	62	81	70	87	71	45	57	25	30	40	40	60	58
<i>Morsing</i> Doger	73	60	61	62	48	35	41	37	20	27	32	32	33	30
<i>Lijgø</i> Doger	38	67	19	66	20	23	21	20	23	18	13	13	25	21
<i>Freimø</i> Doger	38	62	32	51	42	43	26	39	31	27	33	30	30	28
<i>Fiddie</i> Doger	15	7	7	20	17	10	7	10	7	7	17	17	17	12
Summa	312	328	300	312	241	279	167	240	150	168	126	163	300	325

Recapitulatio.		Af det modstaaende fulde Tal / 1811 Mandfolk og / 1791 Fruentimmer, henholder til efterstrevne Nummers, nemlig:		Mandsfolk	Frue-timmer
1.	3	228	1.) Kongs- Personer, Proprietairer, som ingen Kung have, Justitz- og alle andre Kongl. Rådsmænd, saa og Rens- og Sæker- og alle søgde og detlige, med deres Hustruer og hos sig havende Børn.	12	
2.	300	312	2.) Geistlighedens samt Kirke- og Skole- Rådsmænd, saa og Studenter, med deres Hustruer og hos sig havende Børn.	11	6
3.	241	279	3.) (a) Bønder og andre Jordbrugere, som sig deres alleene og ikke af Erfverter eller Havnede- rne tillige ernære, saa og Drellere, Kroemand, Skovfogder, Skovfogdere, Hønsmand, Underster og detlige, med deres Hustruer	604	618
4.	167	168	og (b) Deres hos sig havende Børn	721	722
5.	150	168	4.) (a) Seefarende og Tjener, iberegnet saavel dem, der med Tilladelse ere i Farten eller paa Reiser, som de, der tillige ernære sig af Jordbrug, med deres Hustruer	29	31
6.	130	163	og (b) Deres hos sig havende Børn.	29	37
7.	300	325	5.) Fabriquerer og Handværker, samt deres Eviene og Læredrenge med deres Hustruer og hos sig havende Børn.		
			af 2den Rubrique = = 300 Mandfolk 312 Fruentimmer		
			3die = = = = 230 = 240 =		
			4de = = = = 68 = 124 =		
			5te = = = = 11 = 32 =		
			6te = = = = 8 = 26 =		
			7de = = = = 24 = 77 =		
			641 = 811 =	641	811
			6.) Alle ugifte Personer.		
			7.) Alle Tienstefolk og Dagsejere	159	259
			8.) De udi dette Sogn hjemmehørende, som med Pass paa nogen Tid ere paa udenrigs Reiser, og henhere til de under 1, 2, 3, 5, 6 og 7de s. benævnte Stænder.		
			og 9.) Hospitals Lemmer samt andre vanføre, gebrellige og affindige Personer	46	101
Summa	1811	1791	Balanceret udfraaen Summa =	1811	1791

I øvrigt forklares kortelig herved om dette Sogn bestaaer enten af Landlagder, eller Soelagder alleene, eller af begge Deele, og hvormed hver Deel kand emrent giorre af det heele Sogn.

Udi Lindaaes Praefegield i Praefegielden Lindaaes Bygd Doger, Landnaes og Morsing Doger samt Lijgø og Freimø Doger af Landlagder indkomne af Personer

Udi Lindaaes Praefegield i Praefegielden Lindaaes Bygd Doger, Landnaes og Morsing Doger samt Lijgø og Freimø Doger af Soelagder indkomne af Personer

Udi Lindaaes Praefegield i Praefegielden Lindaaes Bygd Doger, Landnaes og Morsing Doger samt Lijgø og Freimø Doger af Landlagder indkomne af Personer

Udi Lindaaes Praefegield i Praefegielden Lindaaes Bygd Doger, Landnaes og Morsing Doger samt Lijgø og Freimø Doger af Soelagder indkomne af Personer

Tab. 1.9. Folketellingen i 1769 etter kjønn og totalt.

	M	Kv.	Totalt
Lindås	256	285	541
Lygre	231	297	528
Austreim	289	334	623
Fedje	74	89	163
Sandnes	416	422	838
Myking	345	364	709
	1611	1791	3402

Den største svakheten med 1769-tellingen som kildemateriale er - fordi den er numerisk - mangelen på muligheten til direkte å kontrollere de opplysninger den gir. Dette at folk ikke måtte oppgi navn, var ment å skulle lette innsamlingen av data og derved bidra til en mest mulig fullstendig folketelling, men man kan ikke se bort fra at det også ble lettere å hoppe over folk eller telle noen to ganger når man ikke kunne kontrollere tallene mot navneoppgaver.

^{x)}M. Drake:
Population and
society in Norway
1735-1865.

Tellingen ble opptatt i løpet av noen dager i august måned, og ^{x)}Michael Drake hevder at i fiskeridistriktene ble mange som var på fiske, utelatt. Dette kan være tilfelle i Lindås hvor fiske har spilt stor rolle som binæring og for enkeltes vedkommende, som hovednæring. I overskriften til tellingen står det uttrykkelig at noen mennesker skulle utelates. Det var "de udi Tieneste værende Gevorbene Ryttere, Dragoner og Soldater, samt de ved de nationale såvelsom gevorbne Regimenter stående Under-Officerer og Tambourer". På landsbasis regner man med at disse utgjorde ca. 1 % av den mannlige befolkning. Det er umulig å si hvor mange personer fra Lindås det her dreier seg om, og siden det er et problem i seg selv om disse vervete soldater i tjeneste under noen omstendighet ville kunne ha vært regnet med blant Lindås befolkning, vil det ikke bli regnet tillegg for dem.

Som man ser, finnes det flere mulige feilkilder som alle - fordi man

ikke har anledning til å kontrollere dem direkte - må tas i betraktning når man vurderer de tall tellingen opererer med.

Som med manntallene fra 1666 og 1701 kan man bruke aldersfordelingen i 1769-tellingene ved en diskusjon av tellingens pålitelighet. En noenlunde normal alderspyramide vil kunne tolkes som et indisium på at tallene det opereres med, er nær de korrekte. Ser vi på fig. 1.4 viser det seg at bare i aldersgruppen 24-31 år kan det sies å være en uvanlig stor forskjell i størrelsen på gruppen menn og kvinner, med 79 flere kvinner enn menn. Forklaringene på dette kan være mange. Det kan heller ikke her utelukkes at noen har forsøkt å unndra seg registrering på grunn av frykten for utskrivning. Noen kan selvsagt ha vært på fiske, men dette forklarer neppe den store forskjellen i denne aldersgruppen, for hvis fisket var årsak til ulikheten i forholdet mellom kvinner og menn, ville man vente å få utslag også i de andre aldersgrupper.

Det kan tenkes at de vervete soldatene som var utelatt i tellingene, kan ha medvirket til skjevheten, for disse ville i hovedsak være rekruttert fra denne aldersgruppen. Ellers er det nærliggende å anta at utflytting av menn i disse årsklassene til f.eks. Bergen, som hadde behov for innflyttere for å opprettholde sin befolkning, kan ha betydd mye i denne sammenheng, og det kan neppe forsvares, å beregne tillegg for folk som har flyttet ut av prestegjeldet.

En sammenligning med aldersfordelingen i 1801, (se Fig. 1.5) viser også at den relative forskjell i antall menn og kvinner mellom 24-32 år kan virke stor i 1769, men at dette i første rekke beror på den store gruppen kvinner mellom 24-31 år i 1769. Ellers synes det å være et godt samsvar mellom de to alderspyramidene, og de avslører ingenting som gjør det rimelig å regne med alvorlige feil som gjør det nødvendig å beregne tillegg i de to tellingene.

Vi blir dermed stående ved tellingens resultat, og det fantes således 3402 mennesker i Lindås i 1769.

TALLENE FRÅ MIDTEN : GÄTTE (SKRAVERT), ENKELTÖK
 OCH UÖFTE (USKRAVERT) + PROS DEL AV FRÅNMLIG /
 KVINNELIG BEFOLKNING

LINDÅS 1769.
 ALDER, KJÖNN, SIVILSTAND
 TOT. 3402

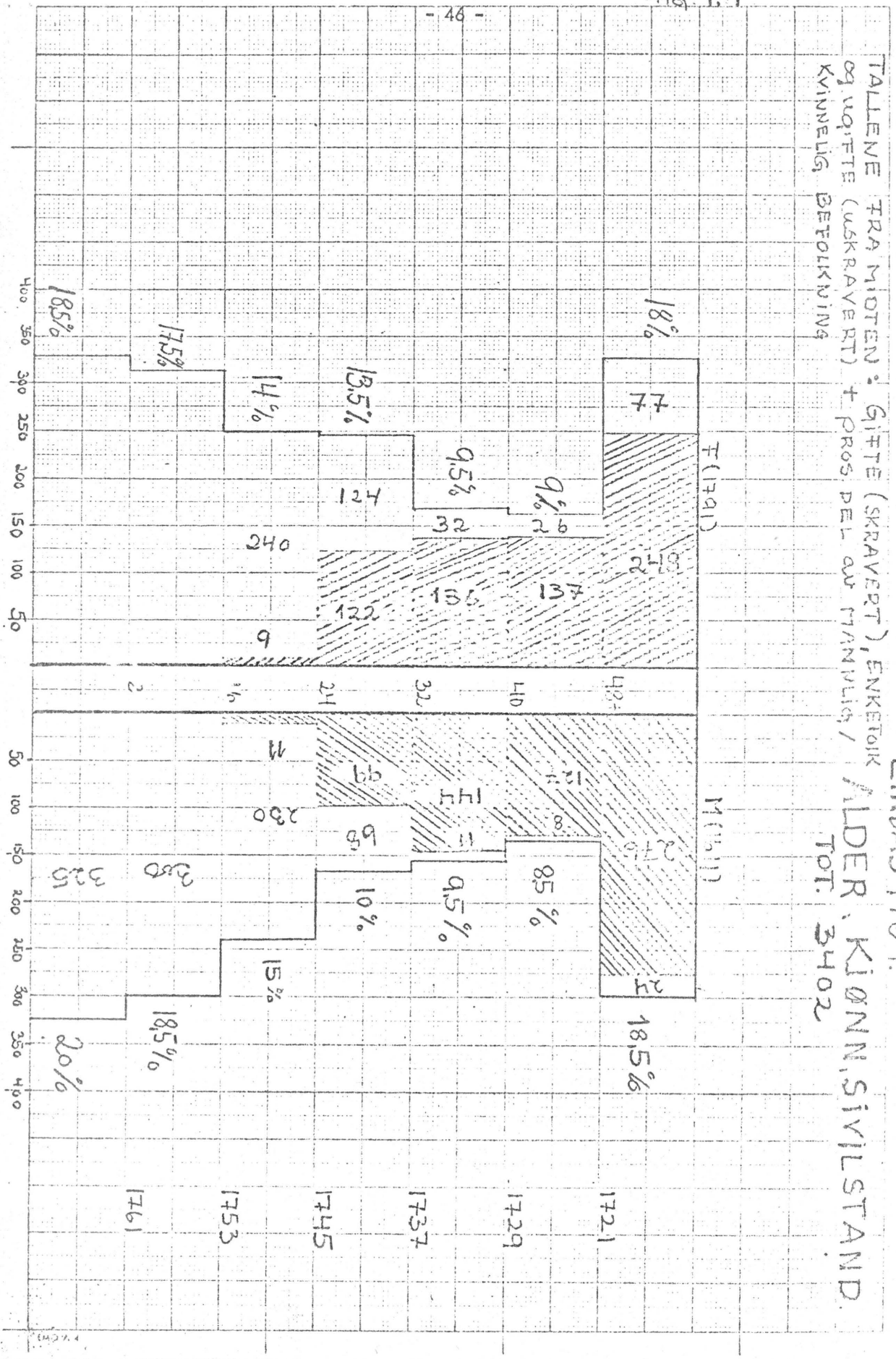
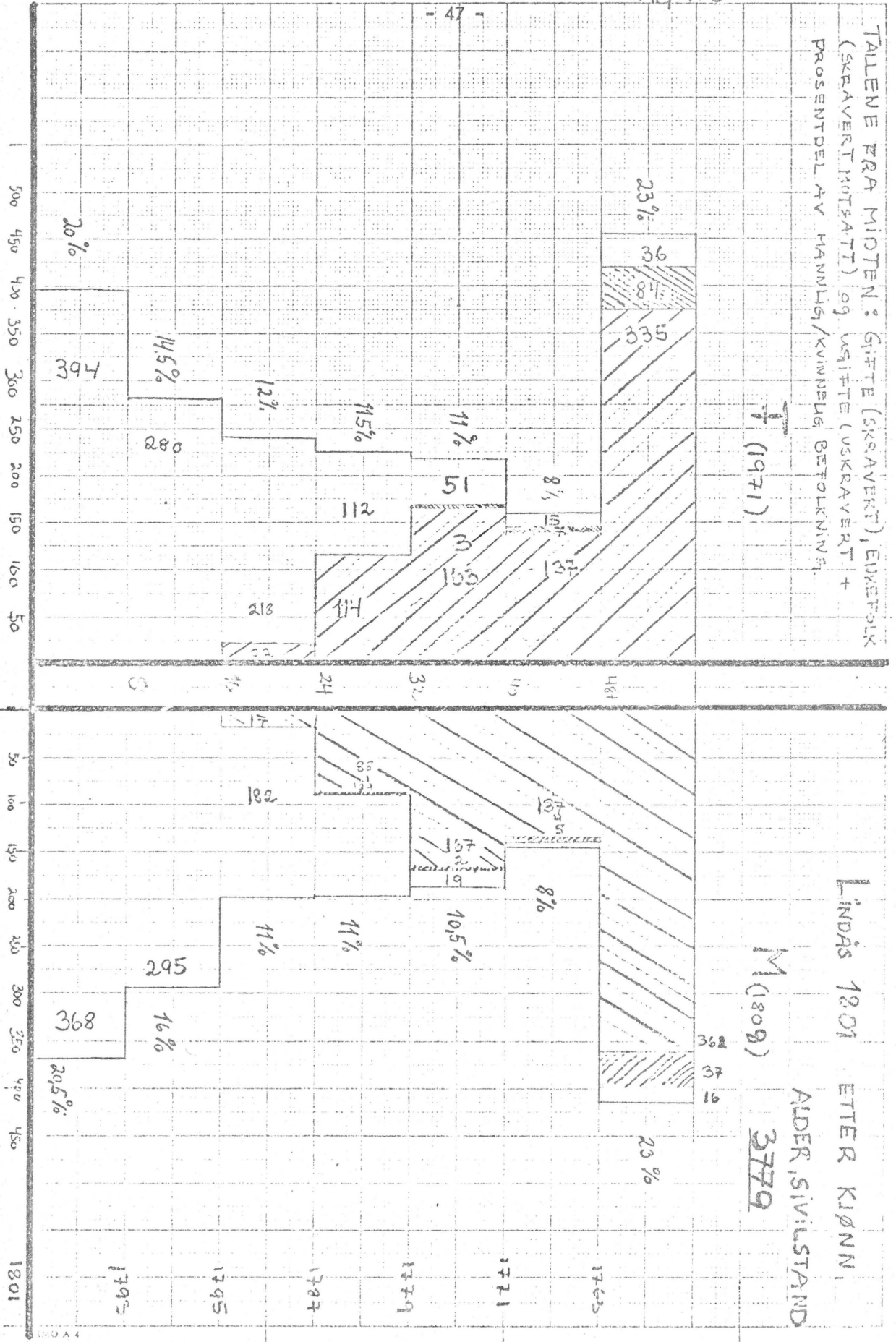

Fig. 1.5

TALLENE FRA MIDTEN: GÆTTE (SKRAVERET), EDERFOLK (SKRAVERT MØTSAFT) OG UGÆTTE (USKRAVERT + PROSENTDEL AV MANNLIG/KVINNELIG BEFOLKNING).

D. Folketellingen i 1801.

Den første moderne folketelling i Danmark/Norge fant sted 1. februar 1801. Tidspunktet ble valgt fordi man regnet med at flest mennesker da ville være å finne hjemme. Kanskje hadde man dradd lærdom av erfaringene fra 1769 da tellingen ble opptatt i august og enkelte prester klaget over at mange var bortreist. Det var også i 1801 prestene som skulle foreta tellingen, som gir opplysninger om navn, alder, sivilstand og yrke på hele befolkningen. Disse opplysningene vil bli drøftet nærmere i siste kapitlet. 1801-tellingen blir regnet for å være pålitelig, og dette er også det inntrykk man sitter igjen med etter å ha studert opplysningene om Lindås. Den eneste feil man har kunnet påvise i tellingen, ligger i presten Arnold Meyers summeringer. Han har kommet fram til et folketall på 3775 personer. Han har imidlertid talt 1 for mye i Sandnes, 2 for lite i Austreim og 3 for lite i Fedje.

Tab. 1.8. Befolkningen i Lindås, sognevis og totalt i 1801.

Lindås	645
Lygre	551
Myking	722
Sandnes	991
Austreim	739
Fedje	131
<hr/>	
Lindås prestegjeld	3779
<hr/>	

E. Befolkningsutviklingen 1666 - 1801.

I det foregående har vi søkt å komme fram til sikrest mulige tall for størrelsen på befolkningen i Lindås ved fire ulike tidspunkt i de 135 årene fra 1666 - 1801. Det er påvist at befolkningen hadde en svak tilbakegang fra 1666 til 1701. Folketallet ble da redusert med 95 personer fra 2907 til 2812, noe som tilsvarer en årlig reduksjon på ca. 0,9 o/oo. Dette er ikke i samsvar med trenden i landet som helhet, men stemmer godt overens med lignende lokale undersøkelser fra Vestlandet og Nordtrøndelag.

T.Chr. Bef. i
Overh.

J.O. Bef. i Os

St.Dy. Bef. i Etne

Bj.Sk. Bef. i
Neset

Tab. 1.10. Befolkningsutviklingen i Lindås, Overhalla, Os, Etne og Neset prestegjeld, og hele landet 1660-årene - 1701.

P.v. = Vekst i prosent av folketallet i 1666.

Å.v. = Årlig vekst pr. 1000 innbygger.

	Folket. 1660-årene	Folket. 1701	P.v.	Å.v.
Lindås	2907	2812	- 3,2	- 0,9
Overhalla	1761	1724	- 2,1	- 1,0
Os	2829	2720	- 3,2	- 1,1
Etne	950	850	- 10,5	- 3,1
Neset	1462	1201	- 18,0	- 5,5
Hele landet	44000	504000	+ 1,4	+ 3,7

Mellom 1701 og 1801 steg folketallet fra 2912 til 3780, som tilsvarer en årlig vekst på 3,0 ‰. Fram til 1769 var veksten på 2,8 o/oo og mellom 1769 og 1801 på 3,3 o/oo.

Tab. 1.11. Befolkningsutviklingen i Lindås, Os, Overhalla, Etne, Nesset og Lyngen prestegjeld, og hele landet fra 1701-1769-1801, gj.sn. årlig vekstrate pr. 1000 mellom tellingene og for hele perioden.

	1701	V.M.T.	1769	V.M.T.	1801	V.H.P.
Lindås	2812	2,8	3402	3,3	3779	3,0
1) J.O. Bef. i Os	2720	4,4	3673	4,9	4282	4,6
2) T.Chr. Bef. i Ovh.	1724	4,8	2395	10,0	3297	6,5
3) St.Dy. Bef. i Etne	850	2,8	1026	10,0	1412	5,1
4) Bj.Sk. Bef. i Nesset.	1201	3,3	1507	7,0	1881	4,5
	110	26,0	763	14,0	1207	17,0
5) A.La. Bef. i Lyngen.	504000	5,6	739180	5,5	882951	5,6

Som det går fram av tabell 1.11, hadde Lindås en svak folkevekst på 1700-tallet både i landsmålestokk og i forhold til de øvrige nænte prestegjeld.

Av Fig. 1.6 går det fram at mens landet som helhet doblet sin befolkning fra 1665 - 1801, økte befolkningen i Lindås med bare 30 %. Det tilsvarende tall for Bergen Stift var 62 %.

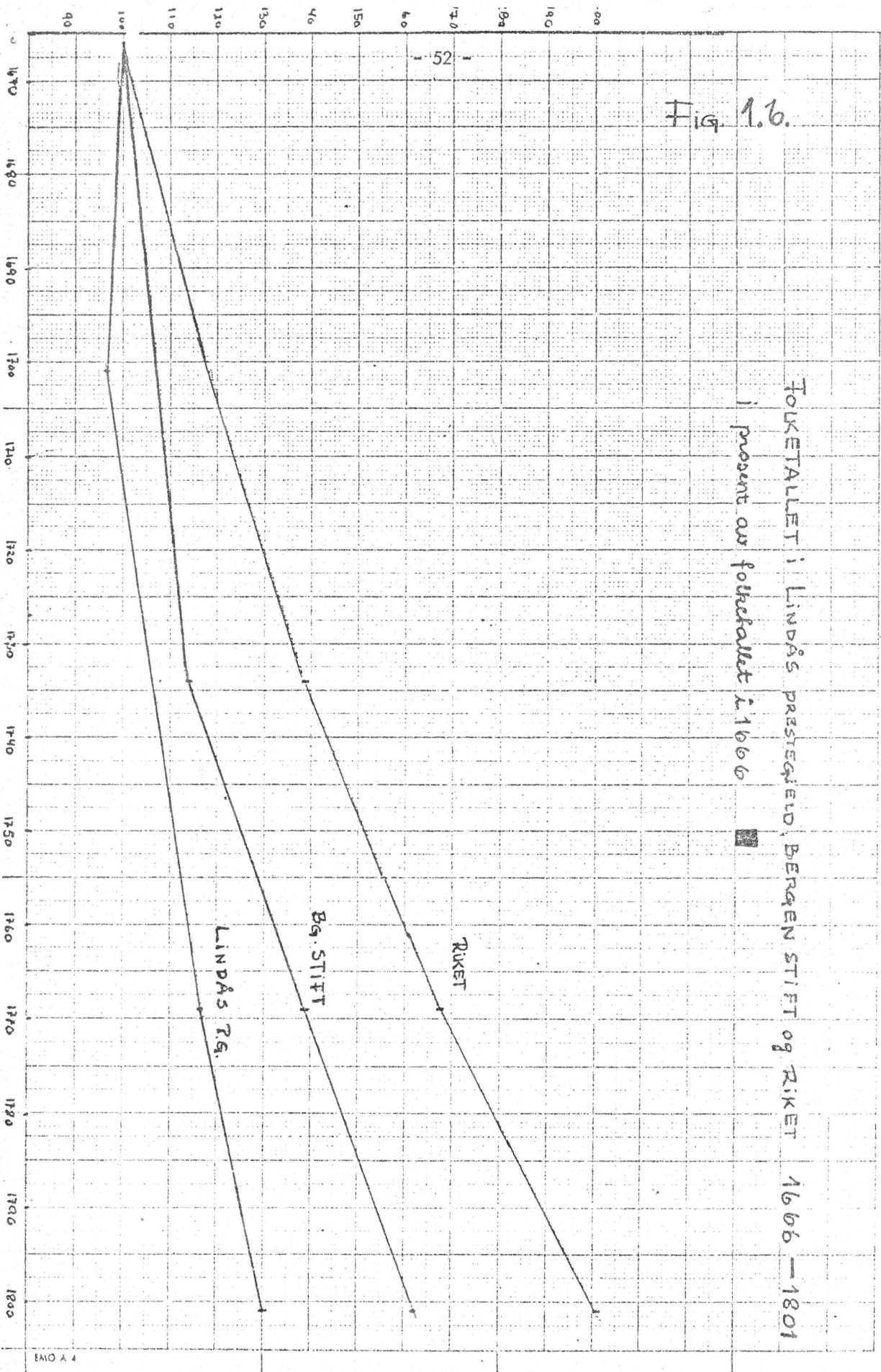
Også i forhold til vår tids vekst i folketallet var veksten svak. I 1950-årene hadde vi i Norge en vekst på 9,5 o/oo. Mest på linje med Lindås er utviklingen i Os prestegjeld som ikke ligger så langt fra Lindås, og som stort sett har den samme bosetnings- og næringsstruktur, og dessuten ligger like langt fra Bergen som Lindås gjør.

Felles for Lindås og de andre prestegjeldene som er oppført her, er at veksten har vært sterkere i den siste tredje delen enn i de første to tredjedelene av århundret, mens riket totalt sett synes å ha hatt en jevn vekst gjennom hele århundret.

Fig. 1.6.

FOKETALET i LINDÅS PRESTEGJELD, BERGEN STIFT og RIKET 1666-1801
i prosent av folketallet i 1666

Kapittel 2.

DEMOGRAFISK ANALYSE AV BEFOLKNINGSUTVIKLINGEN

I forrige kapittel forsøkte vi å skissere befolkningsutviklingen i Lindås ved å finne fram til folketallet på fire ulike tidspunkt og beregne tilbakegang, eventuelt økning mellom disse tider. På grunn av den lange avstanden mellom tidspunktene, henholdsvis 35, 68 og 32 år, er det vanskelig å si når reduksjonen, eventuelt veksten i folketallet tok til for alvor. Det må være klart at man ved å trekke opp befolkningskurven mellom disse tilfeldige årstall kan komme til å tildekke og kanskje gi en misvisende framstilling av befolkningsutviklingen. Det er vel usannsynlig om nedgangen slutter og oppgangen begynner i 1701, noe man kan få inntrykk av ved fig. 1.6., og det ville ha mye å si for vår oppfatning av befolkningsutviklingen om årstallet var 1680 eller eventuelt 1740. Dessuten får man ikke vite noe om de faktorer som forårsaker befolkningsutviklingen. Målet med dette kapitlet må følgelig være å komme ut over de rene tverrsnitt av befolkningen som folketellingene gir og i den grad det er mulig få kartlagt de løpende endringer i Lindås' befolkning i tidsrommet.

x) St.Dy. Bef.i Etne.
s.20.

x) Ståle Dyrvik sammenligner i sin hovedoppgave en befolkning med en innsjø hvor det renner to bekker inn og to ut. Innsjøen fortøner seg uforanderlig, men den inneholder likevel aldri det samme vannet; utskiftningen skjer fortløpende. Befolkningen i Lindås har altså vært i kontinuerlig omforming, og de bekker som renner inn, tilsvarer fødte og innflyttere, og de som renner ut, tilsvarer døde og utflyttere.

Skal man kunne beskrive den prosessen som har foregått, må man ha kilder som registrerer de demografiske komponentene - fødsel, død, ekteskap og flytninger - som forårsaker de kontinuerlige endringer i befolkningen. Dette har vi for Lindås delvis fra 1740, og hovedtyngden av dette kapitlet vil derfor nødvendigvis komme til å omhandle dette tidsrom.

A. Kirkebøkene som demografisk kildemateriale.

Som nevnt innledningsvis i kapitlet har vi for Lindås muligheter til delvis å kartlegge de løpende endringene i befolkningen.

I Norge tok prestene de fleste steder til med å føre kirkebøker på 1700-tallet, en del steder allerede på 1600-tallet. De registrerte de kirkelige handlingene vielse, dåp og begravelse i sine prestegjeld, og de opplysningene som framkommer, kan man med enkelte reservasjoner anvende i en demografisk undersøkelse. Dessverre hadde ikke prestene pålegg om å registrere inn- og utflytting, og dette gjør at en demografisk analyse vil måtte komme til å bli ufullstendig.

Sogneprest Johan Madsen opplyser at han selv var den første som begynte å føre kirkebok i Lindås prestegjeld. Dette skjedde i 1699. Denne første kirkeboken i Lindås som går fram til 1746, inneholder dessverre bare fortegnelse over de dømte og har fram til 1740 liten verdi som demografisk kilde. Kirkebok nr. 2 for Lindås starter 1/1 1740 og løper parallelt med nr. 1 til denne er utskrevet i 1746. Den registrerer begravelser, vielser og de øvrige kirkelige handlinger som er utført. Det er presten Grøgård som ble innsatt i embetet i 1739, som begynner å føre kirkebok nr. 2. Føringssystemet han benyttet var enkelt, alle handlinger ble ført kronologisk i en spalte.

Etter at Jørgen Egelsdorf ble sogneprest i 1746 innførte han et nytt og oversiktlig system med en kolonne for hver kirkelig handling, og hvor hvert sogn ble adskilt. Hans etterfølgere Ludvig Daae (1754 - 86) og Jonas Haugs (1786-92), fulgte hans system, mens Arnold Meier som overtok i 1792, falt tilbake til den enkle måten å føre kirkeboken på.

Er så materialet pålitelig nok til at man kan basere en demografisk analyse på det? Det må med en gang presiseres at mulighetene til kontroll er minimale på grunn av prestegjeldets størrelse og fordi man har begrenset tid til rådighet. Kildekritikken blir derfor av generell karakter, og vil i første rekke feste seg ved ytre karakteristika.

De første seks årene kirkebokmaterialet er fullstendig, preges kirkeboken av stor uorden og inneholder dessuten en lakune fra juli 1743 til juni 1744. Grøgård som var sogneprest da, ble i denne tid fradømt sitt embete på grunn av klager fra "almuen" over hans utsvevende liv, og man kan kanskje si at bøkene bærer et visst preg av personen som sto ansvarlig for dem. Dette bør man ha i tankene når man vurderer tallene fra hans tid. For året 1743/44 har det vært nødvendig å ^{x)} interpolere. I september 1746 overtar Jørgen Egelsdorf, og fra neste kirkeårs begynnelse i desember 1746 innfører han som nevnt et nytt system å føre kirkeboken etter. Kirkebøkene er i hans tid preget av orden, og gir i det hele et meget solid inntrykk. Egelsdorf døde i 1754 og ble etterfulgt av Ludvig Daae som satt i embetet i 32 år. Han fulgte opp Egelsdorfs system, og det er ingenting som tyder på at hans kirkebokførsel er upålitelig. Det samme må man si om hans etterfølgere, selv om det ikke er så lett å få inntrykk av dem. Jonas Haugs var bare prest i 6 år, og Arnold Meier gikk tilbake til en enklere måte å føre bøkene på.

Innførslene i boken er tydeligvis ikke gjort hver uke. Forandringer i blekk og skrift indikerer at boken er ført i store stykker av gangen. Særlig tydelig blir dette mot slutten av L. Daaes embetstid da det forekommer at kapelanene fører inn de forretninger de har stått for i løpet av et visst tidsrom. Dette betyr at prestene sannsynligvis må ha ført en eller annen form for kladd, og teoretisk vil dette medføre risiko for at enkelte personer ble utelatt.

Ser en på de enkelte kirkelige handlingene, vil en finne at de har visse innebygde begrensinger og mulige feilkilder i demografisk sammenheng.

Når det gjelder ekteskap, som er av interesse for oss fordi nesten alle barn blir født innenfor denne institusjonen, oppstår det spesielle problemer når den ene parten kommer fra et annet prestegjeld. Det var vanlig at ekteskap ble inngått i det sognet bruden kom fra, og at ekteparet siden reiste bort for å slå seg ned på et bruk eller en husmannsplass på brudgommens hjemsted. Siden det er nær sammenheng mellom antall

^{x)} For metode jfr.

J.O. Bef. i Os,
s. 86.

inngåtte ekteskap og antall fødte i de nærmeste år, vil det, dersom mange nye ektepar flytter inn eller ut i et gitt tidsrom, kunne oppstå forrykkelser i samsvaret mellom nuptialitet- og nativitetsratene. Dersom antallet inngåtte ekteskap skal kunne relateres til tallet på fødte, må det forutsettes et noenlunde jevnt bytteforhold av nyinngåtte ekteskap mellom Lindås og naboprestegjeldene.

Når det gjelder selve registreringen, er det ingen grunn til å tro at mennesker som levde sammen, ikke lot seg registrere og velsigne hos presten. Med den makt kirken hadde både åndelig og juridisk, og siden det ble lagt så stor vekt på den formelle godkjenning, er det rimelig å anta at registreringen vil være fullstendig. Når man skal anvende opplysninger fra kirkebøkene til å regne ut fødselshyppigheten og dødeligheten, må man ha klart for seg at bøkene ikke registrerer selve fødselen og dødsfallet, men de kirkelige handlingene dåp og begravelse. Det blir følgelig naturlig å spørre om alle fødte blir døpt eller alle døde begravet. Et problem i denne sammenheng slipper den dåpspraksis som synes å ha vært vanlig. Lindås prestegjeld var et meger stort prestegjeld med seks sogn, og det kunne gå lange tider mellom hver gang presten kom for å holde gudstjeneste. På Fedje har det bare vært vanlig med 3-4 prestebesøk i året, og svært ofte skriver presten i kirkebøkene at han skulle ha holdt gudstjeneste i f.eks. Sandnes, men at han ble forhindret av været. Det var følgelig både nødvendig og vanlig at barna først ble døpt hjemme, og at hjemmedåpen siden ved en passende anledning ble bekreftet av presten i kirken. Men ofte døde barnet før det kom til presten, og det ble da bare oppført som død. Her ligger mulighetene for en systematisk feilkilde dersom man bruker kirkebøkens oppgaver ukritisk. For å unngå det forhold at en del barn bare ble registrert som døde og ikke som fødte, har det vært nødvendig å kontrollere om alle gravlagte under 1/2 år også er oppført som døpte. Det viser seg da at 376 barn eller ca. 5% av det totale antall fødte ikke er døpt. I dette tallet inngår også de som presten kaller dødfødte. Det kan være tvil om de dødfødte bør regnes med i

det hele tatt, men siden det er nokså usikkert hvordan presten definerer en dødfødt - om han også regner med barn som dør i de nærmeste timene etter fødselen - er de dødfødte tatt med både blant de fødte og de døde.

Når det gjelder de døde, kan man selvsagt ikke utelukke at enkelte ikke er blitt registrert, spesielt slike som forsvant på havet eller i fjellet, og hvor liket ikke ble funnet. Det er heller ikke umulig at presten kan ha glemt å føre inn enkelte kirkelige handlinger. Dette ville i så fall sannsynligvis gjelde både ved dåp og begravelse og ekteskap.

Til nå har kildematerialets pålitelighet og begrensninger vært diskutert, og konklusjonen må bli at kildematerialet virker pålitelig, men mulighetene for at enkelte av de kirkelige handlingene kan være falt ut, er tilstede. En mer inngående kontroll har ikke vært mulig innenfor rammen av et hovedfagsstudium.

Ratene som framkommer på basis av de tall det her opereres med - 7088 fødte, 4527 døde, 1834 ekteskap fra 1740 - 1801 - virker ikke for noe år urimelige, og danner trolig et relativt pålitelig grunnlag for en analyse av befolkningsutviklingen i tidsrommet.

B. Befolkningsutviklingen 1666 - 1740.

Som det fremgår av tab. 1.10 gikk befolkningen i Lindås tilbake med 3,2 % fra 2907 til 2812 i løpet av de 35 årene fram til 1701.

Hva som er årsakene til denne tilbakegangen, er det umulig ut fra det foreliggende materiale å gi et entydig svar på, her skal bare pekes på enkelte muligheter. En forklaring kan være det forhold at befolkningen har hatt flere demografiske kriseår som har desimert store deler av barnekullene og forårsaket et underskudd på fødte i de mellomliggende 35 år.

x) K. Mykland:
Norge under eneveldet 1660-1720.
S. 92.

x) Analyser av kirkebøkene for en del prestegjeld som har bevart kirkebøkene så langt tilbake, viser at demografiske kriser forekom ofte i den siste tredjedelen av århundret, og at enkelte prestegjeld spredt over hele landet hadde underskudd av fødte i denne tiden.

Se man på aldersfordelingen i 1701, (fig. 1.3) kan denne tyde på at kullene som ble født mellom 1661 - 91 er små i forhold til hva man kunne ha ventet, noe som kan være et svakt indisium på at demografiske kriser har forårsaket tilbakegangen. Her må det likevel tas reservasjoner mot bruken av aldersfordelingen i 1701 som kontrollmateriale (jfr. diskusjonen av 1701-tellingen i kap. 1.).

x) J.O. Bef. i Os.

En annen mulig forklaring er at Lindås kan ha hatt en netto utflytting som har overskredet den naturlige befolkningstilveksten. x) Undersøkelser av Os prestegjeld som har omtrent samme næringsstruktur som Lindås og som ligger i omtrent samme avstand fra Bergen, viser at der har man hatt en moderat naturlig folketilvekst, men netto utflytting har vært større slik at folketallet gikk tilbake fra 2829 til 2720. Det er naturlig å se denne utflyttingen i samband med Bergen bys ekspansjon. Bergen, som de fleste byer i Europa, hadde fødselsunderskudd og trengte å få mennesker tilført utenfra for å opprettholde og øke sin befolkning. Når så Lindås har samme beliggenhet i forhold til Bergen som Os, og i tillegg senere i det 17. århundret har en lignende befolkningsutvikling som Os, virker det rimelig å anta at også Lindås kan ha hatt nettoutflytting som har oversteget den naturlige tilveksten. Alderspyramidene i 1666 og 1701 kan sies å være indisium også på dette fordi de aldersklassene som synes for små både i 1666 og 1701, er de som innbefatter de mest mobile grupper i samfunnet. Det må her innskytes at det må ha skjedd en betydelig tilbakeflytting eller innflytting av folk i de øvre aldersgrupper dersom man tolker alderspyramiden slik.

Fra 1699 har vi oppgaver over alle fødte i prestegjeldet, og dette kan muligens gi oss en pekepinn om tendensen i utviklingen fra den tid.

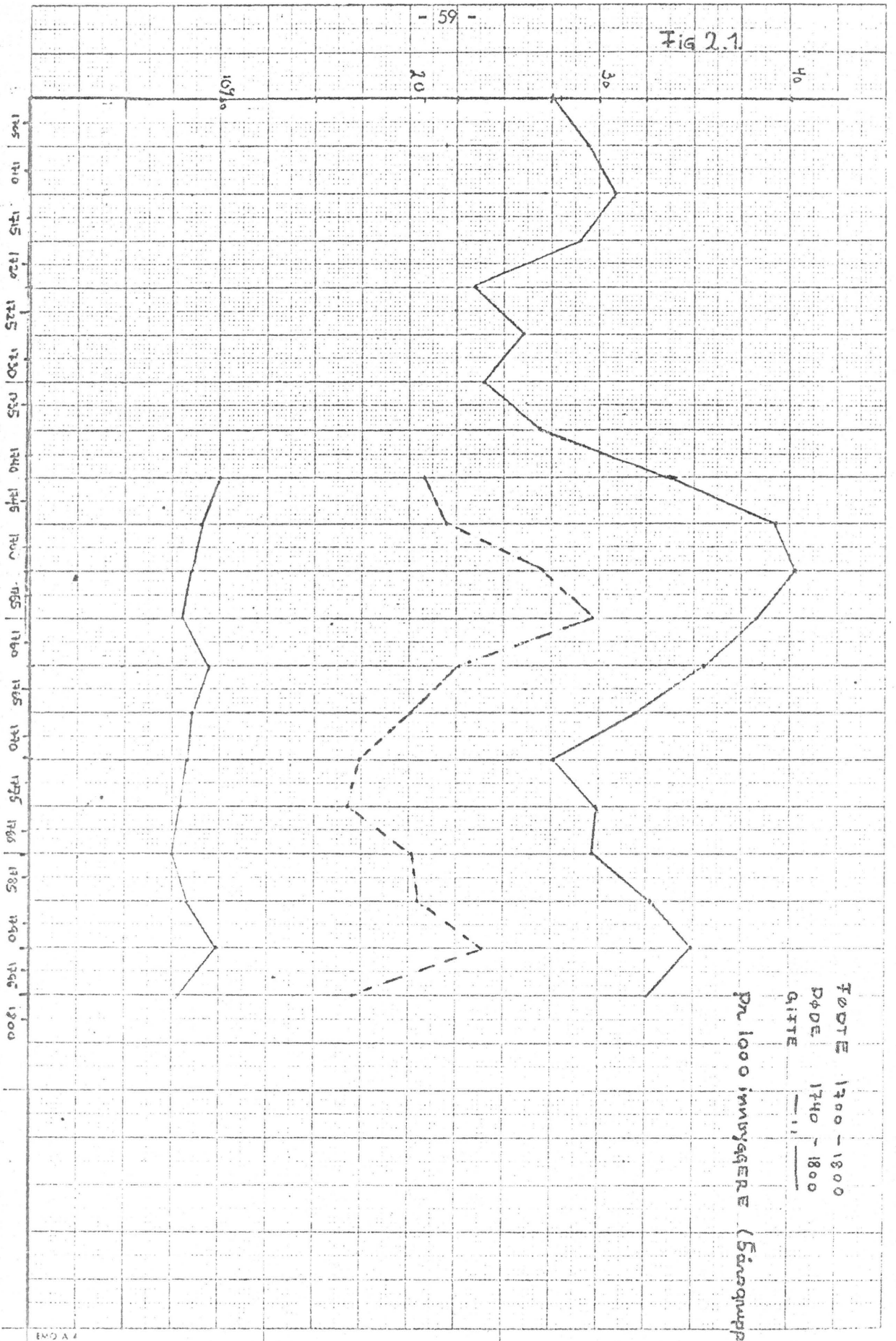
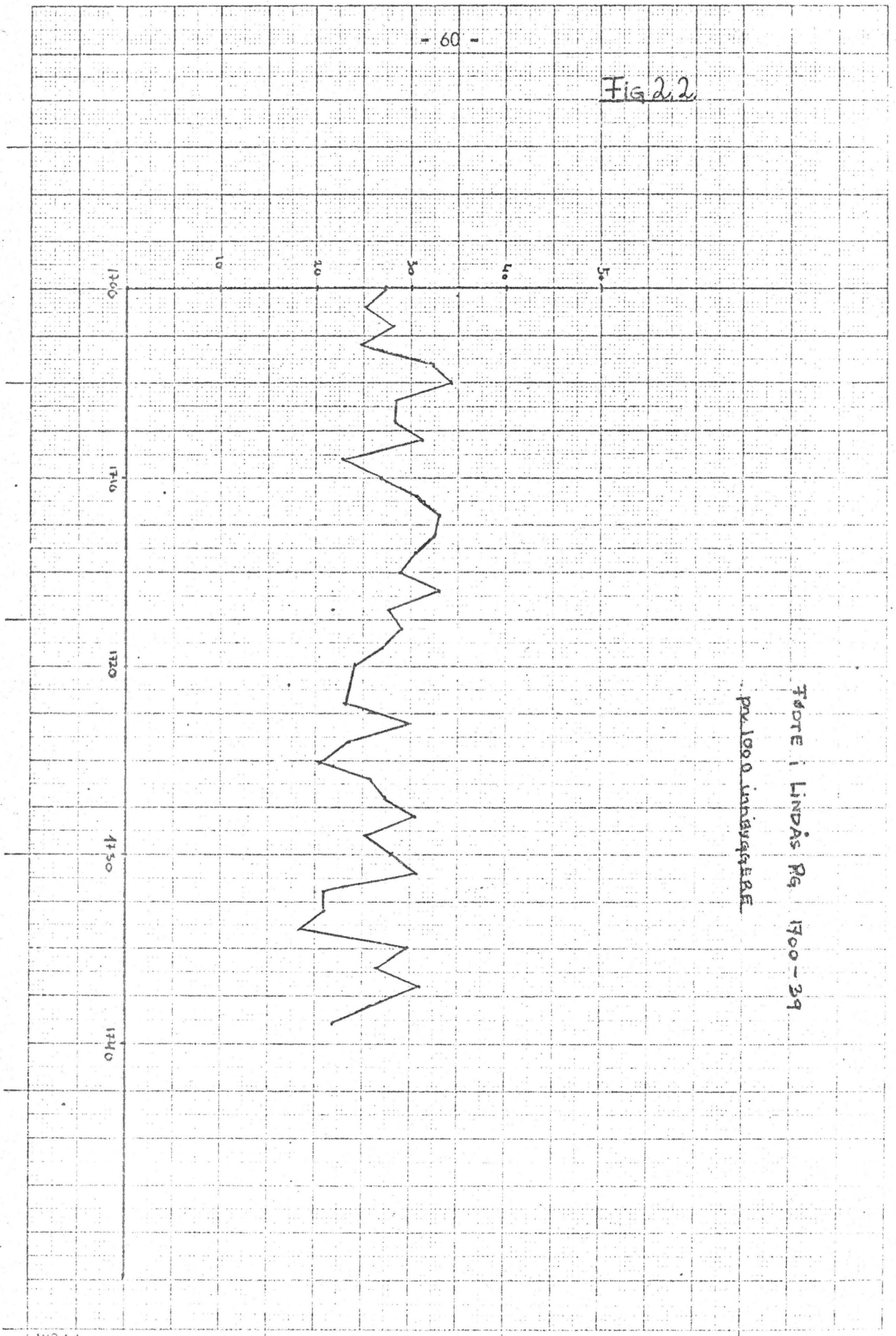

Fig 2.2

STOTE I LINDAS Rg 1700-29
PULSOO JAHVAGARE

Det må gjøres oppmerksom på at de relative tallene her og senere er regnet ut fra absolutte tall som er konstruert ved at man legger til grunn jevn geometrisk vekst mellom tellingene. Man får således ikke de helt rette tall da veksten alltid varierer fra år til år. Men det innbyrdes forhold mellom de relative tallene blir riktig, og det er det vi har bruk for.

Av fig. 2.1. ser vi at det fant sted en økning i barnetallet fram til 1710 og at tallene så synker ned til et lavmål imellom 1720-40. Dette kan tyde på at det i denne periode var få mennesker i den reproduktive alderen, det vil grovt sett si mellom 20 - 50 år. Ser vi på aldersfordelingen i 1701, som forøvrig bare omfatter menn og dermed har redusert verdi, vil man delvis kunne få bekreftet dette, idet de kullene som er mellom 10 - 30 år i 1701 og således mellom 30 - 50 i 1720 er svært små. Men dette forklarer neppe alt. Soldatutskrivningene i forbindelse med den store nordiske krig kan ha betydd en del, idet disse var omfattende, og desuten var dødeligheten blant utskrevne mannskaper uhyggelig stor. Da dette dreier seg om unge menn som står klar til å tre inn i ekteskapet, er det klart at om mange av disse dør, vil det få konsekvenser for barnetallet i mange år framover.

Man skal likevel være varsom med å sette likhetstegn mellom nativitetsutviklingen i Lindås fra 1701 til 1740 og befolkningsutviklingen. Det fins så mange faktorer som man ikke har oversikt over, først og fremst dødeligheten i perioden, innflytting, eventuell utflytting og ikke minst kildematerialets pålitelighet.

Fødselstallene kan i beste fall gi en pekepinn om tendensen i utviklingen.

Det kan her være av interesse igjen å sammenligne med Os, hvor man får en lignende nativitetsutvikling med nedgang i nativiteten mot 1720 og jevn stigning fram mot 1750. Den naturlige befolkningstilvekst var likevel hele tiden høy, fordi mortaliteten sank i tilsvarende grad.

TAB.2.1 FØDDE, DØDE OG GIFTE I LINDÅS PRESTEGJELD 1699-1800.
TOTALT OG PR. 1000 IBUARAR.

ÅR	FOLKE- TALL	DØYPTE	FØDDE	UDØYPTE	DØDE UNDER 1 ÅR	TOTALT	FØDSELS- OVERSKOT	GIFTAR- MAL
1699	2817	91 32.3	91 32.3	0 0.0	0 0.0	0 0.0	91 32.3	0 0.0
1700	2814	77 27.3	77 27.3	0 0.0	0 0.0	0 0.0	77 27.3	0 0.0
1701	2811	71 25.2	71 25.2	0 0.0	0 0.0	0 0.0	71 25.2	0 0.0
1702	2819	80 28.3	80 28.3	0 0.0	0 0.0	0 0.0	80 28.3	0 0.0
1703	2827	70 24.7	70 24.7	0 0.0	0 0.0	0 0.0	70 24.7	0 0.0
1704	2835	92 32.4	92 32.4	0 0.0	0 0.0	0 0.0	92 32.4	0 0.0
1705	2843	98 34.4	98 34.4	0 0.0	0 0.0	0 0.0	98 34.4	0 0.0
1706	2851	81 28.4	81 28.4	0 0.0	0 0.0	0 0.0	81 28.4	0 0.0
1707	2859	81 28.3	81 28.3	0 0.0	0 0.0	0 0.0	81 28.3	0 0.0
1708	2867	90 31.3	90 31.3	0 0.0	0 0.0	0 0.0	90 31.3	0 0.0
1709	2875	66 22.9	66 22.9	0 0.0	0 0.0	0 0.0	66 22.9	0 0.0
1710	2883	78 27.0	78 27.0	0 0.0	0 0.0	0 0.0	78 27.0	0 0.0
1711	2891	89 30.7	89 30.7	0 0.0	0 0.0	0 0.0	89 30.7	0 0.0
1712	2899	96 33.1	96 33.1	0 0.0	0 0.0	0 0.0	96 33.1	0 0.0
1713	2908	95 32.6	95 32.6	0 0.0	0 0.0	0 0.0	95 32.6	0 0.0
1714	2916	89 30.5	89 30.5	0 0.0	0 0.0	0 0.0	89 30.5	0 0.0
1715	2924	85 29.0	85 29.0	0 0.0	0 0.0	0 0.0	85 29.0	0 0.0
1716	2932	97 33.0	97 33.0	0 0.0	0 0.0	0 0.0	97 33.0	0 0.0
1717	2940	82 27.8	82 27.8	0 0.0	0 0.0	0 0.0	82 27.8	0 0.0
1718	2949	86 29.1	86 29.1	0 0.0	0 0.0	0 0.0	86 29.1	0 0.0
1719	2957	78 26.3	78 26.3	0 0.0	0 0.0	0 0.0	78 26.3	0 0.0
1720	2965	72 24.2	72 24.2	0 0.0	0 0.0	0 0.0	72 24.2	0 0.0
1721	2974	51 17.1	51 17.1	0 0.0	0 0.0	0 0.0	51 17.1	0 0.0
1722	2982	69 23.1	69 23.1	0 0.0	0 0.0	0 0.0	69 23.1	0 0.0
1723	2990	89 29.7	89 29.7	0 0.0	0 0.0	0 0.0	89 29.7	0 0.0
1724	2999	71 23.6	71 23.6	0 0.0	0 0.0	0 0.0	71 23.6	0 0.0
1725	3007	63 20.9	63 20.9	0 0.0	0 0.0	0 0.0	63 20.9	0 0.0
1726	3015	78 25.8	78 25.8	0 0.0	0 0.0	0 0.0	78 25.8	0 0.0

TABELL 2.1 (FRAMHALD).

ÅR	FULKE- TALL	DØYPT		FØDDE		UDØYPT		DØDE UNDER 1 ÅR		TOTALT		FØDSELS- OVERSKOT		GIFTAR- MÅL	
1727	3024	83	27.4	83	27.4	0	0.0	0	0.0	0	0.0	83	27.4	0	0.0
1728	3032	93	30.6	93	30.6	0	0.0	0	0.0	0	0.0	93	30.6	0	0.0
1729	3041	77	25.3	77	25.3	0	0.0	0	0.0	0	0.0	77	25.3	0	0.0
1730	3049	86	28.2	86	28.2	0	0.0	0	0.0	0	0.0	86	28.2	0	0.0
1731	3058	94	30.7	94	30.7	0	0.0	0	0.0	0	0.0	94	30.7	0	0.0
1732	3067	65	21.1	65	21.1	0	0.0	0	0.0	0	0.0	65	21.1	0	0.0
1733	3075	65	21.1	65	21.1	0	0.0	0	0.0	0	0.0	65	21.1	0	0.0
1734	3084	57	18.4	57	18.4	0	0.0	0	0.0	0	0.0	57	18.4	0	0.0
1735	3092	92	29.7	92	29.7	0	0.0	0	0.0	0	0.0	92	29.7	0	0.0
1736	3101	83	26.7	83	26.7	0	0.0	0	0.0	0	0.0	83	26.7	0	0.0
1737	3110	97	31.1	97	31.1	0	0.0	0	0.0	0	0.0	97	31.1	0	0.0
1738	3119	81	25.9	81	25.9	0	0.0	0	0.0	0	0.0	81	25.9	0	0.0
1739	3127	69	22.0	69	22.0	0	0.0	0	0.0	0	0.0	69	22.0	0	0.0
1740	3136	89	28.3	96	30.6	7	2.2	16	5.1	56	17.8	40	12.7	24	7.6
1741	3145	83	26.3	90	28.6	7	2.2	21	6.6	88	27.9	2	0.6	30	9.5
1742	3154	100	31.7	103	32.6	3	0.9	12	3.8	63	19.9	40	12.6	38	12.0
1743	3163	116	36.6	120	37.9	4	1.2	18	5.6	60	18.9	60	18.9	32	10.1
1744	3171	119	37.5	124	39.1	5	1.5	20	6.3	63	19.8	61	19.2	35	11.0
1745	3180	145	45.5	152	47.7	7	2.2	24	7.5	52	16.3	100	31.4	35	11.0
1746	3189	104	32.6	111	34.8	7	2.1	26	8.1	73	22.8	38	11.9	30	9.4
1747	3198	135	42.2	136	42.5	1	0.3	16	5.0	45	14.0	91	28.4	36	11.2
1748	3207	114	35.5	114	35.5	0	0.0	37	11.5	72	22.4	42	13.0	20	6.2
1749	3216	114	35.4	115	35.7	1	0.3	13	4.0	111	34.5	4	1.2	23	7.1
1750	3225	108	33.4	118	36.5	10	3.1	46	14.2	161	49.9	-43	-13.3	37	11.4
1751	3234	118	36.4	125	38.6	7	2.1	23	7.1	57	17.6	68	21.0	15	4.6
1752	3243	124	38.2	129	39.7	5	1.5	35	10.7	84	25.9	45	13.8	35	10.7
1753	3252	131	40.2	140	43.0	9	2.7	33	10.1	70	21.5	70	21.5	31	9.5
1754	3262	137	41.9	144	44.1	7	2.1	30	9.1	69	21.1	75	22.9	23	7.0
1755	3271	99	30.2	102	31.1	3	0.9	20	6.1	54	16.5	48	14.6	22	6.7

TABELL 2.1 (FRAMHALD).

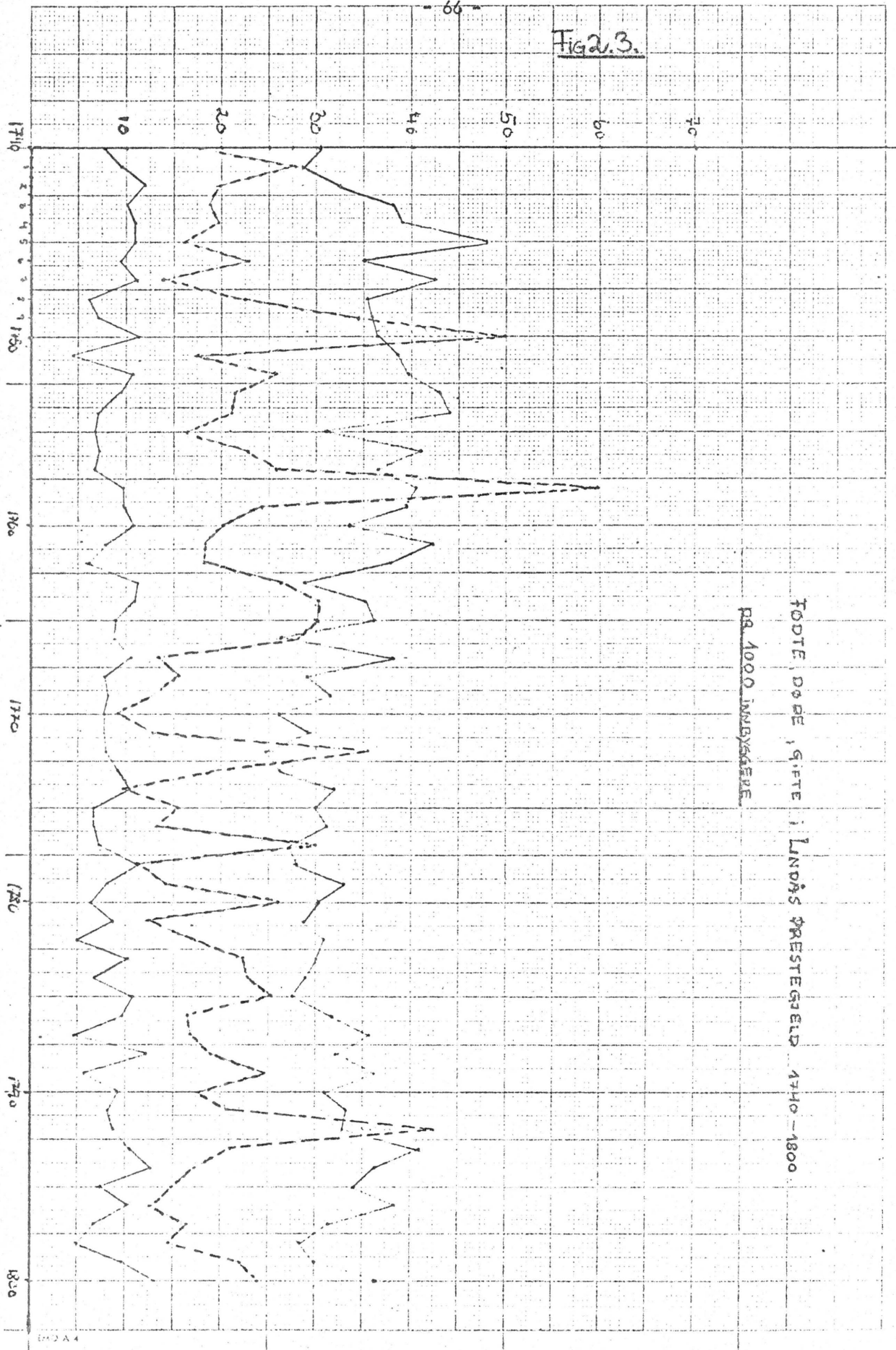
ÅR	FOLKE- TALL	DØYPTE		FØDDE		UDØYPTE		DØDE UNDER 1 ÅR		TOTALT	FØDSELS- OVERSKOT		GIFTAR MÅL		
1756	3280	130	39.6	137	41.7	7	2.1	33	10.0	75	22.8	62	18.9	24	7.
1757	3289	106	32.2	121	36.7	15	4.5	32	9.7	85	25.8	36	10.9	23	6.
1758	3298	116	35.1	134	40.6	18	5.4	52	15.7	197	59.7	-63	-19.1	32	9.
1759	3308	120	36.2	131	39.6	11	3.3	39	11.7	80	24.1	51	15.4	33	9.
1760	3317	105	31.6	111	33.4	6	1.8	22	6.6	67	20.1	44	13.2	36	10.
1761	3326	135	40.5	141	42.3	6	1.8	27	8.1	61	18.3	30	24.0	26	7.
1762	3335	121	36.2	126	37.7	5	1.4	22	6.5	61	18.2	65	19.4	21	6.
1763	3345	87	26.0	97	28.9	10	2.9	20	5.9	88	26.3	9	2.6	38	11.
1764	3354	111	33.0	118	35.1	7	2.0	26	8.3	101	30.1	17	5.0	37	11.
1765	3364	114	33.8	122	36.2	8	2.3	26	7.7	102	30.3	20	5.9	30	8.
1766	3373	88	26.0	89	26.3	1	0.2	19	5.6	95	28.1	-6	-1.7	30	8.
1767	3382	125	36.9	129	38.1	4	1.1	18	5.3	45	13.3	34	24.3	36	10.
1768	3392	94	27.7	99	29.1	5	1.4	19	5.6	53	15.6	46	13.5	25	7.
1769	3401	99	29.1	107	31.4	8	2.3	20	5.8	44	12.9	63	18.5	26	7.
1770	3413	89	26.0	89	26.0	0	0.0	9	2.6	32	9.3	57	16.7	25	7.
1771	3424	96	28.0	100	29.2	4	1.1	13	3.7	44	12.8	56	16.3	25	7.
1772	3435	82	23.8	85	24.7	3	0.8	26	7.5	122	35.5	-37	-10.7	26	7.
1773	3447	88	25.5	90	26.1	2	0.5	21	6.0	66	19.7	22	6.3	32	9.
1774	3458	110	31.8	111	32.0	1	0.2	9	2.6	34	9.8	77	22.2	36	10.
1775	3469	100	28.8	104	29.9	4	1.1	28	8.0	54	15.5	50	14.4	23	6.
1776	3481	107	30.7	109	31.3	2	0.5	12	3.4	46	13.2	63	18.0	23	6.
1777	3492	94	26.9	96	27.4	2	0.5	17	4.8	105	30.0	-9	-2.5	26	7.
1778	3504	94	26.8	98	27.9	4	1.1	18	5.1	40	11.4	53	16.5	40	11.
1779	3515	112	31.8	116	33.0	4	1.1	18	5.1	50	14.2	66	18.7	29	8.
1780	3527	102	28.9	107	30.3	5	1.4	32	9.0	92	26.0	15	4.2	23	6.
1781	3539	102	28.8	102	28.8	0	0.0	13	5.0	44	12.4	53	16.3	31	8.
1782	3550	108	30.4	110	30.9	2	0.5	23	6.4	62	17.4	45	13.5	18	5.
1783	3562	104	29.1	107	30.0	3	0.8	23	6.4	80	22.4	27	7.5	37	10.
1784	3574	93	26.0	103	28.8	10	2.7	29	8.1	82	22.9	21	5.8	25	6.

TABELL 2.1 (FRAMHALD).

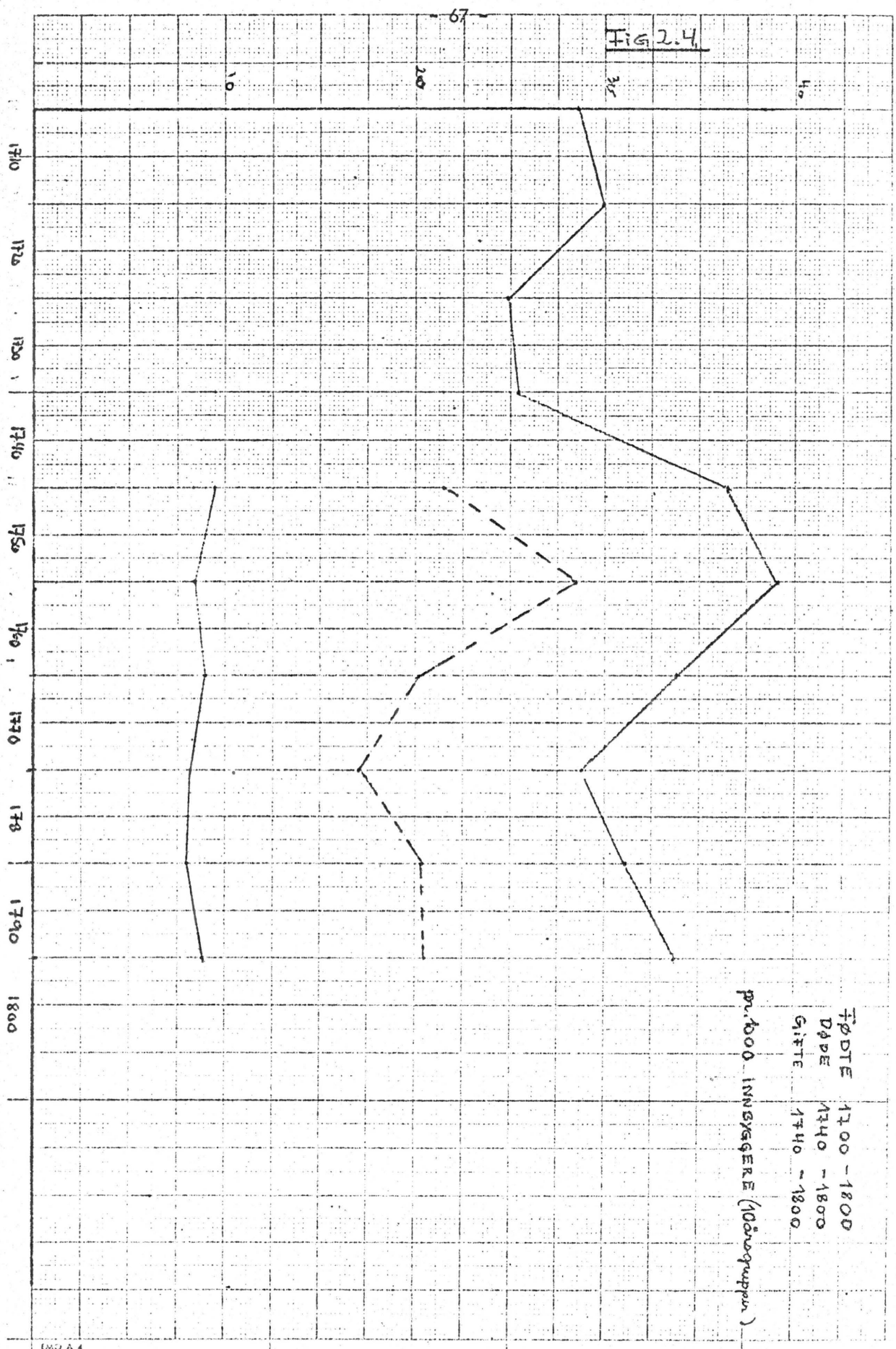
ÅR	FOLKE- TALL	DØYPTE	FØDDE	UDØYPTE	DØDE UNDER 1 ÅR	TOTALT	FØDSELS- OVERSKOT	GIFTAR- MÅL
1785	3586	89 24.8	99 27.6	10 2.7	27 7.5	91 25.3	3 2.2	39 10.8
1786	3597	107 29.7	115 31.9	8 2.2	17 4.7	60 16.6	55 15.2	35 9.7
1787	3609	124 34.3	129 35.7	5 1.3	22 6.0	61 16.9	53 14.8	16 4.4
1788	3621	109 30.1	117 32.3	8 2.2	21 5.7	69 19.0	48 13.2	41 11.3
1789	3633	119 32.7	132 36.3	13 3.5	35 9.6	90 24.7	42 11.5	21 5.7
1790	3645	108 29.6	113 31.0	5 1.3	22 6.0	65 17.8	48 13.1	34 9.3
1791	3657	112 30.6	122 33.3	10 2.7	28 7.6	76 20.7	46 12.5	31 8.4
1792	3669	104 28.3	121 32.9	17 4.6	51 13.9	156 42.5	-35 -9.5	32 8.7
1793	3681	150 40.7	151 41.6	1 0.2	29 7.8	78 21.1	73 19.8	39 10.5
1794	3693	123 33.3	155 36.5	12 3.2	27 7.3	64 17.3	71 19.2	47 12.7
1795	3706	119 32.1	127 34.2	8 2.1	25 6.7	55 14.8	72 19.4	28 7.5
1796	3718	128 34.4	143 38.4	15 4.0	27 7.2	47 12.6	96 25.8	38 10.2
1797	3730	108 28.9	118 31.6	10 2.6	25 6.7	62 16.6	56 15.0	25 6.7
1798	3742	104 27.7	107 28.5	3 0.8	14 3.7	55 14.6	52 13.8	19 5.0
1799	3755	102 27.1	113 30.0	11 2.9	33 10.1	102 27.1	11 2.9	37 9.8
1800	3767	122 32.3	138 36.6	16 4.2	40 10.6	109 28.9	29 7.6	50 13.2
1801	3779	107 28.3	118 31.2	11 2.9	35 9.2	90 23.8	28 7.4	30 7.9

4

Fig. 3.

FODTE DØDE I GJERTE I LINDÅS PRESTEGÅRD 1740-1800.
 PR. 1000 INNBYSGERE.

TØDTE 1700 - 1800
 DÅRE 1740 - 1800
 GÅRTE 1740 - 1800
 pr. 1000 INVESTERERE (1000-pupper)

C. Gifte, fødte, døde og utflyttede 1740 - 1801.

Når man vil studere befolkningsutviklingen i lys av de demografiske faktorer, kan det hele komme til å fortone seg mekanisk og kunstig om man isolerer dem og studerer dem enkeltvis. Befolkningsutviklingen er et resultat av samspeillet mellom disse faktorer, og disse burde følgelig studeres i sammenheng. Det har likevel vist seg mest praktisk i dette tilfellet å ta for seg de faktorer som man har oversikt over, gifte, fødte og døde, og sette disse i forhold til hverandre og til befolkningsutviklingen, for så å trekke slutninger om den fjerde demografiske faktor, migrasjon, som det ellers ikke er mulig å si noe sikkert om.

Nuptialiteten.

Studiet av ekteskap er interessant i demografisk sammenheng fordi nesten alle barn blir født innenfor denne institusjonen. Men antall barn som fødes er ikke bare avhengig av tallet på ekteskap. Svært viktig er det hvor lenge kvinnen får leve innenfor ekteskap i sin reproduktive periode, d.v.s. ca. 15 - 50 år. Fordi kirkebøkene aldri oppgir alder på de som gifter seg, og i lange perioder ikke gir opplysninger om den ene eller begge parter har vært gift tidligere, er det uråd i denne forbindelse å operere med andre rater enn nuptialitetsraten, d.v.s. antall gifte pr. 1000 innbyggere.

I tiden fra 1740 til 1801 ble det inngått 1854 ekteskap i Lindås prestegjeld, d.v.s. 30,3 ekteskap pr. år, og en gjennomsnittlig årlig nuptialitetsrate på 8,6 o/oo. Av disse ble 883 ekteskap inngått mellom 1740 og 1769, 29,4 ekteskap årlig, og en nuptialitetsrate på 8,75 o/oo. I perioden 1770 - 1801 ble det inngått 951 ekteskap, i gjennomsnitt 30 pr. år, som tilsvarer en nuptialitetsrate på 8,45 o/oo i perioden.

Tab. 2.2. Giftermål i Lindås 1740 - 99 totalt og pr. 1000 innbyggere

	Tot.	o/oo
1740 - 49	303	9,5
1750 - 59	275	8,35
1760 - 69	305	9,0
1770 - 79	285	8,2
1780 - 89	286	7,9
1790 - 99	330	8,9
<hr/>		
1740 - 69	883	8,75
1770 - 99	901	8,35
<hr/>		
1740 - 99	1784	8,55

Tallet på ekteskap varierer selvsagt sterkt fra år til år, i første periode fra 38 i 1742 og 1763 til 15 i 1751, i andre perioden fra 16 i 1787 til 50 i 1800.

Et naturlig spørsmål er om nuptialiteten korrelerer med befolkningsveksten. Av grunner som vil bli tatt opp senere, vil det her bli skilt mellom reell og naturlig vekst. Dette siste er det vi får ved å trekke tallet på døde fra tallet på fødte. Det er på den naturlige vekstraten at nuptialitetsraten får størst innvirkning, fordi andre faktorer som kan virke forstyrrende inn, blir holdt utenfor. Det kan derfor være av interesse å sammenstille nuptialitetsraten og den naturlige vekstrate.

Ser man på de to tredveårs-perioder i tab. 2.3., synes det å gå klart fram at det er en viss sammenheng mellom høy naturlig vekstrate og høy nuptialitetsrate, og at både veksten og nuptialiteten var høyest i perioden 1740 - 69.

Tab. 2.3. Naturlig tilvekst og nuptialitet i Lindås i tiår 1740 - 99 og 1740 - 69 og 1770 - 99 pr. 1000 innbygger.

	Na.tv.	Nupt.
1740 - 49	15,1	9,5
1750 - 59	13,2	8,45
1760 - 69	12,5	9,0
1770 - 79	11,6	8,2
1780 - 89	10,8	7,9
1790 - 99	13,2	8,9
<hr/>		
1740 - 69	14,5	8,75
1770 - 99	11,7	8,35
<hr/>		

Når det gjelder den reelle vekst, d.v.s. den som framkommer i en befolkning mellom to folketellinger, fins det ingen korrelasjon mellom nuptialitetsraten og veksten. Som vi så i forrige kapittel, vokste befolkningen bare svakt fram til 1769, (2,8 o/oo), for så å få en noe sterkere vekst i perioden 1769 - 1800 (3,3 o/oo). I en lukket befolkning, d.v.s. i en befolkning hvor ingen flytter inn og ingen flytter ut, vil reell og naturlig vekst være den samme.

Hva er så årsaken til endringene i nuptialitetsratene? Det ville være naturlig å søke den demografiske forklaringen på dette i størrelsen på barnekullene én generasjon tidligere. Eilert Sundt har tydelig påvist denne årsaksammenheng for riket og stiftenes vedkommende (jfr. "Om giftermål i Norge", kap. 5). I Lindås hvor vi har oppgaver over fødsler helt fra 1699, er det mulig å få prøvd denne teorien. Det viser seg da at mønsteret i nativitetsutviklingen 1710 - 40 og nuptialitetsutviklingen 1740 - 70 er noenlunde likt. Når det gjelder fødselsratene, ser vi at disse faller fra et relativt høyt nivå 1710 - 20

til et bunnivå 1720-30, for så å stige litt i 1730 - 40. Vi ser den samme bølgebevegelsen i nuptialitetsraten 1740 - 70, selv om den stiger høyere mellom 1760-70 enn man kanskje kunne ha forventet, dersom det bare hadde vært nativitetsraten mellom 1730 - 40 det kom an på. I nuptialitetsutviklingen fra 1770 - 1800 er det derimot uråd å finne en slik parallell i nativitetsraten 30 år tidligere. Man kan ikke se at de store fødselskullene mellom 1750 - 60 har forårsaket et tilsvarende stort antall ekteskap mellom 1780 -90. Nuptialitetsraten går tvertimot ned på et bunn-nivå i dette tiåret.

Kan det likevel tenkes at den lavere nuptialitetsraten etter 1770 kan skyldes få mennesker i gifteferdig alder, på tross av store fødselskull 30 år tidligere ? En sammenligning mellom folketellingen i 1769 og 1801 viser her at de som i 1769 tilhører de kullene som blir gifteferdige i 70- og 80-årene, de mellom 8 - 32 år, utgjør 43 % av den mannlige befolkning og 45 % av den kvinnelige. De tilsvarende tall i 1801 er for begge grupper 38 %. Dette skulle vise at det neppe kan ha vært en skjev aldersfordeling som har forårsaket nedgangen i nuptialitet i perioden.

Det synes her sannsynlig at økonomiske og sosiale forhold i lokalsamfunnet har påvirket den demografiske utvikling i en retning som man under "normale" forhold ikke ville ha ventet. De store kullene og fødselsoverskudd i årene 1740-70 kan ha ført til et slikt press på ressursene, i første rekke på jord, at det har tvunget fram signifikante endringer i folks livsførsel. Det kan tenkes at en større del av befolkningen nå aldri fikk "råd" til å gifte seg, og/eller at menn og kvinner på grunn av stor etterspørsel og prisstigning på jord, måtte være lengre i tjeneste hos andre for å få nok kapital til selv å stifte bo, og at dermed den gjennomsnittlige giftemålsalderen steg. Disse to mulighetene ville enkeltvis eller sammen kunne forklare nedgangen i den relative giftemålshyppigheten etter 1770.

Hvor stor del av befolkningen var så i den reproduktive alderen i 1769 og 1801 ? I 1769 fantes det 826 kvinner og 699 menn, d.v.s.

at 24,2 % og 20,5 % av hele befolkningen var mellom 17 - 49 år. I 1801 fantes 842 kvinner og 731 menn i samme aldersgruppe og de tilsvarende relative tall sank til 22,2 % og 19,3 %. Denne nedgangen er omtrent hva man kunne vente på grunnlag av det vi vet om nuptialiteten og nativiteten i tiden før de to folketellingene. Men det som i demografisk sammenheng er mest interessant, er hvor stor del av kvinnene i den reproduktive alderen som var gift i 1769 og 1801. Det viser seg da at 23 % av kvinnene i alderen 17 - 49 år var gift i 1769, mens tallet i 1801 var sunket til 22 %. Dette at det var relativt færre kvinner i 1801 enn i 1769 som var gift, kan ha flere forklaringer. En mulighet er at relativt flere kvinner forble ugifte hele livet. En ville da vente å finne relativt mange ugifte i de høyere aldersgrupper. Det er dessverre ikke mulig å sammenligne de to tellingene på dette punkt, fordi 1769-tellingen tar med enkefolk blant de ugifte. Men antallet mennesker over 48 år i 1801 som verken var eller hadde vært gift, var så lite, ca. 7,9 % av kvinnene og 4 % av mennene, at det neppe kan ha vært særlig lavere i 1769. Det var relativt like mange gifte kvinner over 49 år i 1801 som i 1769, ca. 73 %. Det synes dermed mest sannsynlig at det er en heving av den gjennomsnittlige giftermålsalderen som har ligget bak det forhold at relativt færre kvinner og menn var gifte i 1801 enn i 1769. Hvor mye dette utgjør, er det ikke mulig å gi svar på da kirkebøkene ikke gir opplysninger om alderen på de ektevidde.

Hvordan arter nuptialitetsraten i Lindås seg sammenlignet med tilsvarende rater for andre steder? Statistikken for riket før 1800 er så mangelfull at den har liten sammenligningsverdi, og vi må nøye oss med å sammenligne med Bergen Stift og andre prestegjeld som er blitt undersøkt. Det går fram av tab. 2.4. at Lindås har hatt en noenlunde parallell nuptialitetsutvikling med Os, Bergen Stift og Overhalla. Alle hadde høyere nuptialitet i perioden før 1769 enn etter. Nedgangen var mest markant i Overhalla og minst i Lindås.

Av det foregående kan man da utlede følgende: Det synes å være

Tab. Nuptialiteten i Lindås, Os 1), Bergen Stift 1), Etne 2), Overhalla 3),
Nesset 4), og Lyngen 5) pr. 1000 innbygger.

	Lindås	Os	Bg. Stift	Etne	Overhalla	Nesset	Lyngen
1740 - 49	9,5	9,0	9,25	7,9			
1750 - 59	8,35	8,8	8,45	11,2	10,7		
1760 - 69	9,0	7,8	7,85	9,9	10,6	10,6	9,1
1770 - 79	8,2	7,8	7,70	8,7	8,8	8,3	11,5
1780 - 89	7,9	7,2	8,05	9,7	8,3	13,7	7,8
1790 - 99	8,9	7,75	8,26	9,2	8,7	16,3	11,1

- 1) J.O. Bef. i Os s. 17
- 2) St. Dy. Bef. i Etne s. 99
- 3) T.Chr. Bef. i Ovh. s. 34
- 4) Bj. Sk. Bef. i Nesset s. 34
- 5) A.La Bef. i Lyngen s. 40.

klar sammenheng mellom nedgangen i den naturlige tilvekst i perioden mellom 1770 - 99 og nedgangen i nuptialitetsraten i denne periode. Årsakene til at nuptialitetsraten gikk ned mellom de to tellingene, er ikke en ugunstig alderssammensetning i befolkningen i perioden, og heller ikke det forhold at folk lot være å gifte seg, men at giftermålsalderen gikk opp. Når denne blir høyere, betyr det at kvinnen får kortere tid i sin reproduktive periode, og dette skulle i sin tur gi seg utslag i nativitetsraten, som vi skal se på i neste avsnitt.

2. Nativiteten.

I dette avsnitt vil perioden av praktiske grunner blir delt opp i ti- og tredve-årsperioder, og dette medfører at tallene for året 1800 blir holdt utenfor beregningene. I Lindås ble det født 6950 barn mellom 1740 og 1799. I gjennomsnitt tilsvarer dette 116 barn pr. år.

Tab. 2.5. Nativiteten i Lindås 1740-1799 i tiårs-perioder, det totale antall fødte pr. år og pr. 1000 innbygger.

	Ant.f.	pr. år	pr. 1000
1740 - 49	1161	116	36,5
1750 - 59	1281	128	39,2
1760 - 69	1139	114	33,8
1770 - 79	998	100	28,7
1780 - 89	1121	112	31,2
1790 - 99	1250	125	33,7
1740 - 69	3581 i gj.sn.	119 i gj.sn.	36,5
1770 - 99	3369 "	113 "	31,2
Totalt	6950 "	116 "	33,9

Bak de absolutte og de relative gjennomsnittstall finner man betydelige variasjoner innenfor hvert tiår. I 1741 ble det f.eks. født 90 barn, eller 28 pr. tusen innbyggér. De tilsvarende tall for 1745 var 152 og 47. I 1793 ble det født 151 barn tilsvarende en nativitet på 41 %, mens tallene for 1798 var 107 og 28 % (jfr. tab. 2.5.).

I en relativt liten befolkning som i Lindås vil slike årwise utslag ofte ha sammenheng med variasjoner i mortaliteten, da spesielt spedbarnsdødeligheten. Lajos Juhasz hevder at etter år med stor spedbarnsdødelighet vil flere kvinner enn normalt være i stand til å få barn fordi en viktig hindring for dette, ammingen, er borte. Om en slik forklaring er holdbar fra et medisinsk synspunkt, skal være usagt. Det synes å være en utbredt oppfatning blant demografer at amming vanligvis hindrer konsepsjoner, og spesielt for årene 1792 - 93 passer denne teori godt på utviklingen i Lindås.

Det går tydelig fram av tab. 2.1. og fig. 2.1. at det er klare bølgebevegelser i nativitetsraten gjennom det 17. århundre, og det kunne være fristende å bruke Eileit Sunúts "lov" om at store fødselskull i en generasjon vil produsere nye store kull i neste, som en generell forklaring. I grove trekk kan nok dette ansees riktig, men forholdet er betydelig mer komplisert, blant annet kommer de markante toppene med 40 års mellomrom og ikke som man kunne ha ventet, med 30. Forklaringen på dette kan sannsynligvis søkes i det faktum at Lindås er et lite og åpent samfunn og mer utsatt for påvirkning utenfra enn større enheter som f.eks. stift og riket, men det hele er så usikkert at det ikke vil bli behandlet nærmere her.

I forrige kapittel kom vi fram til at nedgangen i naturlig vekst etter 1770 hadde sammenheng med nedgang i nuptialitetsraten. Hvorledes er samsvaret mellom nuptialitetsraten og nativitetsraten ?

Tab. 2. 6. Nativitet og nuptialitet, Lindås 1740 - 99
i tiårs- og tredveårs-perioder.

	Nupt.	Nat.
1740 - 49	9,5	36,5
1750 - 59	8,45	39,2
1760 - 69	9,0	33,8
1770 - 79	8,2	28,7
1780 - 89	7,9	31,2
1790 - 99	8,9	33,7
<hr/>		
1740 - 69	8,75	36,5
1770 - 99	8,35	31,2
<hr/>		

Når man sammenligner de to ratene tiår for tiår, finner man til dels betydelige avvik fra det man kunne ha ventet. Det synes f.eks. ikke å være noen sammenheng mellom den relativt lave nuptialitetsraten i 1750-årene og den høye nativiteten i samme tiår. Dette kan ha sin årsak i mange forhold, blant annet er det mulig at nuptialitetsraten ikke er representativ. Det kan tenkes at mange av de nygifte som slo seg ned i Lindås, hadde giftet seg i andre prestegjeld. Dette ville i tilfelle ha forrykket samsvaret mellom de to ratene. Underregistrering av gifte kan heller ikke utelukkes.

Men når vi sammenligner de to tredveårs-periodene, er tendensen klar. Parallelt med nedgangen i nuptialitet får vi en nedgang i nativitet. Det kan være av interesse å sammenligne ratene for Lindås med de tilsvarende rater for riket, Bergen Stift og andre prestegjeld. Lindås har en betydelig høyere nativitet i 1740 og 50 enn riket og stiftet og de andre prestegjeldene. Nærmest kommer Os som ligger ca. 3 o/oo under. Fra 1760 av kommer ratene i Lindås ned på et nivå som omtrent tilsvarer gjennomsnittet for hele landet. Det er her verd å merke seg

Tab.2.6.Fødte i tiårs-perioder pr. 1000 innbygger i Lindås, ⁶⁾Bg. Stift, ¹⁾Os, ²⁾Etne, ³⁾Overhalla, ⁴⁾Nesset, ⁵⁾Lyngen og ⁶⁾Riket 1740 - 99.

	Lindås	Bg. Stift	Os	Etne	Overhalla	Nesset	Lyngen	Riket
1740 - 49	36,5	31,4	34,9	31,8	-	-	-	28,9
1750 - 59	39,2	31,8	35,2	34,3	35,1	-	-	33,4
1760 - 69	33,8	28,8	30,3	39,0	33,8	28,3	37,3	31,8
1770 - 79	28,7	27,8	30,2	35,7	31,1	24,9	40,7	29,3
1780 - 89	31,2	28,1	27,9	32,0	26,1	26,2	37,0	30,1
1790 - 99	33,7	30,2	30,9	37,7	30,4	32,4	33,9	32,7

- 1) J. Old. Bef. i Os s. 27
- 2) St. Dyrv. Bef. i Etne s. 99
- 3) T. Chr. Bef. i Ovh. s. 37
- 4) B. Sk. Bef. i Nesset s. 40
- 5) A. La. Bef. i Lyngen s. 50
- 6) M. Drake. Pop. and Soc. s. 185

at ratene for Lindås og Os følger hverandre, Os ligger imidlertid 2-3 o/oo under gjennom hele perioden, bortsett fra tiåret mellom 1770 og 79. For perioden etter 1770 faller også utviklingen i grove trekk sammen med den for riket og stiftet, men stigningen i raten mot slutten av århundret var mer markant i Lindås. Av de øvrige prestegjeldene synes utviklingen i Nettet å ligne mest på den vi finner i Lindås. De relative tall er riktignok betydelig lavere, men nativiteten synker og stiger på samme måte i Nettet som i Lindås, selv om stigningen i det siste tiår er mye større i Nettet.

3. Mortaliteten.

På bakgrunn av den markerte nedgang i nativiteten ville man kunne vente en betydelig svakere folkevekst etter 1770. I dette avsnittet vil mortaliteten som er den andre faktor som direkte påvirker folkeveksten, bli belyst. I denne sammenheng vil de demografiske kriseår og spedbarnsdødeligheten som har stor betydning for den totale mortalitet og dermed folkeveksten, bli diskutert.

I Lindås prestegjeld døde 4527 mennesker mellom 1740 og 1801, gjennomsnittlig 74 mennesker pr år. Det vil også her bli benyttet samme periodeinndeling som for de to foregående avsnitt, to tredveårs- og seks tiårs-perioder. Variasjonene fra år til annet var meget store. Flest mennesker døde det i 1758 da 197 mennesker, eller nærmere 6 % av befolkningen avled, men også årene 1750 og 1792 da de tilsvarende tall var 161 og 5 % og 156 og 4,2 %, må betegnes som kriseår. I den andre ytterlighet står årene 1770 og 1774 da 32 og 34 personer døde, det vil si under 1 % av befolkningen, omtrent samme mortalitet som i Norge i dag.

Mortaliteten var som man ser, den minst stabile av de demografiske faktorer i Lindås som i resten av det pre-industrielle Norge. Forklaringen på dette kan søkes i den lave spesialiseringsgrad i næringslivet med ensidig vekt på primærnæringene, et forhold som gjorde at folk var

svært utsatt for hungersnød i år med avlingssvikt. Det er her verd å merke seg at i Lindås, hvor kombinasjonen jordbruk/fiske var svært vanlig, får man aldri så store katastrofer som f.eks. i en ren jordbruksbygd som Overhalla hvor 8,3 % av befolkningen døde i 1763. Sammenhengen mellom hungersnød og høy mortalitetsrate som her blir antydnet er ikke alment akseptert. ^{x)} G. Utterstrøm mener at det er epidemier mer eller mindre uavhengig av matforsyningen som forårsaker den høye mortaliteten før den demografiske overgang i det 19. århundret. ^{x)} Lajos Juhasz er tilbøyelig til å se utbredelsen av smittesykdommer som et produkt av hungersnød. Det behøver ikke dermed være hungersnød overalt hvor epidemier herjer. Smitten kan ha blitt brakt av folk som har begitt seg på vandring med tiggerstaven fra områder hvor epidemier har brutt ut som følge av langvarig hungersnød og dårlig hygiene.

Det er uråd å bekrefte eller avkrefte disse teoriene i Lindås på 1700-tallet. Dertil har vi ^{for} lite eksakt kjennskap til den økonomiske situasjon, og dessuten oppga aldri prestene i Lindås dødsårsaken.

Den største forskjellen på mortalitetsforholdene i Norge i dag og i preindustriell tid ligger på området spedbarnsdødelighet. I dag er det "normalt" at 15 barn av 1000 fødte dør før de når sin første fødselsdag. I Lindås døde i perioden 1740-99 gjennomsnittlig 212 av 1000 fødte før første fødselsdag, og dette bidro sterkt til å senke den gjennomsnittlige levealderen.

Årsakene til den høye spedbarnsdødeligheten må søkes i en kombinasjon av en rekke ugunstige forhold, urenslighet, smittesykdommer og hunger. Ved en gjennomgåelse av begravelsesdatoene for alle under 1/2 år i perioden 1740 - 1800 viser det seg at disse fordeler seg med 36,3 % (339) på kvartalet mars - mai, 21,5 % (201) på juni - august, 19,8 % (185) september - november, 22,3 % (208) desember - februar. Ser man samtidig på aldersfordelingen blant de døde under ett år, viser det seg at dødsrisikoen er størst i første levemåned og siden avtar.

T.Chr. Bef. i Ov.

S. 87.

x) Two Essays on

Population Problems
in the 18th Century-
Scandinavia.

Population in History.

x) Heimen nr. 4, 1971
"Demografiske
Kriser".

Tab. 2.7. Døde under 1 år av samlet antall fødte og pr. 1000 innbygger.

	A.f.	Nat.	D.u.1 år	D.u. 1 år pr. 1000	D.u.1 år % a.f.
1740 - 49	1161	36,5	203	6,3	17,5
1750 - 59	1281	39,2	343	10,4	26,8
1760 - 69	1139	33,8	221	6,5	19,4
1770 - 79	998	28,7	171	4,9	17,1
1780 - 89	1121	31,2	247	6,8	22,0
1790 - 99	1250	33,7	286	7,7	22,9
<hr/>					
1740 - 69	3581	36,5	764	7,7	21,4
1770 - 99	3369	31,2	704	6,4	20,9
<hr/>					
1740 - 99	6950	33,8	1471	7,1	21,2

Tab. 2.8. Aldersfordeling av døde under 1 år totalt og i prosent.

	Tot.	%
Under 1 mnd.	642	58,9
1 - 2 mnd.	72	6,6
2 - 3 mnd.	94	8,6
3 - 4 mnd.	121	11,1
4 - 12 mnd.	161	14,7

Av dette må man kunne utlede at flest barn ble født på ettervinteren og våren. Dette faktum kan i seg selv ha bidratt til å høyne spedbarnsdødeligheten. Vi vet at matforsynings situasjonen vanligvis var mest prekær da, og i trange år da den almene helsetilstand hos folk ble svekket på grunn av langvarig matmangel, var de ofte mindre motstandsdyktige overfor slike sykdommer som florerer om våren, som

f.eks. luftveis- og infeksjonssykdommer. De fysisk svakeste, som spedbarn, var de første til å bukke under.

Det kan også tenkes at datidens dåpspraksis i sin alminnelighet kan ha bidratt en del til den høye spedbarnsdødeligheten. Det går fram av kirkebøkene at de fleste barn ble døpt mens de var mellom 1 og 3 uker, og det er ikke usannsynlig at reisen til og fra kirken i all slags vær og føreforhold kan ha pådratt mange spedbarn sykdommer som de ikke har kommet over. Tabell 2.8. viser at nesten 60 % av alle døde spedbarn døde før de var 1 måned gamle.

Av tab. 2.7. går det fram at spedbarnsdødeligheten ikke har forandret seg særlig mye i løpet av de seksti årene fra 1740. Ser man på de to tredveårsperiodene kan det synes som om spedbarnsdødeligheten står i et noenlunde fast forhold til nativitetsraten. Det må her innskytes at perioder med særlig høy nativitet også har relativt høyere spedbarnsdødelighet enn perioder med lav nativitet (jfr. tiårene 1750 - 59 og 1770 - 79).

Når det gjelder antall døde under 1 år pr. 1000 innbygger, kommer parallelliteten med nativitetsraten om mulig enda klarere fram.

Tab. 2.9. Døde under 1 år i prosent av samlet antall fødte i Lindås, ¹⁾ Overhalla, ²⁾ Nesset og ³⁾ Lyngen.

¹⁾ Chr. Bef. i Ov. s. 39.

²⁾ Bj. Sk. Bef. i Nesset, s. 42

³⁾ A. La. Bef. i Lyngen, s. 55.

	Lindås	Overhalla	Nesset	Lyngen
1740 - 49	17,5			
1750 - 59	26,8	18,9		
1760 - 69	19,4	17,9	14,9	15,2
1770 - 79	17,1	18,04	19,3	21,4
1780 - 89	22,0	13,5	16,2	15,1
1790 - 99	22,9	14,5	18,6	20,5

J.O. Bef. i Os,
s.36.

Det kan tilføyes at i Os var den gjennomsnittlige spedbarnsdødeligheten på 16,40 o/o i perioden 1755 - 69 og 20,4 o/o 1770 - 1800. Sammenligningen viser at betydelig færre barn nådde ett års alder i Lindås enn i de øvrige prestegjeldene. Nærmest spedbarnsdødeligheten i Lindås kommer igjen Os, hvor den i siste tredveårsperiode av århundret var nesten like stor som i Lindås.

Når vi nå går over til å diskutere den totale mortalitet, må vi ha klart for oss at spedbarnsdødeligheten er inkludert her.

Tab. 2.10. Mortaliteten i tiårs-grupper 1740 - 99
totalt og pr. 1000.

1740 - 49	683	21,4
1750 - 59	913	28,4
1760 - 69	719	21,3
1770 - 79	595	17,1
1780 - 89	731	20,3
1790 - 99	760	20,5
<hr/>		
1740 - 69	2332	23,7
1770 - 99	2086	19,3
<hr/>		
1740 - 99	4418	21,5

Av tab. 2.10 og fig. 2.3. ser vi at mortaliteten i store trekk følger utviklingen i nativiteten, med en klar nedgang i relativ mortalitet i tredveårs-perioden etter 1770. Den store nedgangen i tredveårs-perioden skyldes ikke minst den ekstremt høye mortaliteten i 1750-årene. Den høye mortalitetsraten var forårsaket i første rekke av en enormt høy spedbarnsdødelighet i samme tiåret. Tab. 2.11. viser at nesten 37 % av de døde var spedbarn, og tidligere har vi pekt på den nære sammenheng mellom den høye spedbarnsdødeligheten og den høye

Tab.2.12. Den aldersspesifikke mortalitet i Lindås i
1769 - 1801.

<u>1769.</u>	Aldersford.	Døde p.a. 1765-69	Aldersspes. mort.1765-69
0 - 7	653	26,2	40,1
8 - 15	612	4,8	7,8
16 - 23	490	4,2	8,5
24 - 31	413	2,8	6,7
32 - 39	324	3,2	9,8
40 - 47	198	2,0	10,1
over 48	625	22,4	35,8

1801.

0 - 7	762	36,4	47,7
8 - 15	575	2,2	3,8
16 - 23	439	1,6	3,6
24 - 31	424	2,4	5,6
32 - 39	405	3,2	7,9
40 - 47	305	3,8	10,1
over 48	870	24,2	27,8

nativitet i tiåret. I 1790-årene får vi bare en svak økning i mortaliteten fra 20,3 o/oo i tiåret før til 20,5 o/oo. På grunnlag av økningen i nativiteten kunne man ha ventet en litt større økning. Den var større enn noen gang siden 1750-årene (22,9 %) og dessuten viser det seg at 37,5 % av de døde var spedbarn, en større del enn i noen av de foregående tiår.

Tab. 2. 11. Spedbarnsdødelighet pr. 1000 og i prosent av total mortalitet.

	Spedb.-død. pr.1000	Tot.mort.	Spedb.-død.i % av tot. mort.
1740 - 49	6,3	21,4	29,4
1750 - 59	10,4	28,4	36,6
1760 - 69	6,5	21,3	30,5
1770 - 79	4,9	17,1	28,6
1780 - 89	6,8	20,3	33,5
1790 - 99	7,7	20,5	37,5

Ved hjelp av tabellen over den aldersspesifikke mortaliteten 1765 - 69 og 1796 - 1800 kan vi få en pekepinn om hvordan mortaliteten innen de enkelte aldersgrupper har forandret seg i tidsrommet. Vi ser da at bare i gruppen 0 - 7 år er den aldersspesifikke mortalitet mindre i første enn i andre femårsperiode. Dette kunne vi vente fordi spedbarnsdødeligheten her utgjør en stor del, og vi vet at den var høy mot slutten av hundreåret. Ellers synes dødsrisikoen for folk i alle aldersgrupper å være mindre rundt 1800 enn 30 år tidligere. Et unntak er gruppen 40 - 47 hvor den aldersspesifikke mortaliteten var den samme i begge femårsperioder.

Tilbake står det nå å sammenligne med riket og de øvrige prestegjeld (se tab. 2.13). Lindås må da sies å ha en relativt lav mortalitetsrate på landsbasis. Utviklingen i de siste 40-årene er noenlunde parallel med den i Os og Bergen Stift, men noe i underkant. 1770-årene

Tab.2.13. Døde i tiårsperioder pr. 1000 innbygger i Lindås, Os 1), Bergen Stift b), Overhalla 2), Etne 3), Nesset 4), Lyngen 5) og Riket 6).

	Lindås	Os	Bg. Stift	Overhalla	Etne	Nesset	Lyngen	Riket
1740 - 49	21,4	27,5	28,4		27,0			28,9
1750 - 59	28,4	20,0	22,8	26,6	27,6			24,2
1760 - 69	21,3	22,7	22,7	29,4	29,4	23,0	28,8	25,3
1770 - 79	17,1	22,4	22,4	22,8	24,0	20,6	27,2	25,8
1780 - 89	20,3	21,8	21,7	17,8	25,8	19,8	19,6	22,3
1790 - 99	20,5	22,0	21,9	15,3	24,8	17,9	21,1	22,3

- 1) J.O. Bef. i Os s. 33
- 2) T. Chr. Bef. i Ovh. s. 37
- 3) St. Dy. Bef. i Etne s. 99
- 4) B. Sk. Bef. i Nesset s. 44
- 5) A. La. Bef. i Lyngen s. 61
- 6) M. Dr. Pop and Soc. s. 192 og 193.

viser en spesielt lav rate for Lindås. Det kan bemerkes at både Os og Stiftet får denne svake økningen på 0,2 o/oo i 1790-årene.

4. Fødselsoverskudd og utflytting.

I tidsrommet 1700 - 1800 ble det født 2527 flere mennesker enn det døde, det vil si 42 personer pr. år i gjennomsnitt eller 12,7 pr. 1000 pr. år. I perioden forekommer det seks år med fødselsunderskudd (tab. 2.1. og Fig. 2.3.). I året 1758 var underskuddet størst, hele 63 personer, 19,2 o/oo.

Tab. 2.14. Den naturlige folkeveksten i Lindås i femårs-perioden pr. 1000 innbygger.

	Fødte pr. 1000	Døde pr. 1000	Naturlig folke- vekst pr. 1000
1740 - 44	33,7	20,9	12,8
1745 - 49	39,3	22,0	17,3
1750 - 54	40,3	27,2	13,1
1755 - 59	38,1	29,7	8,3
1760 - 64	35,5	22,6	12,9
1765 - 69	32,1	20,1	12,1
1770 - 74	27,6	17,4	10,2
1775 - 79	29,9	16,9	13,0
1780 - 84	29,7	20,2	9,5
1785 - 89	32,7	20,5	12,2
1790 - 94	34,9	23,9	11,0
1795 - 99	32,5	17,1	15,4
1740 - 69	36,5	23,7	12,8
1770 - 99	31,2	19,3	11,9

Deler vi inn femårsperioden, ser vi at ingen av disse har fødselsunderskudd (tab. 2.14). Overskuddet var størst i tiden 1745 - 49 og 1795 - 99, 17,5 o/oo og 15,4 o/oo og minst 1755 - 59 og 1780 - 84, 8,3 o/oo og 9,5 o/oo. Ser vi på de to treårsgruppene, viser det seg at fødselsoverskuddet var størst fram til 1770.

Tab. 2. 15. Befolkningsveksten i Lindås sammenlignet med Bergen Stift og riket 1740 - 1800.

	Lindås	Bergen Stift	Riket
1740 - 49	15,1	3,0	0,6
1750 - 59	10,7	9,0	8,4
1760 - 69	12,5	6,1	6,7
1770 - 79	11,6	5,4	5,0
1780 - 89	10,8	6,4	4,7
1790 - 99	13,2	8,3	10,5
<hr/>			
1740 - 69	12,8	6,0	5,2
1770 - 1800	11,9	6,7	6,8

Sammenlignet med stiftet og riket har Lindås hatt en svært høy tilvekstrate, i gjennomsnitt dobbel så høy som de to andre, og man kunne derfor ha ventet at også den reelle befolkningsvekst skulle ha vært større. Vi så av forrige kapittel at dette ikke var tilfelle. Mellom tellingene i 1769 og 1801 økte befolkningen i Lindås med 377 personer fra 3402 til 3779. Dette tilsvarer en årlig gjennomsnittlig tilvekstrate på 3,3 pr. tusen innbygger. I samme tidsrom mellom 1770^{x)} og 1801 var fødselsoverskuddet på 1212 personer eller gjennomsnittlig 11,9 pr. tusen pr. år. Dette betyr at økningen i folketallet bare blir litt over 30 % av det man ville ha fått i et lukket samfunn. Det fins følgelig ingen korrelasjon mellom fødselsoverskudd og reell befolkningstilvekst.

^{x)} Denne periode er et halvt år kortere enn forannevnte da tellingen ble foretatt i aug. 1769 og febr. 1801, men p.g.a. den store forskjell mellom tallene får dette ingen praktisk betydning i denne sammenheng.

Stiftet og riket som bare hadde halvparten så stort fødselsoverskudd fikk en mye større reell befolkningsøkning. Forklaringen på dette kan bare være at netto utflytting må ha vært mange ganger større fra Lindås enn fra de andre områdene. Dette er imidlertid helt naturlig, for de store enhetene stift og riket innbefatter områder med konstant underskudd på fødte, f.eks. byer som følgelig må få tilskudd av folk fra andre steder. Denne flyttingen bidrar til å jevne ut de reelle vekststratene på stifts- og landsbasis og gir seg bare utslag på prestegjeldsnivå.

x) utflytting ÷ fødsels-
overskudd + inn-
flytting.

Etter dette skulle Lindås ha hatt en netto ^{x)} utflytting mellom 1769 og 1801 på 834 personer, eller 68,8 % av fødselsoverskuddet. En så stor utflytting skulle gi seg utslag i befolkningens sammensetning. Ser man på aldersfordelingen 1769 og 1801 (Fig. 1.4. og 1.5) finner man at befolkningen er blitt "eldre", d.v.s. at en større del av den tilhører aldersgruppen over 48 år. Dette er helt i samsvar med hva man kunne vente ettersom det oftest er de unge som flytter ut.

Dessverre er det på grunnlag av kildematerialet umulig å si mye om migrasjonen i og fra Lindås på 17-hundretallet, bortsett fra at det må ha vært stor utflytting. Som nevnt tidligere peker Bergen seg naturlig ut som det sted hvor hovedtyngden av de utflyttede slo seg ned.

x) John Herstad:
Folkemengdens
bevegelse i Bg.
Stift. 1735-1820.
TALL OG FAKTA,
s. 130.

Undersøkelser ^{x)} som er foretatt over gravlagte i Korskirken sogn i Bergen i 1809 - 10, viser at halvparten av de døde var født utenbys og at av 201 utenbys fødte som ble begravet i disse årene, kom 67 fra Nordhordland. Dette var atskillig flere enn fra noe annet fogderi i Vest-Norge. Siden Lindås var det største prestegjeldet i fogderiet, må dette kunne tas som et indisium på at utflytting til Bergen fra Lindås har vært betydelig.

Migrasjonen innenfor prestegjeldet vet man ingenting om, men det er ikke usannsynlig at den også kan ha vært stor. Ved gjennomgåelse av militærruller fra 1729, i forbindelse med kontrollen av 1701-tellingen, ble det funnet 23 mann fra Lindås som alle var over 32 år og som følgelig skulle ha vært å finne i 1701-tellingen. Det viste seg imidler-

tid at bare 5 av disse var oppført under samme gård både i manntallet og rullen, og følgelig må 18 av 23 ha flyttet fra den gården de ble født på. Dette eksempel kan bidra til å kaste lys over omfanget av migrasjonen, et problemfelt innen norsk 17-hundretalls historie som ligger helt utforsket.

Kapittel 3.

ENDRINGER I YRKESSTRUKTUREN 1666 - 1801. SOSIALE FORHOLD I 1801.

A. Yrkesutviklingen.

I det første kapitlet så vi at folketallet i Lindås økte med 30 % i tiden mellom 1666 og 1801. Selv om folkeøkningen i perioden er beskjedent både i stifts- og landssammenheng, er det naturlig å spørre om hvilke konsekvenser folkeøkningen fikk for de yrkes- og samfunnsmessige forhold gjennom perioden.

x) Se vedlegg nr. 3, 6, 7 og 8 i kap. 1.

Felles for ^{x)} manntallene fra 1666 og 1701 og ^{x)} folketellingen fra 1801 er at de opplyser om de mannlige innbyggernes navn, kjønn og alder på tellingstidspunktene. Dessuten ble mennene gruppert etter yrke eller familietilhørighet. Det er derfor på grunnlag av disse kildene mulig å si noe om de endringer i yrkesstrukturen som foregikk i tidsrommet.

x) Det må her tas forbehold for aldersangivelsens pålitelighet i 1666 og 1701. (Jfr. diskusjonen i kap. 1.)

Siden det er nær sammenheng mellom en befolknings yrkesstruktur og sammensetning etter alder, vil det være naturlig først å se på ^{x)} aldersfordelingen for menn ved de tre tellingene (Tab. 3.1.) Ved første øyekast kan den relative fordeling av aldersgruppene synes temmelig lik ved alle tellingene, men det har likevel på de 135 årene mellom første og siste telling inntrådt visse forandringer som må ha fått betydning for samfunnsstrukturen. Gruppen under 20 år er blitt 2 % mindre fra 1666 til 1801 (44,2 % og 42,2 %). Det var altså relativt færre barn som skulle underholdes i 1801 enn i 1666. Når det gjelder de gamle i samfunnet, viser det seg at også den gruppen gikk tilbake relativt sett fram mot 1801. Gruppen over 50 år ble redusert fra 23,5 % av den mannlige befolkning i 1666 til 19,3 % i 1801. Følgelig økte gruppen 20 - 49 år sin andel av den mannlige befolkning fra 32,3 til 38,5 %. Samtidig som hele befolkningen økte med 30 %, økte gruppen mellom 20 - 49 år med ^{x)} 59,3 %, fra 437 menn i 1666 til 696 menn i 1801. Siden det er denne gruppen som først og fremst

x) Prosentatsen er ikke helt korrekt fordi noen av de 13 uten oppgitt alder i 1666 sannsynligvis kommer i tillegg til de 437.

Tab. 3. 1. Aldersfordeling for menn i 1666 og 1701.

	1666		1701	
	Antall	%	Antall	%
0 - 9	394	29,1	387	29,6
10 - 19	204	15,1	199	15,2
20 - 29	110	8,1	146	11,1
30 - 39	159	11,8	141	10,8
40 - 49	168	12,4	162	12,4
50 - 59	143	10,6	134	10,2
60 - 69	111	8,2	90	6,9
70 - 79	45	3,3	39	3,0
80 + 89	18	1,4	10	0,7
	x) 1352	100,0	1308	100,0

Bare pers. med
oppgitt alder.

Aldersfordelingen for menn og kvinner 1801.

	Menn		Kvinner	
	Antall	%	Antall	%
0 - 9	430	23,8	460	23,3
10 - 19	332	18,4	331	16,8
20 - 29	264	14,6	307	15,6
30 - 39	221	12,2	259	13,1
40 - 49	211	11,7	236	12,0
50 - 59	180	10,0	183	9,3
60 - 69	123	6,8	107	5,4
70 - 79	39	2,1	68	3,5
80 +	8	0,4	20	1,0
	1808	100,0	1971	100,0

omfatter den yrkesaktive delen av befolkningen, betyr dette at behovet for arbeidsplasser hadde økt betydelig mer enn man kunne få inntrykk av ved å se på den totale befolkningsveksten.

Arbeidsplassene var dengang nesten utelukkende knyttet til primærnæringene og da i første rekke til jordbruk. Antall matrikulerte gårder var i 1666, 229 og i 1801, 236. Økningen hadde skjedd ved at 3 større gårder ble delt og ved at fire tidligere rydningsplasser fikk matrikel-gårdsstatus.

Tar vi for oss brukstallet, ser vi at dette øker med 41 eller 6,6 % fra 1666 til 1801 (tab. 3.2.).

Tab. 3.2. Brukstallet i Lindås 1666, 1701, 1711, 1723 og 1801.

1666	1701	1711	1723	1801
625	577	534	557	666

Vi ser også at utviklingen av brukstallet følger samme bølgebevegelse som den vi tidligere har påvist for befolkningsutviklingen. Men økningen på 41 bruk står ikke i forhold til befolkningsøkningen, og det er klart at disse alene ikke har absorbert en folkeøkning på 842 personer. Dette ikke minst fordi de hovedsakelig har oppstått ved bruksdeling. Det må derfor ha inntrådt forandringer innenfor og/eller mellom yrkesgruppene i perioden.

Manntallene i 1666 og 1701 deler den mannlige befolkning inn i tre yrkeskategorier: oppsittere, husmenn og tjenere. Dessuten regnes det med sønner av disse. Det er med andre ord et relativt udifferensiert jordbrukssamfunn man får inntrykk av å ha med å gjøre når man studerer manntallene. Dette er bare delvis tilfelle. Rett nok må jordbruket ha vært hovednæringen for de aller fleste, men fisket har hatt stor betydning både som binæring og til husbruk. Det var vanlig at folk deltok i sesong-fiskeriene i Fensfjorden og havområdene rundt

Fedje, og under samtaler med eldre personer er det blitt meg fortalt at på alle gårder i prestegjeldet ble det drevet fiske som et nødvendig supplement til det daglige brød. De gårder som ikke lå ved sjøen, leide nausttomt eller båtfeste andre steder. Et eksempel på dette er garden "Søre Fjellsbø" som ligger på 250 m o.h. og 4-5 km fra havet. Der hadde brukerne tidligere naust på Myking ved Austfjorden. Fra en samtidig ^{x)}kilde finner en følgende uttalelse om næringsforholdene i Lindås prestegjeld:

"... Her i Gieldet ere Bondens Næring og Brug ligesom Naturen indelt i 3 slags. 1. Lindaas og Lygre Sogn som de midderste have gode Hö og Sædeiorde ... 2. Østrem og Fedie Sogn, som de nærmeste ved Havet have deres Næring ved Torske, Sei og Laxe-Fiskeri... 3. Sandnes og Myking, som og tillands have deres meste Næring av Skæubrug, nevnlige Furre og en del Eegeskau. De have og gode lorde derfor er de og bedst i Behold ..."

Om fiskeriene har han følgende å bemerke:

"... Fiskeriet ved Fedie innfalder fornemmelig til visse Tider om Aaret, til hvilken Tid næsten hver Mand her af Præstegjeldet og mange Andre søge til Fedie dels forat forsyne sitt Hus med Sild og Fisk, dels for at føre den største Del deraf tørr og usaltet til Byen..."

Det må kunne slås fast at Lindås var et utpreget småbruk/fiskeområde, og når bare betegnelser knyttet til jordbrukssiden blir benyttet i manntallet, kommer dette sannsynligvis av at prestene i 1666 og 1701 besvarte standardformulerte spørsmål, og at de ikke ønsket å komplisere forholdet verken for seg selv eller mottakerne ved å trekke inn andre næringer. Selv på Fedje hvor brukene var så små at de mange steder knapt kan ha fødd en familie og hvor hovednæringen påviselig var fisket, ble hovedpersonen plassert i oppsittergruppen, om han eide eller leide den jordlappen han drev.

Det samfunnet vi møter gjennom 1801-tellingen, kan ved første øyekast virke som et samfunn som befinner seg på et langt mer framskredet utviklingstrinn enn det samfunnet vi møtte 135 og 100 år tidligere. I stor utstrekning skyldes dette at 1801-tellingen er mer spesifisert. Den gir nemlig detaljopplysninger om hver person, dennes alder, kjønn og sivilstand og yrke. De yrker som er nevnt er følgende:

^{x)} Thomas von Western Angell: Personell kapelan i Lindås 1750-54. Beskrivelse over Lindås Prestegjeld 1753. Håndskrevet manuskript. RA. Delvis trykt i T. Frölich: Masfjordensshistorie. KRA. 1922.

<u>Sogneprest</u>	<u>Majorinde</u>
Personell Kapelan	<u>Proprietaire</u>
<u>Res. Kap.</u>	<u>Forligelseskommisær</u>
<u>Klokker</u>	<u>Fattigforstander</u>
<u>Los oldermann</u>	<u>Rådsmann</u>
<u>Gårdsmand</u>	Skoleholder
<u>Iordsmand</u>	<u>Sergeant</u>
<u>Bøxelmand</u>	Giestgiver
Husmand m/jord	Fiskehandler
Husmand u/jord	Forpakter
Husmand og dagleier	Husmand og Fisker
Kårmand	Husmand og Betler
Husmand	Legdslem
<u>Postbonde</u>	Tiener
Skomaker	Los
Dagleier	x) <u>Plassmand</u>
<u>Los og iordsmand</u>	<u>Rydningsmand</u>
Los og fisker	Fattig
Skysskaffer	

x) Dette er betegnelsen benyttet på oppsitterne på Fedje i 1801-tellingen. De vil bli regnet til oppsittergruppene som i 1666 og 1701.

Som man ser, regnes det med et vidt spektrum av yrker, men går man nøyere inn på den enkelte, vil man finne at de aller fleste, uansett tittel, har jorda som viktigste næring, eller i hvertfall som nødvendig bierverv. Av ovenstående liste vil alle de understreket bli regnet til oppsittergruppen.

Det må innskytes at oppsittergruppen her og senere er definert som en gruppe bestående av personer som eier eller leier særskilt matrikulert jord. Differensiering av gruppen på grunnlag av sosiale kriterier vil ikke bli foretatt (se forøvrig del B, dette kapittel).

I Tab. 3.3 er befolkningen søkt plassert i kategorier som gjør en sammenligning med manntallene mulig. Vi ser da at to nye grupper er kommet til, gruppen "andre" og kårmenn.

Tab. 3.3. Yrkesfordelingen blant menn i Lindås i 1801.

Oppsittere	Sønner	Husmann	Husm. sønner	Tjenere	Losjerende andre yrk.	Kårmenn	Totalt
664	728	84	45	182	34	71	1808
36,7%	40,3%	4,6%	2,5%	10,1%	1,9%	3,9%	100%

Gruppen "andre" inneholder alle dem som ikke kan plasseres i agrare yrker, som skoleholdere, gjestgivere, skysskaffer, personell kapelane o.s.v., i alt bare 9 personer. I tillegg kommer personer som er oppført under andres husstander uten å være tjenere. Denne undergruppen, losjerende, inneholder ugifte slektninger av kjernefamilien innenfor husstanden, og dessuten legdslemmer og fattige. Gruppen inneholder bare 25 menn, derav 11 barn under 15 år. Til sammenligning kan nevnes at den inneholder over 3 ganger så mange kvinner som menn, nemlig 78 kvinner, de fleste betegnet som fattige, hvorav ca. halvparten, 37, var over 50 år. Gruppen synes å romme en stor del av det ugifte kvinneoverskuddet i de øvre aldersklasser.

Kårmannsgruppen var oppstått ved at oppsittere hadde overdradd sine bruk til andre, som oftest til egne barn, mot at de og deres koner skulle bli underholdt av disse resten av sin levetid. Dette var en pensjoneringsordning som måtte være både praktisk og nødvendig i et hvert jordbrukssamfunn i preindustriell tid, og i Lindås besto denne gruppen i 1801 av 71 menn og 98 kvinner. Man kan stille spørsmål om man ikke skulle vente å finne spor av kårinstitusjonen også i manntallene. Ved et nøyere studium av husmannsgruppen i manntallene fra 1660-årene viser det seg at 16 personer som i 1664 er oppført blant oppsittere, er oppført som husmann i 1666, og sønnene deres er oppført som oppsittere. Av disse er 10 over 60 år, 3 mellom 50 og 60 år, og 3 mellom 40 og 50 år. Altså er det her tale om eldre folk som har overlatt bruket til andre. Det forhold at de er plassert i forskjellige grupper i de to manntallene betyr neppe at de er blitt kårfolk mellom tellingene, men at presten har vært usikker på om han skulle regne dem

Tab. 3.4.

Gruppenes andel i hver aldersklasse i 1666.

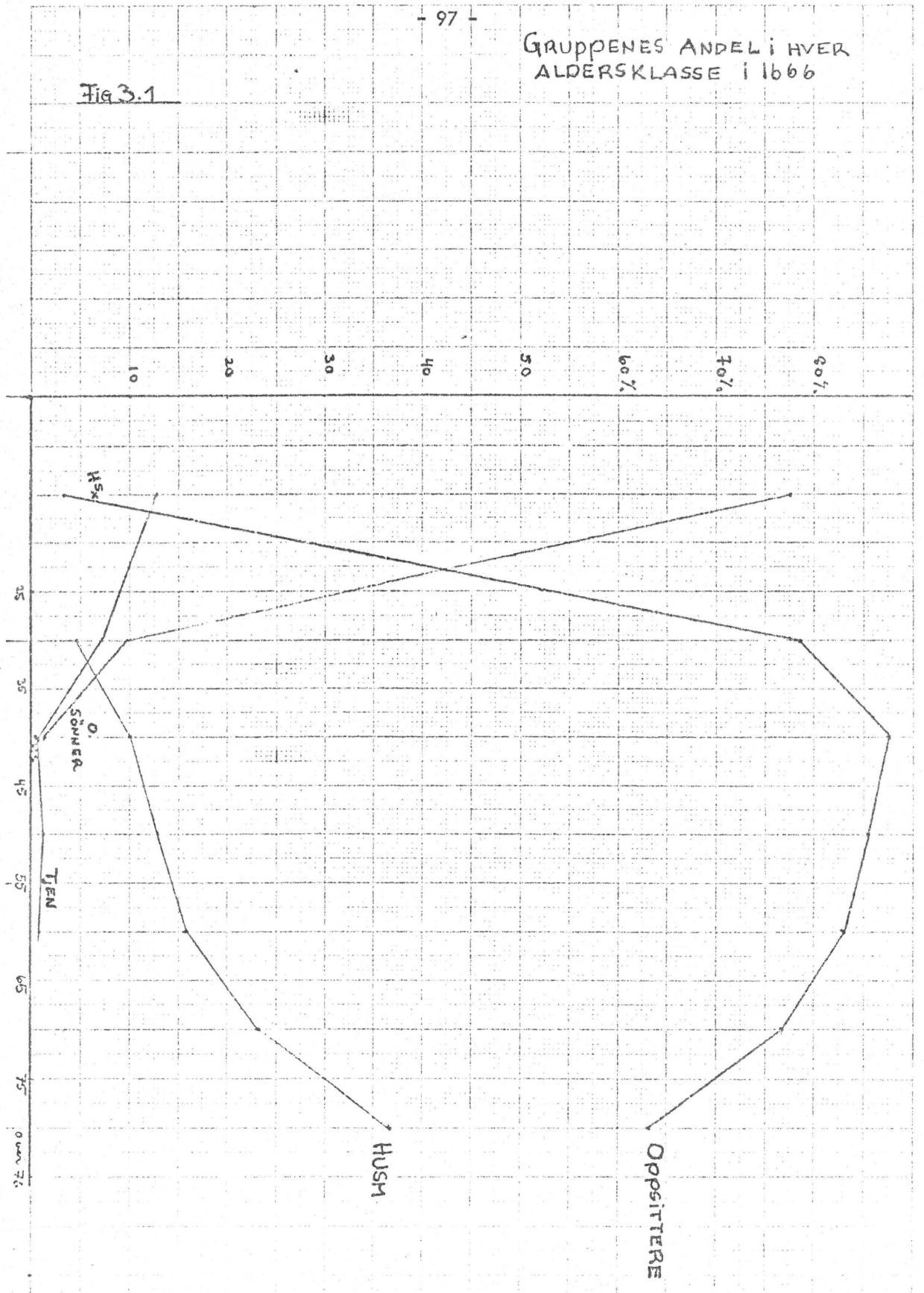
	Oppsittere		Sønner		Tjenere		Husm.		Husm.søn.		Tot.	%
	Ant.	%	Ant.	%	Ant.	%	Ant.	%	Ant.	%		
00 - 25	22	3,3	518	77,7	84	12,6	0	-	43	6,4	667	100
26 - 35	121	78,6	15	9,7	11	7,1	7	4,6	0	-	154	"
36 - 45	155	87,6	2	1,1	1	0,6	18	10,1	1	0,6	177	"
46 - 55	133	85,8	-	-	2	1,3	20	12,9	-	-	155	"
56 - 65	94	83,2	-	-	1	0,9	18	15,9	-	-	113	"
66 - 75	43	76,8	-	-	-	-	13	23,2	-	-	56	"
76 +	19	63,3	-	-	-	-	11	36,7	-	-	30	"
Alle menn m/opp gitt alder.	587	43,4	535	39,6	99	7,3	87	6,4	44	3,3	1352	100

Gruppenes andel opp til hvert alderstrinn i 1666.

	Opps.		Sønner		Tjenere		Husm.		Husm.sønn.		Tot.	%
	Ant.	%	Ant.	%	Ant.	%	Ant.	%	Ant.	%		
0 - 25	22	3,3	518	77,7	84	12,6	0	0,0	43	6,4	667	100
0 - 35	143	17,4	533	64,9	95	11,6	7	0,9	43	5,2	821	"
0 - 45	298	29,9	535	53,6	96	9,6	25	2,5	44	4,4	998	"
0 - 55	431	37,4	535	46,4	98	8,5	45	3,9	44	3,8	1153	"
0 - 65	525	41,5	535	42,3	99	7,8	63	5,0	44	3,4	1266	"
0 - 75	568	43,0	535	40,5	99	7,5	76	5,7	44	3,3	1322	"
Alle menn m/opp gitt alder	587	43,4	535	39,6	99	7,3	87	6,4	44	3,3	1352	"

GRUPPENES ANDEL I HVER ALDERSKLASSE I 1966

Fig 3.1

Tab. 3.5.

Gruppenes andel i hver aldersklasse 1701.

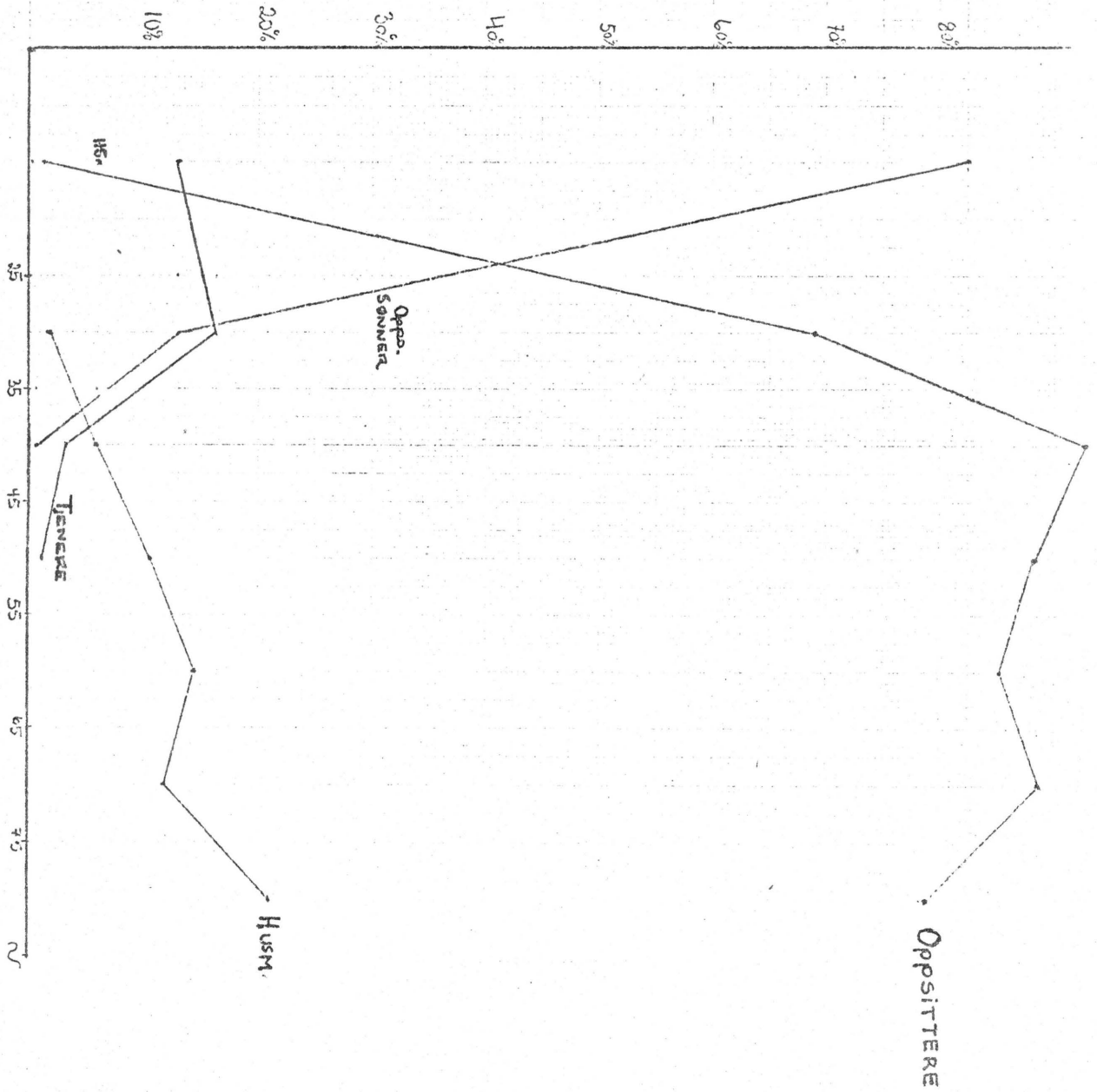
	Oppsittere		Sønner		Tjenere		Husmenn		Husm.søn.		Tot.	%
	Ant.	%	Ant.	%	Ant.	%	Ant.	%	Ant.	%		
0 - 25	9	1,3	551	82,5	84	12,6	1	0,1	23	3,5	668	100
26 - 35	107	69,0	20	12,9	25	16,2	3	1,9	-	-	155	"
36 - 45	141	92,8	1	0,6	5	3,3	5	3,3	-	-	152	"
46 - 55	136	88,3	-	-	2	1,3	16	10,4	-	-	154	"
56 - 65	94	85,5	-	-	-	-	16	14,5	-	-	110	"
66 - 75	45	88,2	-	-	-	-	6	11,8	-	-	51	"
76 +	15	78,9	-	-	-	-	4	21,1	-	-	19	"
Alle menn m/oppgift alder.	547	41,8	572	43,7	116	8,9	51	3,9	23	1,7	1309	"

Gruppenes andel opp til hvert alderstrinn i 1701.

	Oppsittere		Sønner		Tjenere		Husmenn		Husm.søn.		Tot.	%
	Ant.	%	Ant.	%	Ant.	%	Ant.	%	Ant.	%		
0 - 25	9	1,3	551	82,5	84	12,6	1	0,1	23	3,5	668	100
0 - 35	116	14,1	571	69,4	109	13,2	4	0,6	-	2,7	823	"
0 - 45	257	26,4	572	58,7	114	11,7	9	0,9	-	2,3	975	"
0 - 55	393	34,8	572	50,7	116	10,2	25	2,3	-	2,0	1129	"
0 - 65	487	39,3	572	46,2	116	9,3	41	3,3	-	1,9	1239	"
0 - 75	532	41,2	572	44,4	116	9,0	47	3,6	-	1,8	1290	"
Alle menn m/oppgift alder	547	41,8	572	43,7	116	8,9	51	3,9	-	1,7	1309	100

Fig. 3.2

GRUPPENES ANDEL I HVER
ALDERSKLASSE I 1701

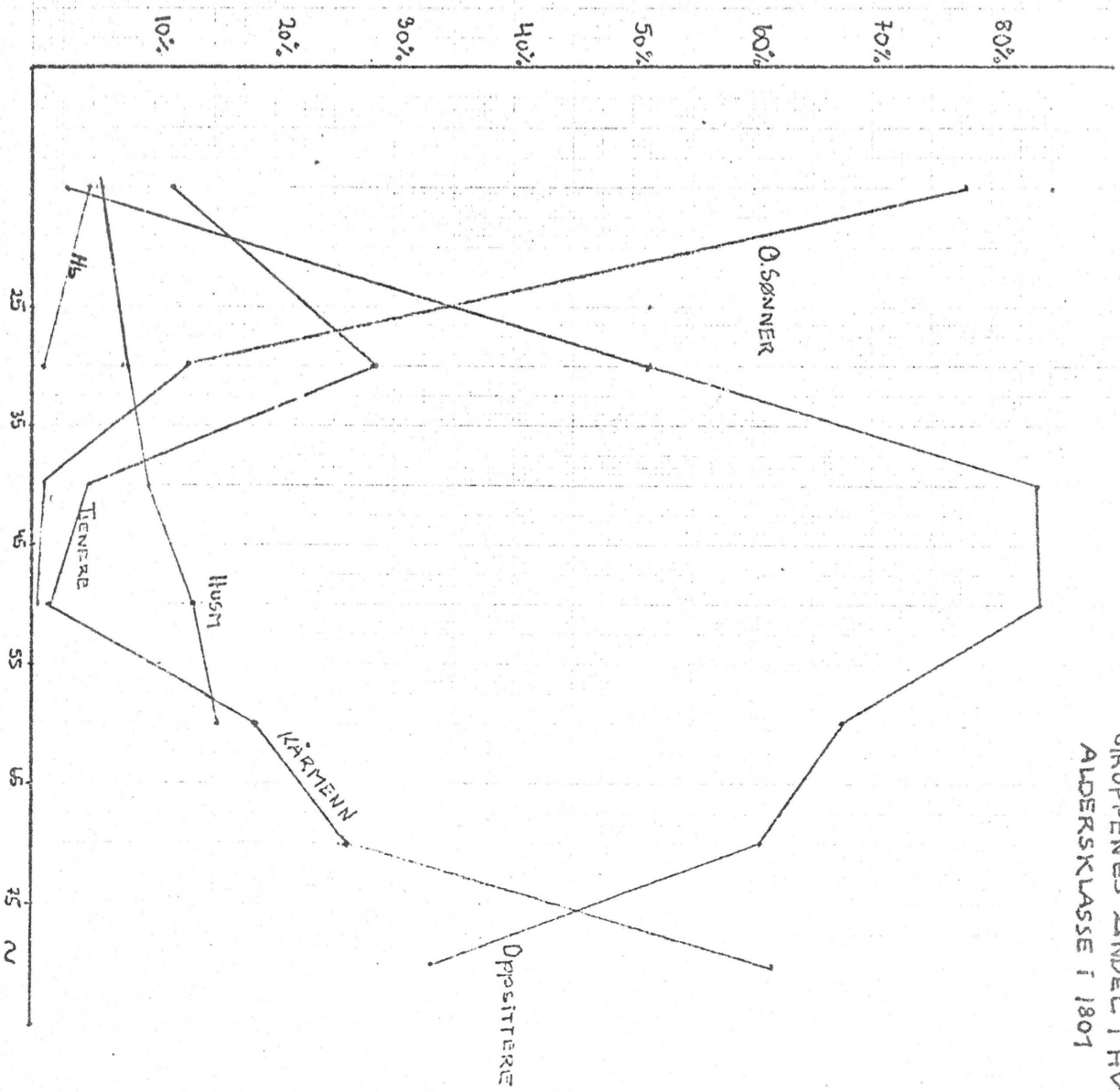

Tab. 3.6.a. Gruppenes andel i hver aldersklasse i 1801.

	Oppsittere		Sønner		Husmenn		Husm.ø.		Tjenere		Løst. + Andre yrker		Kårfolk		Totalt	
	Ant.	%	Ant.	%	Ant.	%	Ant.	%	Ant.	%	Ant.	%	Ant.	%	Ant.	%
0 - 25	26	2,9	696	77,9			43	4,8	104	11,6	16	1,8	8	0,9	893	100
26 - 35	117	51,3	29	12,7	13	5,7	2	0,9	65	28,5	2	0,9	-	-	228	"
36 - 45	182	83,9	2	0,9	17	7,8	-	-	10	4,6	6	2,8	-	-	217	"
46 - 55	175	84,1	1	0,5	20	9,6	-	-	3	1,5	5	2,4	4	1,9	208	"
56 - 65	106	67,5	-	-	21	13,4	-	-	-	-	1	0,6	29	18,5	157	"
66 - 75	51	60,7	-	-	13	15,4	-	-	-	-	3	3,6	17	23,9	84	"
76 +	7	33,3	-	-	-	-	-	-	-	-	1	4,8	13	61,9	21	"
Alle menn m/oppgett alder	664	36,7	728	40,3	84	4,6	45	2,5	182	10,1	34	1,9	71	3,9	1808	100

Fig 3.3

GRUPPENES ANDEL I HVER
ALDERSKLASSE I 1801

Tab. 3.6.b. Gruppernes andel opp til hvert alderstrinn i 1801.

	Oppsittere		Sønner		Husmenn		Husm.ø.		Tjenere		Løst.+ andre yrker		Kårfolk		Totalt	
	Ant.	%	Ant.	%	Ant.	%	Ant.	%	Ant.	%	Ant.	%	Ant.	%	Ant.	%
0 - 25	26	2,9	696	77,9	-	-	43	4,8	104	11,6	16	1,8	8	0,9	893	100
0 - 35	143	12,8	725	64,6	13	1,1	45	4,0	169	15,1	18	1,6	8	0,8	1121	"
0 - 45	325	24,3	727	54,4	30	2,2	45	3,3	179	13,4	24	1,7	8	0,6	1338	"
0 - 55	500	32,4	728	47,1	50	3,2	45	2,9	182	11,8	29	1,9	12	0,7	1546	"
0 - 65	606	35,6	728	42,7	71	4,1	45	2,7	182	10,7	30	1,8	41	2,4	1703	
0 - 75	657	36,7	728	40,7	84	4,7	45	2,6	182	10,1	33	1,8	58	3,4	1787	"
Alle menn m/oppgitt alder	664	36,7	728	40,3	84	4,6	45	2,5	182	10,1	34	1,9	71	3,9	1808	100

som oppsittere, og at han i 1666 har løst problemet ved å plassere dem i husmannsgruppen. Man må ha klart for seg at manntallet ble opp-tatt nesten hundre år før de første lovene om husmannsvesenet kom, og i et område hvor husmannsklassen først i det 19. århundre vokste til en stor samfunnsgruppe. Det vil derfor være rimelig om manntalls-føreren var usikker på hvem som hørte hjemme i husmannsgruppen og at han har ført personer som falt utenom de oppstilte kategorier, som kårfolk, i denne gruppen. Undersøkelser fra andre^{x)} prestegjeld synes å bekrefte denne hypotesen.

^{x)} T. Chr.: Bef. i Ovh.

Bj. Sk.: Bef. i
Neset.

K. Mykland: Norge
under eneveldet
1666-1720, s. 122

Tallet på husmenn i 1666 og 1801 skulle i seg selv indikere at man har med ulike enheter å gjøre. I stedet for en ventet økning av antall husmenn, fikk vi faktisk en reduksjon fra 90 til 84, og i 1801 utgjorde husmennene 4,6 % av den mannlige befolkning.

Hvem besto så husmannsgruppen av? Ifølge folketellingen var det i 1801 28 husmenn med jord, 40 husmenn uten jord hvorav de fleste også betegnes som dagleiere, 10 husmenn og fiskere og 6 personer som bare ble kalt husmenn. Av dette kan man slutte at det har vært få husmannsplasser i Lindås. De fleste husmenn synes å ha vært menn med egne husstander som ikke har klart å skaffe seg et bruk og som har tjent til livets opphold som løsarbeidere i jordbruket og som fiskere. Det synes rimelig å anta at husmannsgruppen i 1666 i tillegg til kårfolk, besto av de samme grupper personer.

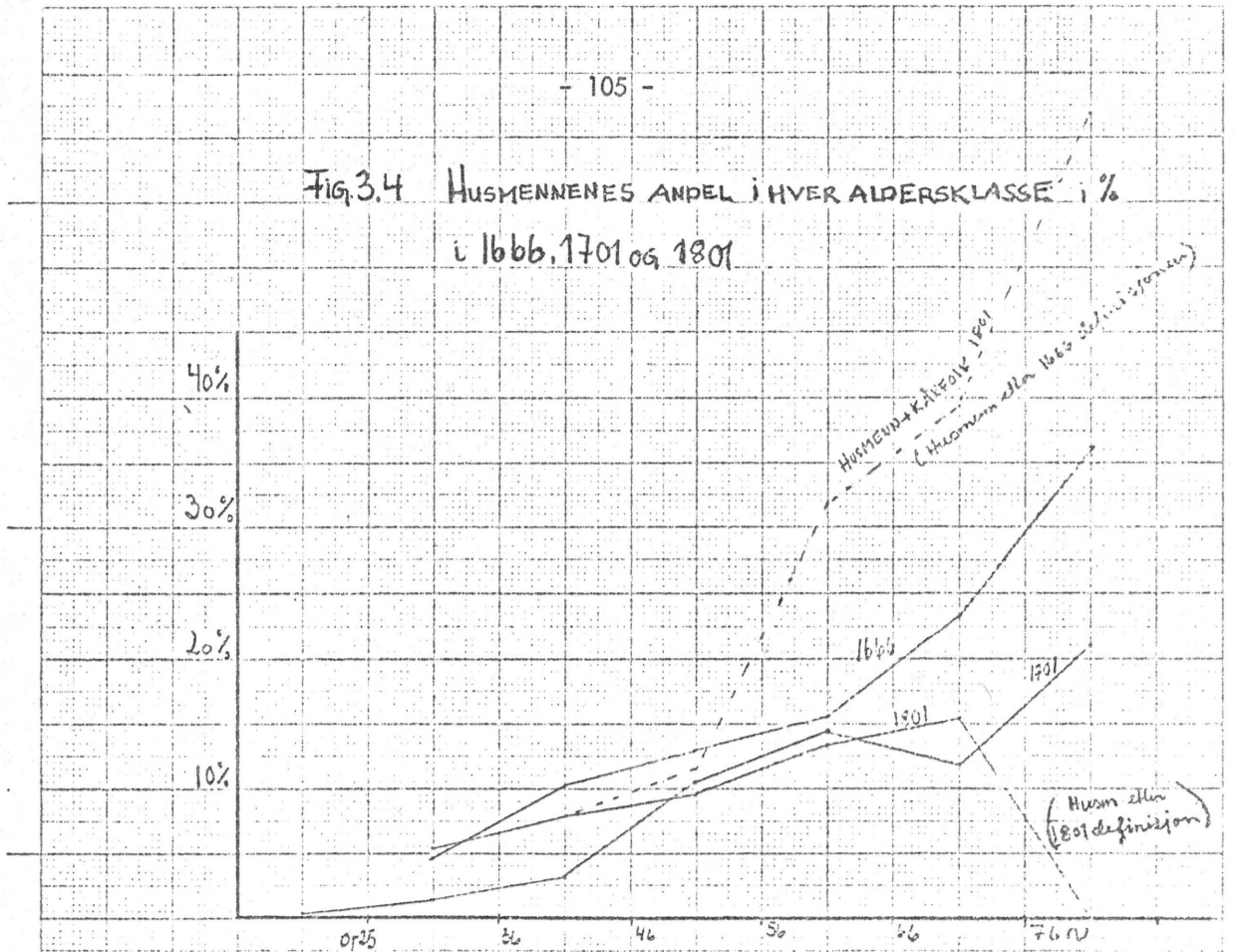
Spørsmålet blir da hvor mange som var kårmenn og hvor mange som var husmenn etter 1801-definisjon i 1666. I 1801 var det tallmessige forholdet mellom de to gruppene 84 husmenn og 71 kårmenn. Med utgangspunkt i dette forholdstallet og siden man relativt tilfeldig har funnet at minst 16 av de 90 i 1666 må ha vært kårmenn, synes det ikke urimelig å anslå tallet på kårmenn til mellom en tredjedel og en halvpart av husmennene i 1666, d.v.s. 30 - 45 kårmenn og 60 - 45 husmenn.

1701-manntallet regner med 51 husmenn og det synes rimelig å anta

at det også i denne gruppen fins kårfolk. I kapittel 1. ble det argumentert for at det var naturlig at husmannsgruppen gikk relativt mest tilbake i en tid da folketallet gikk tilbake, siden husmannsyrket sannsynligvis representerte en måte å tjene til livets opphold på for personer med familie som ikke hadde mulighet til å overta et bruk. Det er også sannsynlig at kårfolkene har gått relativt tilbake siden det ble færre til å ta over, men neppe så mye som husmennene. Det var nok mer ettertraktet å overta et godt bruk, selv om man måtte fø på den gamle oppsitteren, enn å bli husmann. Siden den gamle oppsitter i svært mange tilfelle var far til den nye, falt det også naturlig å overta.

Av dette kan man kanskje trekke den slutning at husmennene var relativt enda færre i forhold til kårmennene i 1701 enn i 1666, kanskje under halvparten av de 51. Aldersfordelingen blant husmennene i 1701 (se Fig. 3.4. og tab. 3.7.) kan verken sies å støtte eller svekke en slik hypotese. Riktignok er 94,5 % av husmennene over 15 år, men på den annen side utgjør den en mindre del av de øvre aldersklassene enn i 1666. En del av forklaringen på dette kan imidlertid være at oppsitterne satt lengre med gårdene i 1701 på grunn av den mindre etterspørsel etter jord som fulgte nedgangen i folketallet. En må heller ikke glemme den feilkilden som gjemmer seg i selve aldersangivelsen, særlig hos eldre, i 1666 og 1701-manntallene. Et forhold som taler for at det kan ha vært få husmenn i 1701, er det faktum at matrikkelforarbeidet fra 1723 bare nevner 4 husmannsplasser i Lindås, 3 i Austreim og 1 i Masfjorden. Dette tallet er ikke jevnførbart med det totale tallet på husmenn, men bare med tallet på husmenn med jord. Disse utgjorde i 1801 1/3 av alle husmenn, d.v.s. 28 personer. Fire husmenn med jord i 1723 kan selvsagt likevel være et for lavt tall, men som vi så i forrige kapittel var dette det tidspunkt da fødselstallene var på det laveste i hele hundreåret, og det er ikke usannsynlig at det er en sammenheng mellom soldatutskrivningene i forbindelse med den store nordiske krig, de små fødseltall og de få husmannsplasser.

Fig. 3.4 HUSMENNENS ANDEL I HVER ALDESKLASSE i %
i 1666, 1701 og 1801

TAB. 3.7

	1666	%	1701	%	1801	%	1801	% (Husmænd + Børn)
0-25	—	—	1	0,1	—	—	8	0,9
26-35	7	4,6	3	1,9	13	5,7	13	5,7
36-45	18	10,1	5	3,3	17	7,8	17	7,8
46-55	20	12,9	16	10,4	20	9,6	24	11,5
56-65	18	15,9	16	14,5	21	13,4	50	31,9
66-76	13	23,2	6	11,8	13	15,4	30	39,3
76 or over	11	36,7	4	21,1	—	—	13	61,9
	87	6,4	51	3,9	84	4,6	155	8,5

I 1801 fantes det som nevnt 84 husmenn i Lindås, og det er mulig at de fleste av disse er kommet til mot slutten av århundret. Av tab. 3,5. og fig. 3.3 ser vi at husmennenes andel av hver aldersklasse øker med stigende alder, men bare lite, og det finnes ingen husmenn over 78 år. Dette er kanskje uventet. Husmenn satt ofte lengre på plassene sine fordi de i motsetning til oppsitterne vanligvis ikke hadde kåret å falle tilbake på når de ble gamle. På den annen side kan det tenkes at gruppen har tatt til å vokse så sent i århundret at få husmenn har nådd høy alder i 1801.

Når husmannstallet settes inn i det totale samfunnsbildet, må det kunne slås fast - selv om husmannstallet muligens ble bortimot fordoblet fra 1666 til 1801, og selv om gruppen var følsom overfor svingninger i folketallet - at det ikke var i denne gruppen økningen i folketallet fikk de største konsekvenser. Gruppen utgjorde i 1801 bare 4,6 % av den mannlige befolkning, og dette er en meget lav andel sammenlignet med andre prestegjeld som har vært undersøkt.

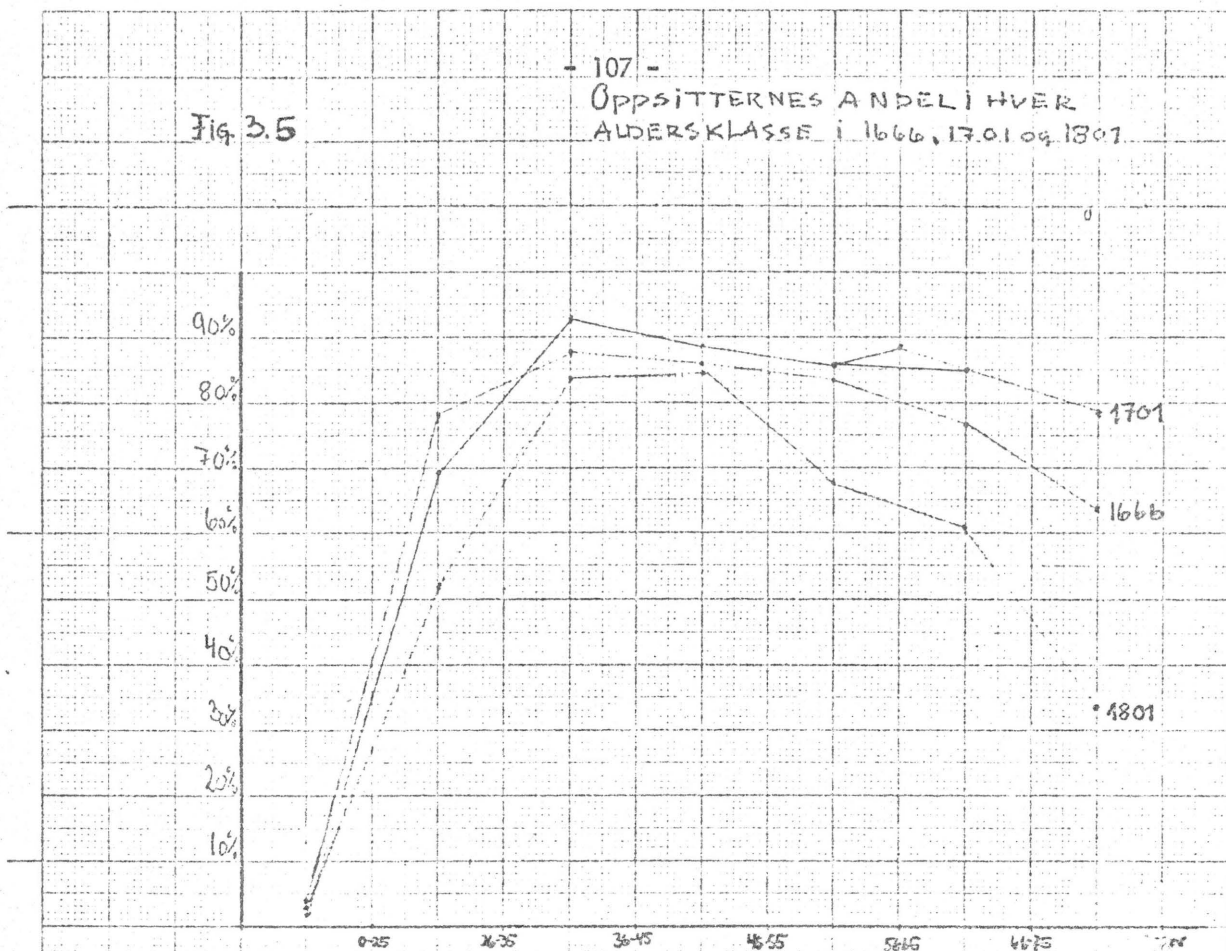
Oppsitterne som var den dominerende yrkesgruppen ved alle de tre tidspunktene, økte sitt antall med ca. 10 % fra 603 i 1666 til 664 i 1801. Samtidig sank deres relative andel av den totale mannlige befolkning fra 43,4 % i 1666 til 41,8 % i 1701, til 36,7 % i 1801 (se tab. 3.8. og fig. 3.5).

Visse endringer oppsto også innen oppsittergruppen. Av tab. 3.8. og fig. 3.5, går det fram at oppsitterne utgjorde en relativt mindre del av befolkningen i 1801 enn i 1666. Særlig stor er forskjellen i de yngre og de eldre aldersklassene.

I 1801 var altså folk eldre da de overtok bruket og yngre da de ga det fra seg. Totalt synes det som om det er innenfor denne gruppen de mest betydningsfulle forandringene i yrkesstrukturen har foregått. Befolkningsøkningen og presset på jordressursene har ført til at hver oppsitter satt med bruket sitt i kortere tid. Men oppsittergruppen kan i denne sammenheng ikke sees isolert. Signifikante endringer må også

OPPSITTERNES ANDEL I HVER
ALDERSKLASSE I 1666, 1701 OG 1801

Fig. 3.5

TAB. 3.8

	1666	%	1701	%	1801	%
0-25	22	3.3	9	1.3	26	2.9
26-35	121	78.6	107	69.0	117	51.3
36-45	155	87.6	141	92.8	182	83.9
46-55	133	85.8	136	88.3	106	84.1
56-65	94	83.2	94	85.5	106	67.5
66-75	43	76.3	45	88.2	51	60.7
76+	19	63.3	15	78.9	7	33.3

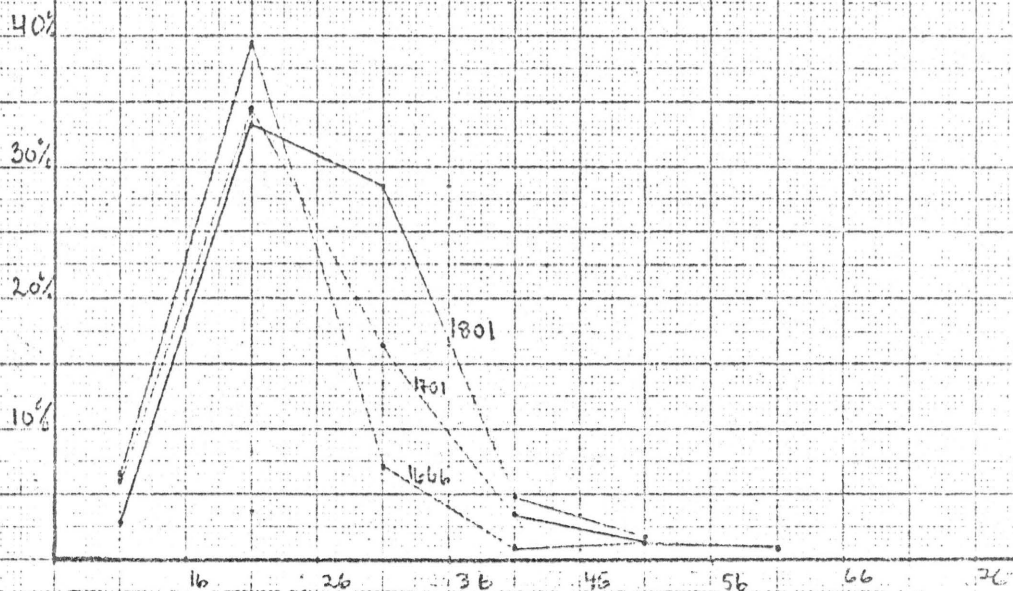
ha foregått i de grupper hvor oppsitterne rekrutteres fra, og i den gruppen som mottok avgangen fra yrket. Når det gjelder de første gruppene, oppsittersønnene og tjenerne, har det sannsynligvis lite for seg å trekke sosiale skillelinjer mellom disse. I dette tidsrom da en så stor andel av befolkningen tilhørte oppsittergrupper, må også de aller fleste tjenerne ha vært oppsittersønner. Det vil derfor være riktigere å betrakte voksne sønner og tjenere som arbeidsfolk i jordbruk og fiske.

Av tab. 3.4. - 3.6. ser vi at sønnenes andel i aldersklassen 0 - 25 år forandrer seg lite fra 1666 til 1801, mens deres andel i aldersgruppen 26-35 år stiger fra 9,7 % til 12,7 %. Enda mer markant er økningen når det gjelder tjenerne. Riktignok registrerer man en svak relativ tilbakegang av tjenere i aldersgruppen 0 - 25 år, fra 12,6 % til 11,6 % av aldersklassen. Men til gjengjeld øker de sin andel av aldersklassen 26 - 35 år fra 7,1 % i 1666 til 28,5 % i 1801. Av fig. 3.6 og tab. 3.9 ser man at det bare var halvparten så mange tjenere under 15 år i 1801 som 135 år tidligere. Også i gruppen 16 - 25 år var det relativt færre tjenere i 1801 enn i 1666, men forskjellen var her mye mindre. Ser vi på aldersklassene fra 26 - 35 år og 36 - 45 år, finner vi at det først og fremst var her den relative økningen av gruppen fant sted. Dette samsvarer helt med det vi kom fram til for oppsittergruppen. De var eldre før de slapp til for å overta brukene, følgelig måtte de yngre arbeidskarene være lengre i tjeneste hos andre eller hjemme på farsgården, før de hadde samlet seg nok kontanter og utstyr til å ta over. På den annen side var det i 1801 færre enn tidligere som kunne overta gardsbruk, og en del av tjenerne gikk nok over i husmannsgruppen. Vi ser at det bare fins få tjenere over 45 år. I prosent av den mannlige befolkning øker tjenerne sin andel fra 7,3 % i 1666, til 8,9 % i 1701, til 10,1 % i 1801.

Mange Lindåsinger endte sitt yrkesforløp i 1801 som kårfolk. Vi ser av tab. 3,6. at kårmennenes andel i hver aldersklasse stiger samtidig med at oppsittergruppen reduseres. Gruppen teller i alt 71 menn, men

Fig. 3.6 TIJERNES ANDEL I HVER ALDERSKLASSE I PROSENT

1666, 1701 og 1801.

TAB 3.9

	1666	%	1701	%	1801	%
0-15	38	6,9	34	6,5	17	2,7
16-25	46	39,3	50	34,5	87	33,2
26-35	11	7,1	25	16,2	65	28,5
36-45	1	0,6	5	3,3	10	4,6
46-55	2	1,3	2	1,3	3	1,5
56-65	1	0,6	-	-	-	-
66-75	-	-	-	-	-	-
76+	-	-	-	-	-	-

8 av disse er barn og burde muligens ha vært plassert i sønnegruppen. Vi ser at ingen kårmann er under 45 år, og at rent tallmessig fins de fleste i aldersklassen 56-65 år. Også blant kårfolkene var det et betydelig kvinneoverskudd idet 98 kvinner hørte til denne gruppen. Vi kan som tidligere nevnt ikke få et pålitelig bilde av det tallmessige forholdet mellom kårmennene i de tre tellingene da disse sannsynligvis er tatt med blant husmennene i 1666 og i 1701, men dersom det vi tidligere har sagt om husmenn ved de tre tidspunkt er tilnærmet riktig, er det sannsynlig at denne gruppen er tredoblet på 135 år. På fig. 3.4. og tab. 3.7. er kårfolkene slått sammen med husmennene for å få noenlunde sammenlignbare enheter ved de tre tidspunkt. Vi ser da at kårfolkene forårsaker en kraftig økning av de relative tall for aldersklassene over 56 år. Kårmannsgruppen har altså økt sterkt, slik vi kunne vente på bakgrunn av den relative nedgangen i oppsittertallet i de øvre aldersklasser.

Ser man yrkesutviklingen i perioden under ett, trer en del trekk tydelig fram. Befolkningsøkningen fører ikke med seg framveksten av en tallrik eiendomsløs husmannsklasse. Det er samtidig tydelig at gruppen er følsom for endringer i folketallet. I tider med nedgang i folketallet, som i perioden fra 1666 til 1730-40, ble gruppen sterkt redusert (Jfr. 4 husmannsplasser ifølge matrikkelforarbeidet fra 1723.) Tallet på husmenn tok seg opp på slutten av 1700-tallet, men selv i 1801 var gruppen relativt fåtallig, og utgjorde sannsynligvis ikke større andel av den mannlige befolkning enn den hadde gjort 135 år tidligere. Sammenlignet med landet som helhet var denne andel særdeles liten 4,6 % mot ^{x)} 22 % på landsbasis.

x) S. Skappel: Om Husmandsvæsenet i Norge, s. 91. KRA 1922.

Det var innenfor oppsittergruppen og de gruppene som sto i direkte forbindelse med denne at tilveksten i folketallet kom til å bli absorbert. Dette foregikk gjennom en viss økning i antall bruk, (6,6 %) og ved at hver oppsitter i gjennomsnitt satt i kortere tid på sitt bruk. De grupper som sto ved hver ende av oppsitterens karriereforløp - tjenerne/sønnene og kårmennene - ble som følge av dette relativt større. I tillegg til

disse hovedgrupperinger er det i 1801 kommet til en liten gruppe som ikke har tilknytning til primærnæringene, og noen personer som losjeres i husstandene uten å være tjenestefolk. Disse utgjør bare 1,9 % av den mannlige befolkning.

B. Sosiale forhold i lokalsamfunnet i 1801.

Etter en slik sammenligning av yrkesstrukturen ved de tre tidspunkt - en sammenligning som må foretas på de minst spesifiserte kildenes premisser - kan det ha interesse å gå litt nøyere inn på den beste kilden, 1801-folketellingen, for om mulig å komme litt nærmere samfunnsstrukturen i datidens Lindås.

Tellingen er ført gård for gård innenfor hvert sogn, og presten har delt inn hver gård i "familier". Dette er ikke familier i betydningen kjernefamilie, men i betydningen husstand, og de inneholder foruten selve kjernefamilien også tjenere, slektinger, og eventuelle andre losjerende. Hver husstand er gruppert etter hovedpersonens yrke. Disse kan på bakgrunn av de opplysninger som er gitt, grovt deles inn i fire hovedgrupper: oppsittere, husmenn med jord, husmenn uten jord og "andre".

Gruppen "andre" består av personer med vidt forskjellige yrker, og presten har regnet dem som husstandsoverhoder, 2 gjestgivere, 1 skomaker, 1 fiskehandler, 2 nationale kusker og tjenere, 1 tjenestedreng, 1 kjøpsvenn, 1 som lever av sin arv, og 1 som nærer seg ved skysskafferi og salg. Presten har også regnet 5 kårfamilier som egne husstander, men da det heter om alle disse at de "nyder opphold hos sønnen", er de blitt lagt til kårfolksgruppen i oppsitternes husstand.

Tab. 3.10. Befolkningen i Lindås etter husstand ved folketellingen i 1801.

		Husm.	Husm.	andre	Totalt
	Oppsittere	m/jord	u/jord		
Hovedpersoner	666	28	56	9	759
Familier	2095	54	92	11	2252
Tjenere	467	1	1	8	477
Slekt	55			1	56
Kårfolk m/fam.	169				169
Legdslemmer/ Fattige	56	3	4	3	66
	3508	86	153	32	3779

Tab. 3.11. Gruppenes relative familie og husstands-
størrelse, og tjenestehold.

	Oppsittere	Husm.m/j.	Husm.u/j.	Andre
Gj.sn. fam. størr.	4,14	2,92	2,64	2,22
" " husstand størr.	5,26	3,07	2,73	3,55
" " tjener størr.	0,70	0,03	0,02	0,88

Som man ser av tab. 3.10 er det oppsittergruppen som er den dominerende samfunnsgruppen. Hele 92 % av befolkningen kan plasseres innenfor denne husstandskategorien. Men var oppsitterne en enhetlig gruppe i sosial sammenheng?

Når man har å gjøre med en samfunnsgruppe som har det til felles at den leier eller eier matrikulert jord, og man ikke tar hensyn til brukets størrelse, og dets økonomiske betydning for oppsitteren, vil man måtte få en uensartet gruppe. Det spørsmål som er interessant i dette tilfellet, er om oppsittergruppen kan sies å bestå av sosiale lag,

d.v.s. grupper av mennesker som kan rangeres noenlunde entydig etter en annen på grunnlag av kriterier som levestandard, økonomisk betydning, sosial prestisje etc. Kildematerialet gir oss bare begrensede muligheter til å gi svar på dette. Det går imidlertid klart fram at oppsittergruppen besto av to sosiale lag; et tynt øvre skikt som besto av embetsmenn og proprietærer og et bredt lag bestående av resten av gruppen. Av dokumentene fra jordavgiftskommisjonen fra 1803 framgår det at et gjennomsnittlig bruk i Lindås prestegjeld ble taksert til 150 - 200 riksdaler, mens f.eks. bruket til proprietær Phillip Nuolle var verd 600 Rd. (I tillegg eide han flere bruk både i Lindås og andre steder.) Alene på grunnlag av eiendomskriteriet skulle man her vente å finne en sosial forskjell.

Denne antagelse synes å bli bestyrket når man studerer kirkebøkene. Ved dåp og ekteskap i det øvre samfunnslag ble faddere og forlovere (også ektefeller i den grad disse kom fra Lindås) hentet fra en snevrere krets av familier. Til denne krets hørte sognepresten, de to kapelanene og klokkeren. Slektene Heiberg, Brügger og Daae i Austreim, Lindås og Masfjorden, Philip Noulle i Lygre, og i tillegg kommer lensmannen og en håndfull av de mer velsituerte bøndene. Disse bøndene er i tellingen ofte forsynt med tilleggstitler som råds menn, forligelseskommissærer og fattigforstandere. Å trekke en skarp grense mellom de to sosiale lag er imidlertid ikke mulig.

Er det mulig å finne kriterier som rettferdiggjør en inndeling av de øvrige oppsitterne i sosiale lag? Ser vi på eiendomsforholdene, viser det seg at 399 av brukene ble drevet av selveiere, mens 267 var leilendingsbruk. De tilsvarende relative tall er 60 % og 40 %. Den første gruppen inneholder en del oppsittere som både var selveiere og leilendinger, eller "ioremænd og bøxlemænd for en deel", som det står i tellingen. Det er imidlertid ikke mulig å sette skille på grunnlag av dette, for en leilending på et stort bruk satt ofte bedre i det enn en selveier på ett lite.

x) T. Frølich: Masfjordens Historie, s. 194.

x) Frølich skriver i sin bok Masfjordens Historie om samværsformene i prestegjeldet: "Folkets samværliv ble i fellestiden (før 1875) ført uavkortet demokratisk, helt likt uten klasseforskjell. Der var i gifte o.l. ingen forskjell på gaardbrukere, pladsmænd m.v.... bare én undtagelse i likheten fandt sted. Det var med en eller annen byblandet slegt...."

Om samfunnet var så egalitært som man kan få inntrykk av her, er vel lite trolig, men et gjennomgående trekk ved de fleste beskrivelsene av Nørdhordlendingene, eller strilene, og deres livsform er de svært beskjedne kår folket levde under, og den store likheten blant folk.

I Lindås var brukstallet svært høyt i forhold til folketallet når man sammenligner med andre prestegjeld, og oppsitterhusstandene som innbefatter ca. 92 % av hele befolkningen, er i gjennomsnitt betydelig mindre enn i x) Overhalla og x) Lyngen hvor vi har sammenlignbare tall. Vi har altså med mange små og økonomisk svakt stilte enheter å gjøre, og når fiske som var et yrke med stor likhet mellom oppverne, var den viktigste binæring i prestegjeldet, synes det ikke rimelig å regne med flere sosiale lag innenfor oppsitterne.

Kårgruppen synes i Lindås som andre steder å være en nokså enhetlig gruppe som besto av tidligere oppsittere som hadde gitt fra seg bruket til en annen mot underhold for seg og sin kone. Av disse grupper hadde 141 underhold hos egne barn, mens 28 ble underholdt av andre. Det kan imidlertid ikke spores noen forskjell mellom disse to gruppene, og deres økonomiske kår og status i samfunnet hang nøye sammen med verdier av det bruk de overlot.

Derimot er det tydelig at husmennene som gruppe betraktet representerer en underklasse i 1801. Tab. 3.11, viser klare forskjeller mellom oppsittergruppen og husmannsgruppene med hensyn til ytre karakteristika som familiestørrelse, husstandsstørrelse og tjenerhold. Oppsitterfamilien inneholdt gjennomsnittlig over 1 person mer enn husmannsfamilien, og den hadde også flere mennesker boende hos seg. Oppsitterhusstanden

x) T. Chr.: Bef. i
Ovh. s. 70. 6,73

x) A. La.: Bef. i
Lyngen, s. 86. 6,56
Lindås 5,26

var i gjennomsnitt nesten dobbelt så stor som husmannshusstanden. Tjenerhold vil som regel være mål på en persons sosiale status. Vi ser at innen oppsittergruppen var det 7 tjenere pr. 10 bruk (et lite tall i og for seg), mens det innen husmannsgruppene var 1 tjener pr. 42 husmenn, bare 2 tjenere i de 84 husmannshusstandene.

Husmennene kan deles i to grupper, husmenn med jord, og husmenn uten jord. Den første gruppen utgjør nøyaktig 1/3 av det totale antall husmenn og formodes å ha stått litt over de jordløse i sosial sammenheng. Med hensyn til familiestørrelse og husstandsstørrelse ligger de noe over husmenn uten jord, men ikke særlig mye, og spranget er stort fram til oppsitteren. Går man litt nøyere inn på de opplysninger tellingen gir om husmennene, finner man at hele 18 blir betegnet som betlere. Bare 2 av disse er husmenn med jord, mens hele 16 av 56 husmenn uten jord er betlere. Husmenn uten jord er en nokså uensartet gruppe. 10 blir betegnet som husmenn og fiskere, og de har nok hatt fisket som hovednæring. Om 19 husmenn heter det at de "går i dagleie" eller "arbeider for daglønn". Dette synes i første rekke å være yngre folk. Sannsynligvis finner en her dem som etter en tid som tjenere ikke har vært i stand til å skaffe seg et bruk og som for å kunne stifte familie har forlatt tjeneryrket for å livberge seg og sine som løsarbeidere i jordbruk og fiske. De har da mot en avgift i arbeid eller penger leid hus eller hustomt hos en oppsitter. Husmennene hadde i gjennomsnitt få barn, bare 85 barn på de 84 husmennene eller 1 barn pr. familie, mens oppsitterne hadde over dobbelt så mange. Dette kan ha flere forklaringer. En demografisk forklaring er at husmannsgruppen hadde relativt flere av sine medlemmer i de øvre og ikke reproduktive aldersklasser. Dessuten kan det tenkes at giftermålsalderen var høyere blant husmenn enn blant oppsittere, slik at de har kortere tid på seg til å "produsere" barn. ^{x)}Sverre Steen nevner at dårlig økonomi i husmannsfamiliene ofte tvang barna deres til å forlate hjemmene i svært ung alder; husmennene hadde ikke råd til å ha dem gående hjemme. Ser vi på aldersfordelingen blant husmannsbarna og

^{x)}S.Steen: Det gamle samfunn, s. 54.

oppsitterbarna (tab. 3.12), finner vi at dette også passer godt på forholdene i Lindås. Hele 85,9 % av de hjemmeværende husmannsbarna i Lindås var under 15 år, mens det tilsvarende tall for oppsitterbarna var 76,9 %.

Tab. 3.12. Aldersfordeling blant hjemmeværende oppsitter- og husmannsbarn i 1801.

	Oppsitterbarn	%	Husm.barn	%
0 - 4	420	29,2	36	42,4
5 - 9	379	26,4	20	23,5
10 - 14	305	21,3	17	20,0
15 - 19	177	12,3	6	7,1
20 - 24	98	6,7	3	3,5
25-- 29	41	2,3	2	2,4
30 +	15	1,0	1	1,1
	4836	100,0	85	100,0

Det kan også tenkes at dårlig økonomi tvang husmannsfamiliene til bevisst å holde barnetallet nede.

I en analyse av den sosiale lagdeling i Lindås er det i første rekke de forannevnte grupper som har interesse. Tjenergruppen har det lite for seg å betrakte som en sosial klasse. Det å være tjener må sees på som et trinn i et karriereforløp som ender enten i oppsitter- eller husmannsklassen. Gruppen "andre" på 9 personer er for liten og uensartet til at den kan rangeres i forhold til oppsittere og husmannsgrupper.

I tellingen nevnes bare 1 håndverker, en skomaker, og dette er for lite. Sannsynligvis finner vi både i oppsitter- og husmannsgruppen folk som drev håndverk som bi- eller hovednæring. Det må imidlertid tilføyes at den nære kontakten området hadde med Bergen hvor man kanskje kunne få bedre og billigere håndverksprodukter, kan ha ført til at denne

gruppen var mindre enn den ellers ville ha vært.

Lavest på den sosiale rangstige finner vi en gruppe på 66 personer som mottar understøttelse av fattigkassen. Disse består i hovedsak av eldre ugifte kvinner og uføre menn som går på legd blant oppsitterne og husmennene.

Ser man Lindåssamfunnet i 1801 under ett, står det fram som et samfunn dominert av en tallrik oppsitterklasse bestående av jevnbyrdige menn i relativt beskjedne økonomiske kår. Over disse står en liten gruppe embetsmenn og proprietærer som har liten sosial kontakt med oppsittergruppen. Under oppsitterklassen står en fåtallig gruppe husmenn med jord og uten jord, og nederst de som må ha samfunnets understøttelse for å eksistere.

SAMMENDRAG

Innledningsvis ble det satt som mål for denne undersøkelsen å kartlegge befolkningsutviklingen i tiden 1666 til 1801 ved å finne fram til folketallet ved fire forskjellige tidspunkt, og siden å forklare utviklingen mellom tidspunktene ved hjelp av tallet på gifte, fødte og døde. Dessuten var vi interessert i å studere de følger en eventuell vekst i folketallet ville få på yrkesstrukturen og å beskrive de sosiale forhold i 1801.

I første kapittel kom vi etter en relativt inngående kildekritisk gjennomgåing av manntallene fra 1660-årene og 1701 til at folketallet må ha gått tilbake fra 2907 personer i 1666 til 2812 i 1701. Utviklingen i Lindås synes i så måte å falle sammen med den i de andre prestegjeld i Vest-Norge og Nord-Trøndelag som har vært undersøkt. Fram til 1801 steg folketallet til 3779 personer, en økning på 30 % i forhold til utgangspunktet i 1666. Dette er en svak vekst i folketallet både sammenlignet med de øvrige undersøkte prestegjeld og med landet som helhet.

Når det gjelder den demografiske analyse i kapittel II, var en systematisk framstilling av forholdet mellom fødte, døde og gifte først mulig etter 1740, for da ble kirkebøkene fullstendige. Oppgaver over døpte som vi har fra 1699 av viser likevel at relativt få mennesker ble født i 1720- og 30-årene. Perioden fra 1740 og ut århundret var preget av et stort fødselsoverskudd. Nativiteten var i perioden høyere, og mortaliteten lavere enn i landet for øvrig. Både nativiteten og mortaliteten var høyest i perioden 1740-69, og i neste tredveårsperiode sank nativiteten mer enn mortaliteten slik at den naturlige tilvekst var størst 1740-49. Tilveksten var i gjennomsnitt dobbel så stor i Lindås som for det øvrige Norge, og den relativt lave veksten i folketallet mellom tellingstidspunktene må derfor skyldes at det har vært en betydelig utflytting fra området. Hvor de utflyttede dro er ikke undersøkt, men det er rimelig å regne med at de fleste slo seg ned i Bergen.

I det siste kapitlet fant vi at antall bruk hadde økt med 6,6 % fra 1666 til 1801, mens antall menn i yrkesaktiv alder hadde steget med bortimot 60 %. Dette førte likevel ikke til framvekst av nye yrkesgrupper eller til utvidelse av husmannsklassen. Husmennene utgjorde en beskjedent del av den mannlige befolkningen i 1801, 4,6 % mot ca. 22 % på landsbasis. De mest betydningsfulle endringer skjedde innen oppsittergruppen og i de grupper som rekrutterte henholdsvis tok i mot avgangen fra denne, tjenere/sønner og kårmen. I 1801 var gjennomsnittlig alder når man overtok og når man ga fra seg bruket henholdsvis høyere og lavere enn 135 år tidligere.

Sosialt fortørte Lindås prestegjeld seg i 1801 som et område hvor det rådde stor likhet mellom folk om man holder utenfor en liten gruppe embetsmenn. Samfunnet var preget av relativt mange bruk og små husstander. Over 90 % av befolkningen hørte inn under oppsitterhusstandene.

KILDER

Kirkebøkene for Lindås prestegjeld 1699 - 1801.

Statsarkivet i Bergen.

Manntall for Lindås prestegjeld fra 1664, 1665, 1666 og 1701.

Historisk Institutt, Universitetet i Bergen.

Skoskattemanntallet for Lindås 1711.

Riksarkivet.

Matrikkel for Lindås prestegjeld 1669.

Historisk Institutt, Universitetet i Bergen.

Matrikkelutkast for Nordhordlands Fogderi 1723.

Riksarkivet.

Folketellingen for Lindås 1769.

Riksarkivet.

Folketellingen for Lindås 1801.

Historisk Institutt.

Jordavgiftskommissjonen av 1803 for Lindås.

Riksarkivet.

Militære mannskapsruller.

Statsarkivet i Bergen.

Skifteprotokollene for Nordhordland 1702 - 1716.

Statsarkivet i Bergen.